

**KORTE VERHANDELING
VAN GOD / DE MENSCH
EN DES ZELFS WELSTAND**

KORTE SCHETZ DER VERHANDELING VAN BENEDICTUS DE SPINOZA, OVER GOD; DEN MENSCH, EN DESZELFS WELSTAND. BESTAANDE IN TWEE DEELEN, MET EEN ANHANGZEL AGTER'T ZELVE.

3 *Het eerste Deel deezer Verhandeling is in 10 Capittelen onderdeeld.*

In het 1^{te} Cap: vertoont den Schrijver, een denkbeeld in zig te hebben van God: volgens het welke hij dezelve beschrijft, een weezen te zijn, die uijt oneijndige Eijenschappen bestaat, van dewelke ijder in zijn geslagt oneijndelijk volmaakt is; waar uijt hij dan op maakt, dat de weezendlijkhijd tot zijn weezendhijd behoord, of dat God noodzaakelijk weezendlijk is.

Maar om wijder te ontdekken, wat al volmaaktheeden in 't bizonder in de Godlijke natuur en weezendhijd vervangen zijn, zoo treed hij in 't 2^{de} Cap: over tot inziening van de natuur der zelfstandighijd, dewelke hij tragt te bewijzen dat noodzaakelijk oneijndig is, en bij gevolg dat 'er geen meer dan een eenige kan weezendlijk zijn, noch den een van den ander worden voortgebracht, maar dat tot die eene Zelfstandighijd (door hem met den naam van God benoemd) alles behoord wat 'er is; en dat dus de Denkende en Uijtgestreckte natuure twee haarer oneijndige Eijenschappen zijn, en een ijder van die ten opperste volmaakt, en oneijndig in hun geslagt; en dat dieshalven alle de bizondere eijndige en bepaalde dingen (gelijk hij hier na breeder verklaard) hoedanig zijn de Menschelijke Zielen en Lichamen, enz: als derzelve wijzen moeten worden bevat, waar door deeze Eijenschappen, en door die de Zelfstandighijd, of God, op oneijndelijke manieren word uijtgedrukt. Het welke alles bij Zamenspraaken nader aangedrongen, en breeder beweerd zijnde, zoo

Word in het 3^{de} Cap: daar uijt afgelijd hoedanig een oorzaak God van de dingen is, namendlijk een inblijvende, enz:

Doch om te ontdekken welke na zijn gedagten Gods weezendlijke Eijenschappen zijn, zoo treed hij over tot

4 *Het 4^{de} Cap: beweerende aldaar, dat God een noodzakelijke oorzaak aller dingen is; welkers natuur zoo min van de reeds gestelde heeft kunnen verschijnen zijn, of van God in een andere vorm of ordere veroorzaakt worden, als het moogelijk zij dat God een andere natuur of weezendhijd hebben zou, dan de geene die tot zijn dadelijk en oneijndig bestaan behoord. En deeze genaamde veroorzaaking, of gestelde noodzaakelijkhijd der dingen tot te zijn en te werken, voerd hier de naam van Gods eerste Eijenschap.*

Waar op in het 5^{de} Cap: als een tweede Eijenschap Gods zoodanige pooging aanmerkt word, door wien hij stelt, dat de geheele natuur, en bij gevolg een ijgelyk ding in 't bizonder, gestrekt is om haar stand en weezen te bewaaren. Welke pooging, voor zoo veel die over de geheele verzameling der dingen gaat, Gods algemeene voorzienighijd genaamd word: maar voor zoo veel die tot een ijder ondeelig, in zig, buijten aanmerking van de overige deelen der Natuur behoord, draagd ze de naam van Gods bizondere voorzienighijd.

En hier op komt in het 6^{de} Cap: als Gods derde Eijenschap voor de Predestinatie, of deszelfs voorbeschikking, die zig over de geheele natuur en een ijder ding in het bizonder uijtstreckt, en alle gebeurlijkhijd uijtsluijt. Steunende voornaamendlijk op het 4^{de} Cap: want, na zijn grond gesteld zijnde, dat het Heel-al (bij hem God genaamd) bijde na weezendhijd en weezendlijkhijd noodzaakelijk is, en dat daar toe alles behoord wat 'er is, zoo volgd uijt die valsche grond dit onvermijdelijk besluit, dat daar in niets gebeurlijks opkomen kan. Waar na, tot wegruijming van ingebragte swaarigheeden, zijn gedagten van de waare oorzaken des kwaads, zonden, verwarring, enz: geopend te hebben, met Gods weezendlijke Eijenschappen beslooten word, van dewelke hij overstapt tot

Het 7^{de} Cap: alwaar zoodanige Eijenschappen van God worden opgenoemd, die van hem alleen vor betrekkige, en geen eijgene, of ook wel als Afnoemingen zijner weezendlijke Eijenschappen worden begroet. Bij welke geleegendhijd de gedagten

die de Wandelwijsgeeren omtrent de natuur van de beschrijving Gods, en 't bewijs zijner weezendlijkheid hebben ontworpen en ter baan gebragt, kortelijk worden onderzocht en afgeweerd.

i5 *Maar op dat het onderschijdt, welk, na des Schrijvers meening tusschen de Natuurende natuur en de Genatuurde natuur zij duijdelijk worde bevat, zoo brijdt hij zig daar over kortelijk uijt in het 8^{te} en 9^{de} Cap:*

Waar na in het 10^{de} Cap: op een gelijke voet als in het 6^{de} Cap: aangetoond word, dat de menschen, na dat zij zekere gemeene denkbeelden gevormd, en de zaaken daar toe herlijdt, en met dezelve vergeleeken hebben, daar uijt de bevattingen van goed en kwaad vormen; noemende dezelve zaaken goed, in zoo verre zij met dit gemeen denkbeeld over een komen; maar kwaad, zoo ze daar mee verschillig, en van die overeenkomst met hed zelve ontblood zijn: invoegen dat goed en kwaad niet anders dan weezende der reeden of wijzen van denken zijn.

Hier meede word het eerste Deel deezer Verhandeling voltrokken.

In het 2^{de} Deel opend den Schrijver zijne gedagten over het bestaan van den Mensch, namendlijk, hoe die de Hartstogten onderworpen en daar aan dienstbaar is; als meede waar toe het gebruik zijner reeden zig uijtstrekt; en eijndelijk welke het middel is waar door dezelve tot zijn Hijl en volkomen Vrijhijdt opgelijdt word.

Hebbende dan in de Voorreeden van dit Deel kortelijk voor af gesprooken over de natuur van den Mensch, zoo word vorders gehandeld

In het 1^{te} Cap: van de bizondere slag van kennisse of bevattinge, en hoe die in den Mensch op vierderlij wijze verwekt en gebooren worden, als

- 1. Door het gehoor, eenig verhaal, of ander teeken.*
- 2. Door bloote ondervinding.*
- 3. Door de goede en zuijvere reeden, of 't waar Geloof.*
- 4. Door innerlijke genieting en klare inziening der zaaken zelf.*

't Geen alles door een voorbeeld, uijt den Regel van Drien genoomen opgehelderd en verklaard word.

Op dat nu de Gewrogten van deeze vierderlij slag van kennis klaar en duijdelijk worden begreepen, zoo word in het 2^{de} Cap: voor af haare bepaalinge bij gebragt, en daar na een ijders uijtwerkingen in het bizonder opgenoemd; en als uijtwerkingen van de eerste en tweede |

i6 *slag van kennis de Lijdinge of Hartstogten aangemerkt, die strijdig met de goede reeden zijn; van de derde slag de goede begeerten; en vande vierde slag de oprechte liefden, met alle haare uijtspruijtzels.*

Voor eerst dan word in het 3^{de} Cap: gehandelt van de Hartstogten, die uijt de eerste en tweede slag van kennisse, dat is uijt de Waan, oorspronkelijk zijn, als namendlijk de Verwondering, Liefden, Haat, en Begeerten.

Waar na in het 4^{de} Cap: word vertoond het gebruik dat in de 3^{de} slag van kennis voor den mensch begreepen is, in hem te ontdekken hoe hij na het waar belijdt der reeden heeft te leven, en dus ter omhelsing van het alleen beminnesswaardige op te wekken; als ook om de Hartstogten die uijt de Waan ontspruijten te schiften en te schijden, en daar van aan te wijzen in hoe verre hij die te volgen of te vlieden heeft. En om dit gebruik der reeden hier in wat bizonderder toe te passen, zoo handeld onze Schrijver

In het 5^{de} Cap: van de Liefde.

In het 6^{de} van de Haat en Afkeer.

In het 7^{de} van de Begeerten, Blijdschap en Droefhijdt.

In het 8^{de} van de Achtiging; en Versmaading; van de Neederighijdt en Edelmoedighijdt; van de Verwaandhijdt, en strafbaare Neederighijdt.

In het 9^{de} van de Hoop, en Vrees; van de Verzeekerdhijdt, en Wanhoop: van de Wankelmoedighijdt, Moed, Stouthijdt en Volg-Jjver; van de Flaaumoedighijdt, en Vervaardhijdt; en eijndelijk van de Belgzugt.

In het 10^{de} van de Knaging, en het Berouw.

In het 11^{de} van de Bespotting, en Boerterije.

In het 12^{de} van de Eere; Beschaamdheid, en Onbeschaamdheid.

In het 13^{de} van de Gunst; Dankbaarheid en Ondankbaarheid.

En eijndelijk in het 14^{de} Cap: van het Beklag.

Waar meede hij het geen na zijn oordeel van de Hartstogten te aanmerken was hebbende afgedaan, komt over te gaan tot

Het 15^{de} Cap: alwaar de laatste uijtwerking van het waar Geloof, of de derde slag van kennis, word ingevoerd als het middel waar door het waare en valsche geschift, en aan ons kennelijk word.

i7 *Spinoza dan hebbende na zijn gedagten ontdekt wat Goed en Kwaad, Waarheid en Valshijd is, als ook waar in de welstand van een volmaakt Mensch bestaat, acht dit onderzoek noodig, of wij tot zoo een welstand vrijwillig of genoodzaakt komen.*

Hier op vertoond hij in het 16^{de} Cap: wat de Wil zij, beweerende aldaar, dat dezelve geenzins vrij is, maar dat wij tot dit of dat te willen, te bevestigen of te ontkennen, in alle opzigten door uijtterlijke oorzaaken worden bepaald.

Maar op dat men de Wil met de Begeerten niet zou mogen vermengen, zoo wijsd hij in 't 17^{de} Cap: het onderschijd tusschen die bijde aan. En gelijk het Verstand en de Wil, zoo keurd hij ook de begeerten niet vrij, maar bevat alle en een ijder begeerte, even als deeze of die willing door uijtterlijke oorzaaken bepaald te zijn.

En om den Leezer tot omhelzing van al 't voorgaande aan te spooren, zoo brijd hij zig in het 18^{de} Cap: bizonderlijk uijt, om alle de nuttigheeden aan te toonen, welke daar in zijns oordeels leggen opgesloten.

Doch of den Mensch nu door 't genoemde Geloof, of de derde slag van kennis tot de genietinge van het opperste Goed en de hoogste Gelukzalighijd kan opgelijd, en van de Hartstogten, in zoo verre die kwaad zijn ontheeven worden, zoo onderzoekt onzen Schrijver in het 19^{de} en 20^{de} Cap: in zoo verre het laatste betreft, hoedanig de ziel met het Lichaam vereenigd is, en daar van onderschijden aandoeningen ontfangd, welke, van haar onder de vorm van goed of kwaad bevat, als de oorzaak van alle de verschijdene Hartstogten word aangemerkt. En aangezien zoodanige Waanen, waar door de voorzijde aandoeninge des Lichaams als goed of kwaad bevat, en dus de Hartstogten gebooren worden, volgens het 1^{te} Cap: van dit Deel in de eerste slag van kennis, op hooren zeggen, of eenig ander uijtterlijk teeken; of, in de tweede slag van kennis, op eenige bevindinge onzes zelfs, gegrondvest zijn; zoo overreed hij zig in het 21^{te} Cap: nademaal 't geen wij in ons bevinden meer magt op ons heeft als 't geen van buijten in komt, dat de reeden wel oorzaak kan zijn van de vernietiging dier Waanen dewelke wij alleen door de eerste slag van kennis bekomen, alzoo de reeden ons niet, gelijk |

i8 *die, van buijten is toe gebragt: maar geenzins van die dewelke wij door de tweede slag van kennis verkrijgen, nadien het geen wij in ons genieten niet kan overwonnen worden door iet magtiger, dat buijten ons is, en wij alleen door de reeden beschouwen.*

Nademaal dan de reeden of derde slag van kennis geen magt heeft om ons tot onze welstant te brengen, of te Hartstogten te overwinnen die uijt de tweede slag van kennis ontspruijten, zoo treed Spinoza in het 22^{te} Cap: over ter ontdekking wat hier toe het waar middel mag zijn. Nadien nu dat God het opperste goed is, dat van de Ziel gekend en bezeeten kan worden, zoo besluit hij, dat indien wij in deszelfs vereeniging, of kennisse en liefden zoo diep eens komen in te dringen als in de geene welke wij in die met het Lichaam genieten, en daar door ontfangen, te weeten dusdanig een, dewelke niet uijt bereedeneerde besluijten, maar in een innerlijke genieting en onmiddelijke vereeniging van het weezen Gods bestaat, dat wij dan door de vierde slag van kennis ons opperste Hijl en Gelukzaalighijd zullen hebben berijkt: en dat dieshalven deeze laast genoemde slag van kennis hier toe niet alleen noodzaakelijk, maar ook het eenigste middel is. En om dat hier door in ons de voortreffelijkste uijtwerking en een onveranderlijke bestandighijd in de geene die dezelve genieten komt te ontstaan, zoo geeft hij het zelve de naam van Weedergeboorten.

Alzoo nu de menschelijke Ziel, volgens zijn gedagten, het denkbeeld is, dat in het denkend weezen van zekere zaak zij, waar meede die door het denkbeeld vereenigd is, zoo lijd hij daar uijt in het 23^{te} Cap: af, dat deszelfs bestandigheid of verandering moet geschat worden na de natuur dier zaak waar van zij het denkbeeld is: en gevolglich dat indien de Ziel alleen in vereeniging bestaat met een zaak (hoedanig het Lichaam zij) die tijdelijk, en der verandering onderworpen is, dat ze met dezelve dan noodwendig zal moeten lijden en vergaan: daar ze in teegendeel van alle Lijding ontheeven, en der onsterffelijkheid deelagtig zal zijn, zoo ze haar vereeniging onder gaat met een zaak wiens natuur eeuwig en onveranderlijk is.

Maar op dat niets deeze zaak aangaande zou over gelaaten worden, 't geen eenige opmerking verdiend, zoo onderzoekt onzen Schrijver
i9 *in het 24^{te} Cap: of de Liefden des Menschen tot God weerkeerig is, dat is, of dezelve ook in-sluijt dat God den Mensch bemind of lief heeft: 't welk verworpen zijnde, zoo verklaard hij, achtervolgens zijn voorige Leerwijze wat Godlijke en wat Menschelijke Wetten zijn: waar na ook de gedagten der geenen worden afgeweerd, die willen, dat God zig aan den Mensch zoude openbaaren en bekend maaken, door iets anders dan zijn eijgen weezen, als namendlijk, door een eijndige en bepaalde zaak, of onder eenig uijtterlijk teeken, 't zij door woorden of Miraculen.*

En vermits na zijn gevoelen de duuring van eenig ding afvloeijdt van haar eijgen volmaaktheid, of van de vereeniging met wat anders van een volmaakter natuur, zoo ontkend hij dat 't er een Duijvel is, alzoo hij oordeeld, dat zoodanig iets noch weezen noch bestaan kan hebben het welke alle volmaaktheid of vereeniging met dezelve ontbeerd, hoedanig hij den Duijvel beschrijft.

Onze Schrijver dan, met uitzondering van den Duijvel, of die elders toe te vereijsschen, uijt de eenige beschouwing van de menschelijke natuur de Hartstogten hebbende afgelijdt, en daar beneevens het middel aangewezen, waar door dezelve ingetoomd, en het opperste Hijl des menschelijke geslagts te bereiken is, merkt wijders in het 26^{te} Cap: aan, waar in de waare Vrijhijdt des Menschen, die uijt de vierde slag van kennis spruijt, geleege is: waar toe hij voor af de navolgende Stellingen invoerd.

1. Dat hoe een zaak meer weezen heeft, hoe ze meer van de doening, en minder van de Lijding heeft.

2. Dat alle Lijding voort komt, niet door een innerlijke, maar door een uijtterlijke oorzaak.

3. Dat al het geen van een uijtterlijke oorzaak niet is voortgebracht ook met dezelve niets gemeen heeft.

4. Dat het gewrogt eener inblijvende oorzaak niet kan veranderen, noch vergaan, zoo lang de oorzaak duurd.

5. Dat de alder vrijste oorzaak, en die zijns oordeels God best past, de inblijvende is.

Uijt welke Stellingen hij weeder de volgende af lijd.

i10 *1. Dat het weezen Gods een oneijndige doening heeft, en een ontkenning van alle Lijding insluijt: en dat dieshalven al het geene daar meede is vereenigd hier door aan die doening deelagtig, en vrij van alle Lijding en verderving is.*

2. Dat het waare verstand niet kan vergaan.

3. Dat alle gewrogten van het waare verstand, met het zelve vereenigd, de alder voortreffelijkste, en met haare oorzaak noodzaakelijk eeuwig zijn.

4. Dat alle uijtterlijke gewrogten van ons zoo veel te volmaakter bennen, als ze meer moogelijk zijn om met ons te kunnen vereenigen.

Uijt alle dit gezegde besluit hij dan, dat de menschelijke vrijhijdt bestaat in een vaste weezendlijkheid welke ons verstand door de onmiddelijke vereeniging met God bezit: invoegen zij noch haare gewrogten aan eenige uijtterlijke oorzaak kan onderwurpen, of daar door vernietigd of verwisseld worden; en dat ze gevolglich in een eeuwige en bestandige duuring moet volharden.

En hier meede eijndigd Spinoza het Tweede en laatste Deel van dit zijn Werk.

Waar achter hij echter noch een soort van Aanhangel, of Bijvoegzel heeft vast gemaakt: vervattende niet dan een kort ontwerp van zaaken die in het voorgaande begrepen zijn: en waar van het eerste gedeelte, over de natuur der Zelfstandigheid, op een Meetkundige wijze geschikt, zakelijk over een komt met het geene zijn gedrukte Zedekunst, tot de 8^{te} Voorstelling van deszelfs eerste Deel beheld: en eijndelijk onderzoekt hij in het tweede gedeelte van dit Anhangzel, wat de menschelijke Ziel is, en waar in deszelfs vereeniging met het Lichaam bestaat.

Voorts heeft Spinoza dit geheele Werk op veele plaatsen met Aanteekeningen, tot uijtbreijding of nader Verklaaring van zaaken voorzien.

**Korte Verhandeling
van GOD de MENSCH en deszelfs WELSTAND.**

- i11 Voor deze in de Latynse taal beschreven door *B. D. S.* ten dienste van syne Leerlinge die zig wilde begeven tot de oeffeninge der *Zeedekunst* en *waare Wysbegeerte*.
En nu in de Neërduytse spraak overgezet ten diensie van de Liefhebbers van *Waarheid* en *Deugd*: op dat die daarvan zoo breed opgeven, en hun drek, en vuyligheid aan de eenvoudige voor Amber de grys in de vuyst duwen, een maal de mond gestopt mogten worden; en ophouden te lasteren, dat zy nog niet verstaan; *God / hun zelve / en malkanders welstand helpen in agt neemen / En die krank in't verstand zyn, door den geest der Sagtmoedigheid, en Verdraagzaamheid geneezen, naa't Voorbeeld van de Heer Christus, onzen besten Leermeester.*

REGISTER DER HOOFDDEELEN.

i13

*Det welke in deze twee volgende Boeken zyn begreepen;
te wete*

*Het Eerste, Handelende van God, en 't geen aan hem
aanhoorig is, hebbende deze volgende Hoofddeelen.*

Cap.		pag.
	I. <i>Dat God is</i>	15
	II. <i>Wat God is</i>	19
	III. <i>Dat God is een oorzaak van alles</i>	35
	IV. <i>Van Gods noodzaakelyke werken</i>	36
	V. <i>Van Gods Voorzienigheid</i>	40
	VI. <i>Van Gods Praedestinatie</i>	40
	VII. <i>Van de Eigenschappen, die tot God niet behooren</i>	44
	VIII. <i>Van de Natuurende Natuur</i>	47
	IX. <i>Van de Genatuurde Natuur</i>	48
	X. <i>Wat Goet en Kwaad is</i>	49
	<i>Tweede, Handelende van een Volmaakt Mensch om in staat te zyn van zig te kunnen met God vereenigen.</i>	54
	I. <i>Van Waan, Geloos, en Weten</i>	54
	II. <i>Wat Waan, Geloof, en klare Kennis zy</i>	55
	III. <i>Lydings oorspronk, Lyding uyt Waan</i>	56
	IV. <i>Wat uyt Geloof voortkomt, en van't Goet en Kwaad des Mensche</i>	59
	V. <i>Van de Liefde</i>	62
	VI. <i>Van de Haat</i>	65
	VII. <i>Van Blydschap, en Droefheid</i>	67
	VIII. <i>Agting, en Versmaading</i>	68
	IX. <i>Hoope, en Vreeze</i>	70
	X. <i>Van Knaging, en Berouw</i>	73
	XI. <i>Van Bespotting, en Boerterye</i>	74
	XII. <i>Van de Eere, Beschaamtheid, en Onbeschaamtheid</i>	74
	XIII. <i>Van de Gunste, Dankbaarheid, en Ondankbaarheid. Van het Beklagh</i>	76
	XIV. <i><Van 't Goet en Kwaad in de Passien></i>	77
	XV. <i>Van't Waare en't Valsche</i>	78
	XVI. <i>Van de Wille</i>	80
i14	Cap. XVII. <i>Van't Onderscheid tusschen de Wil, en Begeerte</i>	85
	XVIII. <i>Van de Nuttigheeden van't voorgaande</i>	86
	XIX. <i>Van onze Gelukzaligheid</i>	88
	XX. <i>Bevestiging van't voorgaande</i>	95
	XXI. <i>Van de Reede</i>	99
	XXII. <i>Van de waare Kennis, Wedergeboorte, enz^t</i>	100
	XXIII. <i>Van des Ziels Onsterfelykheid</i>	102
	XXIV. <i>Van Gods Liefde tot den Mensch</i>	103
	XXV. <i>Van de Duyvelen</i>	107
	XXVI. <i>Van de waare Vryheid</i>	108

Het Eerste Deel,
VAN GOD EN 'T GEEN AAN HEM AAN HOORIGIS,
CAP. I.
Dat God is.

i15

.....
[1] Belangende dan het eerste: namentlyk of er een God is? dat zeggen wy te kunnen bewezen worden voor eerst (*a priori* of) van vooren aldus:

1. Alles wat wy klaar en onderscheiden verstaan aan de [1]natuur van een zaak te behooren, dat kunnen wy ook met waarheid van die zaak bevestigen:

Maar dat de wezentlykheid aan de natuur Gods toebehoort, kunnen wy klaar en onderscheidentlyk verstaan. Ergo.

[2] Anderzins ook aldus:

2. De wezentheeden van de zaaken zyn van alle eeuwigheid, en zullen in alle eeuwigheid onveranderlyk blyven:

De wezentlykheid Gods is wezentheid. Ergo.

[3] (*A posteriori* of) van agteren aldus:

Indien de mensch een Idea van God heeft, zoo moet [2] God formelyk zyn:

i16

Maar de mensch heeft een Idea van God. Ergo.

[4] Het eerste bewyzen wy aldus:

Als' er een Idea van God is, zoo moet de oorzaak des zelfs formelyk zyn, en in zig vervatten alles wat de Idea voorwerpelyk heeft: maar daar is een Idea van God. Ergo.

[5] Om het eerste dezès bewysreedens te toonen, zoo stellen wy deze volgende grondregulen te weten

1. Dat de kennelyke dingen oneyndelyk zyn.

2. Dat een eyndig verstand het oneyndige niet kan begrypen.

3. Dat een eyndig verstand door zig zelfs ten zy het van iet van buyten bepaald word, niet en kan verstaan, omdat gelyk het geen magt heeft alles gelykelyk te verstaan, alzoo wynig heeft het ook magt om te kunnen exempli gratiâ dit eer als dat, of dat eer als dit, beginnen of aanvangen te verstaan. Het eerste dan, nog ook het tweede niet konnende, zoo en kan het niets.

[6] De eerste (of *major*) word aldus bewezen:

Indien de verziëring van de mensch alleen oorzaak was van syn Idea, zoo zoude het onmogelyk zyn, dat hy iet zoude kunnen begrypen: maar hy kan iets begrypen. Ergo.

[7] Het eerste word bewezen door de eerste grondregel: namentlyk *dat de kennelyke dingen oneyndelyk zyn*. En volgens de tweede grondregel en kan hy niet alles verstaan, dewyl het menschelyk verstand eyndig is, en door geen uytterlyke dingen bepaald wordende, om dit eerder als dat, en dat eerder als dit, te verstaan, zoo zoude het onmogelyk zyn, dat het volgens de derde regel, iets zoude kunnen verstaan.

[8] [3] Uyt alle het welk dan het tweede bewezen word, namentlyk dat |

i17

de oorzaak van de Idea des mensche niet is syne verziëring, maar eenige uytwendige oorzaak, die hem dringt het eene eerder als het |

i18

ander te verstaan, zynde niet anders als dat die dingen formelyk zyn, en hem naader als andere, welkers voorwerpelyke wezentheid in syn verstand is. Zoo nu de mensch de Idea van God heeft, zoo is het klaar dat God formelyk moet zyn, dog niet uytsteekentlyk, aangezien boven, of buyten die niet wezentlyker of voortreffelyker is.

[9] Dat nu de mensch de Idea van God heeft, zulks is klaar, dewyl hy syne

[4] eigenschappen verstaat, welke eigenschappen van hem niet kunnen voortgebragt worden, omdat hy onvolmaakt is. Maar dat hy nu deze eigenschappen verstaat, is hier uyt blykelyk, dat hy namentlyk weet, dat het oneyndige van geen verscheide eyndige deelen kan tezamen gezet worden. Datter geen twee oneyndelyke en kunnen zyn, maar Een Eenig, dat het volmaakt en onveranderlyk is, als wel wetende dat geen zaake door zig zelfs, haar eigen [5] vernietinge zoekt, en mede dat het tot of in iet beters niet [5] kan veranderen, aangezien het volmaakt is, 't welk het als dan niet en zoude zyn. [10] Of ook dat het zulks niet kan onderworpen zyn, door iet dat van buyten komt, nadien het

almagtig is, enz. Uyt dit alles dan volgt klaarlyk dat men en (*a priori*) van vooren, en (*a posteriori*) van agteren bewyzen kan dat God is. Ja nog beter *a priori*. Maar de dingen die men als zoodanig bewyst, moet men door haar uytterlyke oorzaake betoonen het welke in haar is een openbaare onvolmaaktheid, als de welke hun zelve door hun zelve niet en kunnen te kennen geven, maar alleen door uytterlyke oorzaaken. Dog God de eerste oorzaak aller dingen, en ook de oorzaak syns zelfs, die geeft hen zelve te kenne door hem zelve. Weshalven van niet veel belang is het zegge van Thomas Aquina namentlyk dat God *a priori* niet en zoude kunnen bewezen worden, omdat hy kwansuys geen oorzaak heeft.

⇔ [1] Verstaat de bepaalde natuur, door de welke de zaake is dat ze is, en dat van haar in geenerly wyze kan afgescheide worden, zonder ook met een die zaak te vernietigen: als dat tot het wezen van een berg behoort dat hy een dal hebbe, of't wezen van de berg is dat hy een dal hebbe: het welk waarlyk eeuwig en onveranderlyk is, en altyd moet zyn in 't concept van een berg, schoon hy nooyt was of is.

⇔ [2] Uyt de beschryvinge hier na Cap. 2. van dat God oneyndige eigenschappen heeft, kunnen wy syne wezentlykheid aldus bewyzen: al dat wy klaar en onderscheide zien tot de natuur van een zaak te behooren, dat kunnen wy ook met waarheid van die zaak bevestigen: maar aan de natuur van een wezen dat oneyndige eigenschappen heeft, behoort een eigenschap, de welke is Zyn. Ergo. Hierop nu te zeggen, dat dit wel bevestigt van de Idea, maar niet van de zaak zelfs, is vals: want de Idea en bestaat niet materialiter van de eigenschap, die tot dit wezen [16] behoort, alzoo dat het geen, 't welk van de Idea bevestigt word, en is nog van de zaak, nog van dat geen 't welk van de zaak bevestigt word, alzoo dat tusschen de Idea en het Ideatum een groot onderscheid is: en daarom dat het geene dat men bevestigt van de zaak, dat en bevestigt men niet van de Idea et vice versa.

⇔ [3] Voorders te zeggen, dat deze Idea een verzierringe is, dat is ook vals: want het is onmogelyk die te hebben zoo z'er niet en is. En dit word hier nu getoont pag. 16-18. daar wy dit nog by doen. Het is wel waar, dat wy van een Idea die ons eenmaal eerst van de zaake zelfs is hergekomen, | [17] en zoo in abstracto algemeen van ons gemaakt zynde, dat daar na van die zelve in ons verstand veel bijzondere worden verziert, die wy dan ook veel andere, en van andere zaaken afgetrokkene eigenschappen kunnen toedigten. Maar dit is onmogelyk te kunnen doen, zonder alvorens de zaake zelfs van de welke zy aftrekzels zyn, gekend te hebben. Dog eens gesteld, dat deze Idea een verzierzel is, zoo moeten dan alle [*] andere Idea's die wy hebben niet min verzierzels zyn. Dit zoo zynde van waar dan komt ons in de zelve zoo groot een onderscheid? want wy zien eenige die het onmogelyk is datze zyn, e.g. alle monsterdieren die men van twee natuuren zoud t'zamen zetten als een dier dat een vogel en een paard zoude zyn, en diergelyke, die onmogelyk in de Natuur die wy bevinden anders te zyn gesteld, plaats kunnen hebben.

[*] Andere Ideas wel mogelyk maar niet noodzaakelyk datze zyn; van de welke nogtans of ze zyn of niet zyn, haar wezen altyd noodzaakelyk is: als de Idea van een driehoek en die van de liefde in de ziel zonder 't lighaam enz. alzoo dat alschoon ik eerst dacht dat ik die verziert hadde, daar na nogtans gedwongen worde te zeggen, dat zy niet te min het zelve zyn en zouden zyn, schoon ik, of geen mensch ooyt om haar gedagt hadde. En hierom dan en zyn zy van my niet verziert, en moeten ook buyten my een subjectum hebben het welk ik niet en ben, zonder welk subjectum zy niet en kunnen zyn. Boven deze isser nog een derde idea, en die is maar een eenige; en deze brengt met zig een noodzaakelyk zyn, en niet als de voorgaande alleen datze kan zyn: want die haar wezen was wel noodzaakelyk, maar niet haar wezentlykheid: maar van deze is de wezentlykheid, ende het wezen beyde noodzaakelyk en is zonder de zelve niet. Alzoo zie ik dan nu dat van my geen waarheid, wezen, of wezentlykheid van eenige zaake afhangt, want als in de tweede soorte van Ideeen getoont is, zonder my zyn zy 't geene datze zyn: of na 't wezen alleen of na 't wezen en de wezentlykheid en dat beyde. En zoo ook dan, ja veel meer bevinde ik dit waar te zyn in deze derde eenige idea niet alleen dat het van my niet af en hangt, maar in tegendeel, dat hy alleen moet zyn het subjectum van 't geen ik van hem bevestig, alzoo dat indien hy niet was, ik alheel van hem niets en zoude kunnen bevestigen; gelyk nogtans van de andere dingen schoon zy niet wezentlyk zyn, gedaan word: ja ook dat hy moet zyn het subjectum van alle andere dingen. Behalven dan dat uyt het tot nog toe gezeide klaar blykt dat de Idea van oneyndige eigenschappen aan het volmaakte wezen geen verzierzel is, zoo zullen wy dit volgende nog daar by doen:

Na voorgaande overweginge van de Natuur zoo en hebben wy in de zelve tot nog toe niet meer kunnen vinden als alleen twee eigenschappen die aan dit alvolmaakte wezen toebehooren. En deze en geven ons geen vergenoeginge door de welke wy ons zelve kunnen voldoen, want dat deze het al zoude zyn, van de welke dit volmaakte wezen zoude bestaan, ja maar in tegendeel bevinden wy in ons zulks iets het welk ons oentlyk

aanzeid van niet alleen nog meer, maar ook van nog oneyndige volmaakte eigenschappen, die dit volmaakte wezen eigen zyn, eer't volmaakt gezeid kan worden. (En van waar is deze Idea van volmaaktheid?) Dit zulks iets dan en kan niet voortkomen van deze twee: want twee en geeft maar twee, en geen oneyndige, ergo dan van waar? van my altyd niet, of ik most ook dat ik niet hadde kunnen geven: van waar dan anders als van de oneyndige eigenschappen zelve, die ons zeggen dat z'er zyn, zonder nogtans ons tot nog toe te zeggen wat zy zyn: want van tweë en weten wy maar wat zy zyn.

⇔ [4] Syne eigenschappen: beter ist, dewyl hy 't geen aan God eigen is verstaat, want die dingen zyn geen eigenschappen Gods. God is wel zonder deze geen God, maar niet door deze, dewyl ze niet zelfstandigs te kennen geven, maar zyn alleen als *Adjectiva*, die *Substantiva* vereyschen om verklaart te worden.]

⇔ [5] De oorzaak van deze veranderinge zoude moeten zyn van buyten of in haar: niet van buyten, want geen zelfstandigheid die als deze door zig zelfs is, hangt van iets buyten hem af: ergo geen verandering daarvan onderwurpen. Ook niet in haar; want geen zaak veel min deze wil syn zelfs verderf. Alle verderf is van buyten aankomende.]

CAP. II.
Wat God is.

i19 [1] Nadat wy nu als boven bewezen hebben dat God is, zoo zal het nu tyd zyn te toonen wat hy is, namelyk hy is zeggen wy een [1]wezen van de welke alles, ofte oneyndelyke eigenschappen gezeid worden, van welke eigenschappen een yder des zelfs in syn geslagte oneyndelyk volmaakt is. [2] Om dan onse meeninge in dezen klaar uyt te drukken, zullen wy deze vier navolgende dingen voor af zeggen.

i20 1. [2]Datter geene bepaalde zelfstandigheid en is, maar dat alle | zelfstandigheid in syn geslagte oneyndelyk volmaakt moet zyn, te wete, dat in het oneyndelyke verstand Gods geen zelfstandigheid volmaakter kan zyn als die alreeds in de Natuur is.

2. Datter ook geen twee gelyke zelfstandigheden zyn.

3. Dat d'eene zelfstandigheid d'ander niet kan voortbrengen.

4. Datter in het oneyndelyke verstand Gods geen zelfstandigheid is, als die formelyk in de Natuur is.

[3] Wat dan aangaat het 1. namentlyk *datter geen bepaalde zelfstandigheid en is* enz. zoo iemand het tegendeel des zelfs zoude willen staande houden, die vraagen wy aldus te wete

Of deze zelfstandigheid dan bepaald is door zig zelfs, namentlyk datze zig zelfs zoo bepaald, en niet onbepaalder heeft willen maaken, dan of zy zoodanig is door haar oorzaak, welke oorzaak haar of niet meer heeft kunnen of niet meer heeft willen geven: [4] Niet het eerste is waar, omdat het niet mogelyk is, dat een zelfstandigheid zig zelfs zoude hebbe willen bepalen, en dat zoo een zelfstandigheid die door zig zelfs geweest is. Ergo dan zeg ik isse door haar oorzaak bepaald, de welke noodzaakelyk God is. [5] Voorder indien zy dan door haar oorzaak bepaald is, zoo moet dat zyn of omdat die oorzaak niet meer heeft kunnen geven of omdat die niet meer heeft willen geven: Dat hy niet meer zoud hebben kunnen, zoude stryden tegen syn almagtigheid, [3]dat hy niet meer zoude hebben willen, |

i21 aangezien hy wel konde, smaakt na wangunst, de welke in God, die alle goeten volheid is, geenzins en is.

[6] Het tweede belangende, datter geen twee gelyke zelfstandigheden zyn, bewyzen wy, omdat ieder zelfstandigheid in syn geslagte volmaakt is, want zoo 'er twee gelyke waren, zoo most noodzaakelyk de een de andere bepalen en dienvolgende niet oneyndelyk zyn, gelyk wy al voor dezen bewezen hebben.

[7] Nopende dan het derde te wete dat de eene zelfstandigheid d'ander niet en kan voortbrengen, zoo wederom iemand het tegendeel mogt staande houden, dat vraagen wy of de oorzaak die deze zelfstandigheid zoude moeten voortbrengen, de zelfde eigenschappen van het voortgebragte heeft, of niet en heeft? [8] Niet het laatste is, want van de Niet kan geen Iet voortkomen. Ergo dan het eerste. En dan vraagen wy voorder of in die eigenschap die oorzaak zoude zyn van dit voortgebragte, even zoo veel volmaaktheid is, of datter minder of datter meerder in is, als in dit voortgebragte? Minder kander niet in zyn zeggen wy, om reeden vooren. Meerder ook niet zeggen wy, omdat alsdan deze tweede bepaald zoude zyn, het welk stryd tegen 't geen nu al van ons bewezen is. [9] Ergo dan even zoo veel, ergo dan gelyk. En twee gelyke zelfstandigheden, klaarlyk strydende met ons voorige bewys. Verder 't geene geschapen is, en is geenzins voortgekomen van de Niet, maar moet noodzaakelyk van hem die wezentlyk is geschapen zyn: Maar dat van hem iets zoude voortgekomen zyn, 't welke iets hy niet alsdan en zoude minder hebben nadat het van hem is voortgekomen, dat en kunnen wy met ons verstand niet begrypen. [10] Eyndelyk zoo wy de oorzaak van die zelfstandigheid, die het beginzel is van de dingen de welke uyt haar eigenschap voortkomen, willen zoeken, zoo staat ons dan al wederom te zoeken de oorzaak van die oorzaak, en dan weder de oorzaak van die oorzaak *et sic in infinitum*, zoodat indien wy noodzaakelyk ergens moeten stuyten en rusten gelyk wy moeten zoo is 't noodzaakelyk te rusten op deze alleene zelfstandigheid.

[11] Ten vierden dat er geen zelfstandigheid of eigenschappen in het oneyndelyk verstand Gods zyn, als die formelyk in de Natuur zyn, dat kan en word van ons bewezen 1. uyt de oneyndelyke magt |

i22 Gods, omdat in hem geen oorzaake en kan zyn door welke hy zoude hebben kunnen beweegt worden, het eene eerder of meerder als 't ander te scheppen. 2. uyt de eenvoudigheid van zyne wille. 3. omdat hy 't geen goet is niet kan nalaten te doen, gelyk wy hier na zullen bewyzen. 4. omdat geene nu niet is het onmogelyk zoude zyn dat het zoude kunnen komen, dewyl de eene zelfstandigheid de ander niet en kan voortbrengen. En dat meer is, zoo doende zouden'er oneyndelyke zelfstandigheden meer niet zyn als er zyn, het welke ongerymt is. [12] Uyt alle deze dan volgt: dat van de Natuur alles in allen gezeid word, en dat alzoo de Natuur bestaat van oneyndelyke eigenschappen, van de welke een ieder des zelfs in syn geslagt volmaakt is. Het welk ten eenemaal overeen komt met de beschryvinge die men aan God geeft.

[13] Tegen 't geene dat wy nu gezeid hebben namentlyk dat geen ding in het oneyndelyk verstand Gods is, als 't geen formelyk in de Natuur is, willen eenige op deze wyzen argumenteeren: Indien God alles geschapen heeft zoo en kan hy niet meer scheppen; maar dat hy niet meer zoude kunnen scheppen stryd tegen syn almogentheid. Ergo. [14] Het eerste belangende wy staan toe dat God niet meer kan scheppen. En wat het tweede aangaat, zeggen wy, dat wy bekennen: Indien God niet alles zoude kunnen scheppen wat scheppelyk is zulks zoude stryden tegen syn almogentheid, maar geenzins indien hy niet zoude kunnen scheppen 't geene in zig zelve strydig is, gelyk het is te zeggen dat hy alles geschapen heeft, en evenwel nog meer zoude kunnen scheppen. En zeker het is een veel grooter volmaaktheid in God, dat hy alles wat in syn oneyndelyk verstand was geschapen heeft, als dat hy het niet en zoude geschapen hebben, nog nooyt, zoo zy spreken, zoude hebben kunnen scheppen. [15] En waarom dog hier van zoo veel gezeid; [14] en argumenteeren zy zelve niet aldus, of en moeten zy niet aldus argumenteeren: Indien God alwetende is, zoo en kan hy dan niet meer weten: maar dat God niet meer weten kan stryd tegen syne volmaaktheid. Ergo. —

i23 [16] Dog indien God alles in syn verstand heeft en door syn oneyn|delyke volmaaktheid niet meer kan weten, wel waarom dan en kunnen wy niet zeggen dat hy ook alles wat hy in syn verstand hadde heeft voortgebragt, en gemaakt dat het formelyk in de Natuur is of zoude zyn?

Dewyl wy dan nu weten dat alles gelykelyk in het oneyndelyk verstand Gods is, en dat' er geen oorzaak is, waarom dat hy dit eerder, of meerder als dat zoude geschapen hebben, en alles konde in een oogenblik voortgebragt hebben, zoo laat ons dan een zien of wy niet tegen haar even de zelve wapenen kunnen gebruyken die zy tegen ons aanneemen aldus namelyk: Indien God nooyt zoo veel kan scheppen of hy zoude nog kunnen meerder scheppen, zoo kan hy nooyt scheppen, 't geen hy kan scheppen, maar dat hy niet kan scheppen 't geen hy kan scheppen, is strydig in zig zelve. Ergo. —

[17] De reeden dan om de welke wy gezeid hebben, dat alle deze eigenschappen die in de Natuur zyn maar een eenig wezen is, en geenzins verscheide, want wy die de eene zonder de ander, en d'ander zonderde ander klaar en onderscheiden kunnen verstaan, die zyn deze:

1. Omdat wy nu al vooren gevonden hebben, dat' er een oneyndelyk en volmaakt wezen moet zyn, door het welke niet anders kan verstaan worden als zoodanig een wezen, van 't welke alles in allen moet gezeid worden. Want hoe aan een wezen 't welk eenige wezenheid heeft moeten eigenschappen gezet worden, en zoo veel wezenheid als men het meer toeschryft, zoo veel eigenschappen moet men het ook meer toeschryven, en gevolgelyk zoo het wezen oneyndelyk is, zoo moeten ook zyne eigenschappen oneyndelyk zyn, en even dit is het dat wy een volmaakt wezen noemen.

2. Om de eenigheid, die wy alom in de Natuur zien, in de welke, [5] zoo verscheide wezens waren, zoo en konde de eene met de ander onmogelyk niet vereenigen.

Ten 3. omdat gelyk wy nu al gezien hebben, dat de eene zelfstandigheid de ander niet kan voortbrengen, nog ook dat zoo een |

i24 zelfstandigheid niet en is, het onmogelyk is datze zouden beginnen te zyn. [6] En evenwel nogtans zien wy, dat in geen zelfstandigheid (die wy niet te min weten dat in de Natuur is), afzonderlyk begreepen zynde eenige noodzaakelykheid is, om wezentlyk te zyn: aangezien geen wezentlykheid, aan haare besondere wezentheid toebehoort, zoo moet noodzaakelyk volgen, dat de Natuur de welke van geen oorzaaken komt, en die wy nogtans wel weten dat is, noodzaakelyk een volmaakt wezen moet zyn, aan de welke wezentlykheid toebehoort.

[18] Uyt dit alles dan dat wy nu dus verre gezeid hebben blykt dat wy de uytgebreidheid een eigenschap van God stellen te zyn, de welke in een volmaakt wezen geenzins en schynt te kunnen vallen: want nademaal de uytgebreidheid deelbaar is, zoo zoude het volmaakte wezen van deelen bestaan, 't welk aan God alheel niet kan toegepast worden, dewyl hy een eenvoudig wezen is. Daar en boven als de uytgebreidheid word gedeelt zoo isse lydende, dat ook geenzins in God (die onlydelyk is, en van geen ander kan lyden, nadien hy van alles de eerste werkende oorzaak is) plaats kan hebben. [19] Waarop wy antwoorden: 1. dat deel en geheel geen waare of dadelyke wezens zyn, maar alleen wezens van reeden en dienvolgende en zyn [7] in de Natuur nog geheel nog deelen. Ten 2. een zaake te|zamen

i25 gezet van verscheide deelen, moet zoodanig zyn dat de deelen des zelfs, in het bezonder genomen, de een zonder de ander kan bevat en verstaan worden. Als by exempel in een uurwerk dat van veele verscheide raderen en touwen en anders is tezamen gezet, daar in kan zeg ik een yder rad, touw etc. bezonder bevat en verstaan worden, zonder dat het geheel zoo alst' zamen gezet is daar toe van nooden is, des gelyks mede in het water, het welke van regte lankwerpige deeltjes bestaat, kan yder deel des zelfs bevat en verstaan worden, en bestaan zonder 't geheel; maar de uytgebreidheid zynde een zelfstandigheid, van die en kan men niet zeggen datze deelen heeft, aangezien ze nog kleinder nog grooter kan worden, en geen deelen des zelfs bezonder zoude kunnen worden verstaan, dewyl zy in haar natuur moet oneyndelyk zyn. En dat ze nu zoodanig moet zyn volgt hier uyt, namentlyk, omdat indien zy zoodanig niet en is, maar datze zoude van deelen bestaan, zoo en waar zy geenzins door haar natuur oneyndelyk als gezeid: Dog dat in een oneyndelyke Natuur deelen zoude kunnen worden geconcipteert is onmogelyk, want door haar natuur zyn alle deelen eyndelyk. [20] Doet hier nog by indien zy van verscheide deelen zoude |

i26 bestaan, zoo zoude dan kunnen verstaan worden, dat eenige deelen des zelfs vernietigt zynde, evenwel nogtans de uytgebreidheid zoude blyven en niet door eenige vernietigde deelen mede vernietigt worden; een zaak de welke klaarlyk tegenstrydig is in zoo iets, het welke door syn eigen natuur oneyndig is, en nooyt bepaald of eyndig kan zyn, of verstaan worden. [21] Voorder wat dan nog belangt het deelen in de Natuur: daar op zeggen wy dat de deeling nooyt, gelyk al vooren mede gezegd is, en geschied in de zelfstandigheid, maar altyd en alleen in de wyzen van de zelfstandigheid. Ik dan willende water deelen, deel alleen maar de wyze van de zelfstandigheid, en niet de zelfstandigheid zelve, welke wyze, nu van water, dan van wat anders, altyd het zelve is. [22] De deeling dan of lydende geschied altyd in de wyze: gelyk als wy zeggen dat de mensch vergaat, of vernietigt word, zoo word dat alleen verstaan van de mensch ten aanzien hy zoo een t'zamelstel, en wyze is van de zelfstandigheid, en niet de zelfstandigheid van de welke hy afhangt zelve. [23] Ten anderen wy hebben alreeds, gelyk wy ook nog hier na zullen zeggen, gesteld, datter buyten God, niets niet en is, en dat hy een inblyvende oorzaak is, dog de lydende zoo wanneer de doender en de lyder verscheiden zyn, is een tastelyke onvolmaaktheid, want de lyder moet noodzaakelyk van dat geene afhangen, het welke hem van buyten het lyden heeft veroorzaakt, het welk in God die volmaakt is, geen plaats heeft. [24] Voorder van zoo een werker, de welke in zig elfs werkt, en kan men nooyt zeggen dat hy die onvolmaaktheid heeft van een lyder, dewyl hy niet van een ander lyd: gelyk als daar is het verstand, het welke zoo ook de Filosoophen zeggen, een oorzaak is van syn begrippen, maar aangezien het een inblyvende oorzaak is, wie zoude dorven zeggen dat het onvolmaakt is, zoo dikwyls het van zig zelve lyd? [25] Eyndelyk de zelfstandigheid, dewyl zy en het beginzel is van

alle haare wyzen, zoo kan zy met veel grooter regt een doender als een lyder genoemd worden en met dit gezeide agten wy alles genoegzaam beantwoort.

[26] Daar word voorder tegengeworpen, datter noodzaakelyk een eerste oorzaak, die dit lighaam doet bewegen, moet zyn, want het zig zelfs als 't rust onmogelyk niet bewegen kan: En aangezien het klaarlyk |

i27 blykt, datter in de Natuur ruste en beweginge is, zoo moet die, meenen zy, noodzaakelyk van een uytterlyke oorzaak herkomen. [27] Dog ligt is het voor ons hier op te antwoorden. Want wy staan toe, dat indien het lighaam een zaake was door zig zelfs bestaande en anders geen eigenschap en hadde, als lang, breed, en diep, dat als dan in het zelve geen oorzaak zou zyn, indien het waarlyk ruste, om zig zelfs te beginnen te bewegen: maar wy hebben als vooren gesteld, *de Natuur een wezen te zyn, van het welke alle eigenschappen gezeid worden*, en dit zoo zynde, zoo en kan haar niets ontbreeken, om voort te brengen alles wat voort te brengen is.

[28] Tot hier toe dan gesproken van wat God is, zullen wy van syn eigenschappen, maar gelyk als met een woord zeggen hoe dat de zelve, welke ons bekend zyn maar bestaan in twee namelyk Denking en Uytgebreidheid, want hier spreken wy maar alleen van eigenschappen die men zoude eigene eigenschappen Gods kunnen noemen, door de welke wy hem in zig zelf en niet als werkende buyten zig zelfs komen te kennen.

[29] Al wat dan de menschen aan God buyten deze twee eigenschappen, meer toeschryven, dat zal (indien het anderzins tot hem behoort) moeten zyn, oft' een uytwendige benaming, gelyker wys, als dat hy is door zig zelfs bestaande, eeuwig, eenig, onveranderlyk, enz. ofte, zeg ik, in opzigt van syne werkinge, gelyker wys, als dat hy is een oorzaak, een voorbeschikker, en regeerder van alle dingen: welke alle eigen aan God zyn, zonder nochtans te kennen te geven wat hy is. [30] Edog, hoe en op wat wyze deze eigenschappen nochtans in God plaats kunnen hebben, zullen wy hier na in de volgende hoofddeelen zeggen. Maar tot beter verstand dezès en naader opening, hebben wy goet gedagt, deze volgende reedenen hier by te voegen: bestaande in een

ZAMENSPREEKING

tusschen het

VERSTAND, DE LIEFDE, DE REEDE, EN DE BEGEERLYKHEID.

i28 [1] *LIEFDE.* Ik zie, Broeder, dat ten eenemaal myn wezen en volmaaktheid afhangt van uwe volmaaktheid, en nadien de volmaaktheid van het voorwerp 't welk gy begrepen hebt, uwe volmaaktheid is, en uyt de uwe weder de myne hervooert komt, zoo zegt my eens, ik bid u, of gy zulk een wezen begrepen hebt, dat ten oppersten volmaakt is, niet konnende door iet anders bepaald worden, en in het welk ik ook begrepen ben?

[2] *VERSTAND.* Ik voor my, en aanschouw de Natuur niet anders als in syn geheel oneyndelyk, en ten oppersten volmaakt, en gy, zoo gy daar aan twyffelt, vraagt het de Reeden, déze zal het u zeggen.

[3] *REEDE.* De waarheid hier van is my ontwyffelyk: want zoo wy de Natuur willen bepaalen, zoo zullen wy hem 't welk ongerymt is, met een Niet moeten bepaalen en dat onder deze volgende eigenschappen namelyk dat hy is een, eeuwig, door zig zelfs, oneyndelyk, welk ongerymtheid wy ontgaan stellende dat hy is een eeuwige Eenheid, oneyndig, almagtig, enz. de Natuur namentlyk oneyndig, en alles in de zelve begrepen, en de ontkenninge dezès noemen wy de Niet.

[4] *BEGEERLYKHEID.* Ey dog dit rymt zig alwonderlyk, dat de Eenheid met de Verscheidentheid, die ik alomme in de Natuur zie tezamen overeen komt. Want hoe? ik zie dat de verstandige zelfstandigheid geen gemeenschap heeft met de uytgebreide zelfstandigheid, en dat d'een de andere bepaald, [5] en indien gy buyten deze twee zelfstandigheeden, nog een derde wilt stellen, die in alles volmaakt is, ziet zoo wikkelt gy u zelve in openbaare strydigheeden: want zoo deze derde gesteld word, buyten de twee eerste, zoo ontbreeken hem dan alle de eigenschappen die deze twee toebehooren: het welk immers in een geheel, buyten 't welk geen ding is, geen plaats kan hebben. |

129 [6] Daar en boven, zoo dit wezen almachtig is, ende volmaakt, zoo zal het zoodanig dan zyn, omdat het zig zelfs, en niet omdat het een ander heeft veroorzaakt; en nogtans zoude hy almachtiger zyn die de welke en zig zelve, en daar en boven nog een ander konde voortbrengen. [7] En eyndelyk, indien gy 't alwetende noemt, zoo is 't noodzaakelyk dat het zig zelfs kenne, en met een moet gy verstaan, dat de kennisse van zig zelfs alleen, minder is, als de kennis van zig zelfs tezamen met de kennisse van de andere zelfstandigheeden. Al het welk openbaare tegenstrydigheeden zyn: En daarom wil ik de Liefde geraaden hebben dat zy zig gerust houde met het geene ik haar aanwyze; en na geen andere dingen om te zien.

[8] *LIEFDE*. Wat dog ô Eerlooze! hebt gy my aangeweze anders als dat geene uyt het welke terstond myn verderf gevloeyd is. Want zoo ik my ooyt met dat geene 't welk gy my hebt aangewezen hadde vereenigt, aanstonds was ik vervolgt geweest van twee hooftvyanden des menschelyken geslachts, de Haat namentlyk, en het Berouw, en van Vergeetenheid ook meenig maal; en alzoo keer ik my andermaal tot de Reeden, en dat hy maar voortgaa, en aan deze vyanden den mond stoppe.

[9] *REEDE*. Dat gy dan, ô Begeerlykheid! zegt, verscheide zelfstandigheeden te zien, dat is, zeg ik u, valsch: want klaarlyk zie ik dat' er maar een eenige is, de welke door zig zelve bestaat, en van alle de andere eigenschappen een onderhouwder is. En by aldien gy dan het lighaamelyke, en het verstandige wilt noemen zelfstandigheeden in opzigt van de wyzen die daarvan afhangig zyn, wel aan, zoo moet gy haar dan ook wyzen noemen, in opzigt van de zelfstandigheid van de welke zy afhangen: want als door zig zelfs bestaande, en worden zy van u niet begreepen. En op de zelve manier, als het willen, gevoelen, verstaan, beminnen enz. verscheide wyzen zyn van 't geene gy een denkende zelfstandigheid noemd, die gy alles tot een brengt, en van alle deze een maakt, alzoo ik ook dan besluyte, door uw eigen bewyzen, dat, en de oneyndige uytgebreidheid, en denking, mitsgaders andere oneyndige eigenschappen, (of volgens uw styl zelfstandigheeden) niet anders zyn, als wyzen van dat eenige, eeuwige, oneyndige, door zig |

130 zelfs bestaande Wezen; en van alle deze stellen wy als gezeid, Een Eenige ofte Eenheid, buyten welke men geen zaake verbeelden kan.

[10] *BEGEERLYKHEID*. In deze uwe manier van spreken zie ik, zoo my dunkt, een zeer groote verwarringe. Want gy scheynt te willen, dat het geheel iets zoude zyn buyten of zonder syn deelen, dat voorwaar ongerymt is. Want alle Filosoophen zeggen eenparig, *dat het geheel is een tweede kundigheid, en dat in de Natuur buyten het menschelyk begrip geen zaake en is*. [11] Daar en boven zoo ik uyt u exempel afneem, zoo vermengt gy het geheel met de oorzaak: want gelyk ik zegge, *het geheel bestaat alleen van of door syn deelen*, en alzoo is 't dat gy de denkende kracht verbeeld als een zaak van de welke het verstand, de liefde enz. afhangt. En gy kond die geen *geheel* noemen, maar een oorzaak van de uytwerkzelen van u nu al genoemd.

[12] *REEDE*. Ik zie vast hoe gy tegen my alle uwe vrunden tezamen roept, en alzoo 't geene gy niet vermogt hebt, met uwe valsche reedenen uyt te werken, dat tragt gy nu te doen met dubbelzinnigheid van woorden, gelyk gemeenlyk het werk is der geenen die zig tegen de waarheid kanten, dog 't en zal u, om door dat middel de Liefde tot u te krygen, niet gelukken. Uw zeggen dan is, dat de oorzaak (aangezien zy is een veroorzaaker van de uytwerkzelen) derhalven buyten de zelve moet zyn. En dit zegt gy daarom dewyl gy maar alleen en weet van de overgaande en niet van de inblyvende oorzaak, de welke geenzins iets buyten zig zelve voortbrengt. By voorbeeld, het verstand, het welk oorzaak is van syn begrippen, en daarom word ook het verstand van my (voor zoo veel, of in opzigt syne begrippen daar van afhangen) genoemd een oorzaak: En wederom in opzigt het bestaat van syne begrippen een geheel: Alzoo ook God en is met syne uytwerkzelen of schepzelen geen ander, als een inblyvende oorzaak, en ook een geheel, in opzigt van de tweede aanmerkinge.

TWEEDE ZAMENSPREKINGE

Dienende eensdeels tot dat voorgaande, anderdeels tot het tweede navolgende deel,
tusschen

ERASMUM en THEOPHILUM.

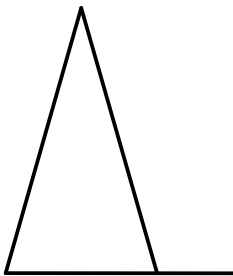
i31 [1] ERASMUS. Ik heb u, ô Theophile, hooren zeggen, dat God een oorzaak is van alle dingen, en daar by dat hy geen andere oorzaak kan zyn, als een *inblyvende*: Indien hy dan een *inblyvende oorzaak* is van alle dingen, hoe dan kond gy hem een verder oorzaak noemen? Want dat is in een inblyvende oorzaak onmogelyk.

[2] THEOPHILUS. Wanneer ik gezegd hebbe, dat God een verder oorzaak is, zoo is dat van my niet gezegd, als in opzigt van die dingen, de welke God (zonder eenige omstandigheeden, als alleen syne wezentlykheid) onmiddelyk heeft voortgebracht; maar geenzins dat ik hem absoluut een verder oorzaak hebben genoemd: het welk gy ook uyt myne woorden klaar hebt kunnen afneemen. Want ik heb ook gezegd, dat wy hem in eenigen manieren een eerder oorzaak kunnen noemen.

[3] ERASMUS. 'T geen gy my wilt zeggen, verstaa ik nu genoegzaam; maar ik merke ook aan, dat gy gezegd hebt, dat het gevrogte van de innerlyke oorzaak op zoodanig een wyze met syn oorzaak vereenigt blyft, dat het met de zelve tezamen een geheel maakt. En indien dit zoo is, zoo en kan, dunkt my, God geen inblyvende oorzaak zyn. Want zoo hy, en 't geene van hem is voortgebracht tezamen een geheel maaken, zoo schryft gy God op de eene tyd meer wezen toe, als op de andere tyd. Neemt my, ik bidde u, deze twyffel weg.

[4] THEOPHILUS. Zoo gy Erasme, uyt deze verwarring wilt geraaken, zoo neemt eens wel in agt, het geen ik u hier zal zeggen. Het wezen van de zaak en neemt niet toe door het vereenigen van een ander zaak met de welke het een geheel maakt; maar in tegendeel het eerste blyft onveranderlyk. [5] Ik zal u, op dat gy my te beter zouwd verstaan, een voorbeeld stellen. Een beeldhouwer die |

i32 heeft van hout gemaakt verscheide gedaante, na de gelykenis van de deelen eenes menschelyken lighaams; hy neemt een van deze 't welk de gedaante heeft van een menschelyke borst, hy voegt het tezamen met een ander, dat de gedaante heeft van een menschelyk hoofd, en maakt van deze twee een geheel, het welk het bovenste gedeelte van een menschelyk lighaam vertoont; zult gy nu daarom zeggen, dat het wezen van het hoofd heeft toegenomen, |



omdat het vereenigt was met de borst? Dat is bedrog. Want het is het zelfde dat het tevooren was. [6] Tot meerder klaarheid zal ik u een ander voorbeeld stellen, namentlyk een denkbeeld, het welk ik hebbe van een driehoek, en een ander, ontstaande door uytstrekking van een van die hoeken, welke uytgestrekte of uytstreckende hoek, noodzaakelyk gelyk is met de twee tegengestelde innerlyke, en zoo voort. Deze zeg ik hebben voortgebracht een nieuw denkbeeld, na. dat de drie hoeken van den driehoek gelyk zyn met twee regte, welk denkbeeld met het eerste

zoo vereenigt is, dat het zonder de zelve niet bestaan, nog begreepen kan worden. [7] En van alle denkbeelden, die een ieder heeft, maaken wy een geheel, ofte ('t welk het zelfde is) een wezen van reeden: 't welk wy verstand noemen. Ziet gy nu wel, dat alschoon dit nieuw denkbeeld zig vereenigt met het voorgaande, dat daarom in het weze van 't voorgaande geen verandering valt; maar in tegendeel zonder de minste verandering blyft. En het zelve kont gy ook zien in een iegelyk denkbeeld dat in zig liefde voortbrengt: welke liefde in geenerly wyze het weze van het denkbeeld doet toeneemen. [8] Maar waartoe zoo veel voorbeelden opgehoopt? daar gy zelve in het voorgebeelde, waaraf wy nu spreken, dit klaarlyk kont zien. Ik heb duydelyk gezegd, dat alle eigenschappen, die van geen ander oorzaak afhangen, en om welke te beschryven, geen geslagt van nooden is, aan het wezen Gods toebehooren: en dewyl de geschapen dingen niet magtig zyn, een eigenschap te stellen, zoo en vermeerderen zy door deze het wezen Gods niet, hoe naauw zy ook met het zelve komen te vereenigen.

[9] Doet hier by, dat het geheel maar is een wezen van reeden, en niet en verschilt van 't algemeen, als alleen hier in, dat het al|gemeen

i33 gemaakt word van verscheide nietvereenigde ondeelbaare, maar het geheel van verscheide vereenigde ondeelbaare; en ook hier in, dat het algemeen maar begrypt

deelen van het zelve geslagt, maar het geheel, deelen, en van het zelve, en van een ander geslagt.

[10] *ERASMUS*. Zoo veel dit belangt hebt gy my voldaan. Maar boven dit hebt gy nog gezegd, dat het gevrogte van de innerlyke oorzaak niet en kan vergaan zoo lang zyn oorzaak duurt, het welk ik wel zie zeker waar te zyn, maar dit zoo zynde hoe kan God dan nog zyn een innerlyke oorzaak van alle dingen, daar nogtans veel dingen te niet gaan? Dog gy zult volgens uw voorige onderscheid zeggen, dat God eigentlyk een oorzaak is van die gevrogte, die hy onmiddelyk zonder eenige meer omstandigheeden, als alleen syne eigenschappen heeft voortgebracht; en dat deze dan zoo lang haar oorzaak duurt, niet en kunnen te niet gaan: maar dat gy God geen innerlyke oorzaak noemt van die gevrogte welkers wezentlykheid niet onmiddelyk van hem afhangt, maar van eenige andere zaak geworden zyn, als alleen voor zoo veel haare oorzaaken zonder God niet werken, nog kunnen werken, nog ook buyten hem; en hierom dan ook, aangezien zy niet onmiddelyk van God zyn voortgebracht, te niet kunnen gaan. [11] Dog dit en voldoet my niet. Want ik zie dat gy besluit dat het menschelyk verstand onsterfelyk is, omdat het een gevrogte is, dat God in zig zelfs heeft voortgebracht. Nu dan, het is onmogelyk dat' er meer van nooden is geweest, om een zoodanig verstand voort te brengen, als alleen de eigenschappen Gods; want om te zyn een wezen van zoo een uytsteekende volmaaktheid, zoo moet het alzo wel, als alle andere dingen, die onmiddelyk van God afhangen, van eeuwigheid geschapen zyn, en zoo ik my niet bedrieg ik heb het u hooren zeggen. En dit dan zoo zynde, hoe zult gy dit zonder swarigheid over te laten rondschietsen?

[12] *THEOPHILUS*: 'T is waar Erasme, dat die dingen (die om haar wezentlykheids wille geen ander ding van doen hebben, als de eigenschappen Gods) die onmiddelyk van hem, van eeuwigheid geschapen zyn. Maar staat aan te merken, dat alschoon het noodzaakelyk is, dat' er tot de wezentlykheid van een zaak vereyscht |
 134 word, een besondere wyzing (*modificatio*) en een zaake buyten de eigenschappen Gods, dat daarom evenwel God niet nalaat een zaak onmiddelyk te kunnen voortbrengen. Want van de noodzaakelyke dingen die vereyscht worden, om de zaaken te doen zyn, zyn eenige omdat zy de zaak zouden voortbrengen, en andere omdat de zaak zoude kunnen voortgebracht zyn. Als by voorbeeld, ik wil in zeker kamer licht hebben, ik steek het op, en dit verligt door zig zelfs de kamer: oft' ik doe een venster open, welke opening wel niet zelfs het licht maakt, maar nogtans te wege brengt, dat het licht in de kamer kan in komen. En alzo word ook tot de beweging van een lighaam, een ander lighaam vereyscht, 't welk al die beweging moet hebben, die van hem over gaat tot het ander: Maar om in ons een denkbeeld van God voort te brengen, en word geen ander bezonder zaak vereyscht, die daar hebbe het geen in ons voortgebracht word, maar alleen een zoodanig lighaam in de Natuur welkers denkbeeld noodzaakelyk zy, om God onmiddelyk te vertoonen. 'T geen gy ook uyt myne woorden hebt kunnen afneemen. Want God heb ik gezeid word alleen door zig zelfs, en niet door wat anders gekend. [13] Dog dit zeg ik u, dat zoo lange wy van God niet en hebben een zoo klaren denkbeeld, het welk ons in diervoegen met hem vereenigd, dat het ons niet toelaat eenige zaake te beminnen buyten hem, wy niet en kunnen zeggen waarlyk te zyn met God vereenigt, en zoo onmiddelyk van hem af te hangen. En 't geene gy nog zoud mogen hebben te vraagen, laat dat op een ander tyd zyn, tegenwoordig noodigt my de gelegenheid tot wat anders. Vaart wel.

[14] *ERASMUS*: Voor 't tegenwoordig niet, maar ik zal my nu met 'et geen gy my nu gezeid hebt bezighouwd, tot naader gelegenheid en u God bevelen.

⇔ [1] De reeden is, omdat de Niet geen eigenschappen konnende hebben, de Al dan alle eigenschappen moet hebben; en zoo dan de Niet dan geen eigenschappen hebbende, omdat hy niet is, zoo heeft de Iet eigenschappen omdat hy Iet is. Ergo dan hoe hy meer Iet is hoe hy meer eigenschappen moet hebben, en dienvolgende dan God de volmaaktste, de oneyndige, de alle Iet zynde, zoo moet hy ook oneyndige, volmaakte en alle eigenschappen hebben.

⇔ [2] Konnende dan bewyzen datter geen bepaalde zelfstandigheid kan zyn, zoo moet dan alle zelfstandigheid onbepaald aan 't goddelyk wezen behooren, dit doen wy aldus: 1. of ze moet haar zelfs bepaald hebben, of haar moet een ander bepaald hebben: niet zy haar zelve, want onbepaald zynde zoude zy haar geheel wezen moeten verandert hebben. Van een ander isse ook niet bepaald: want die moet zyn bepaald of onbepaald: niet het eerste, ergo 't leste, ergo 't is God: deze dan zoude moeten bepaald hebben of omdat het hem aan de magt, of aan de wil ontbrak: maar 't eerste is tegen de almagtigheid, het tweede tegen de goetheid. 2. datter geen bepaalde zelfstandigheid kan zyn is hier uyt klaar, omdat ze alsdan noodzaakelyk iet zoude moeten hebben, dat ze van de Niet heeft, 't welk onmogelyk is. Want van waar heeft ze dat daar in ze verschilt van God? Niet van God altyd, want die en heeft niet onvolmaakts of bepaalts enz. Ergo dan van waar als van de Niet? Ergo: geen zelfstandigheid als onbepaald. Waar uyt volgt datter geen twee gelyke onbepaalde zelfstandigheeden kunnen zyn. Want deze stellende isser noodzaakelyk bepaaling. En uyt deze volgt weder, dat de eene zelfstandigheid, d'ander niet kan voortbrengen. Aldus: de oorzaak die deze zelfstandigheid zou voortbrengen moet hebben de zelfde eigenschap van deze voortgebragte, en ook of even zoo veel volmaaktheid, of meerder, of minder. Niet het 1. want dan waren twee gelyke. Niet het 2. want dan wasser een bepaalde. Niet het 3. want van de Niet komt geen Iet. — Ten anderen als van de onbepaalde een bepaalde kwam, zoo wierd de onbepaalde ook bepaald enz. Ergo de eene zelfstandigheid kan d'ander niet voortbrengen, en uyt dit volgt dan alweer dat alle zelfstandigheid formelyk moet zyn, want niet zynde daar is geen mogelykheid te kunnen komen.

⇔ [3] Hierop te zeggen dat de natuur van de zaak zulk vereyschte, en derhalven niet anders konde zyn, is niets gezeid: want de natuur van de zaak kan niets vereyschen als ze niet en is. Zegt gy dat men nogtans kan zien wat tot de natuur van een zaak behoort die niet en is: dat is waar *quo ad existentiam*, maar geenzins *quo ad essentiam*. En hier in is't onderscheid tusschen *scheppen*, en *genereeren*. *Scheppen* dan is een zaake daarstellen *quo ad essentiam et existentiam simul*; maar *genereeren* is, dat een zaake voortkomt *quo ad existentiam solum*. En daarom isser nu in de Natuur geen scheppen maar alleen genereeren. Zoo dat dan als God scheidt, zoo scheidt hy de natuur van de zaak met de zaak gelyk. En zoo zoude hy dan wangunstig zyn, zoo hy (wel konnende maar niet willende) de zaak zoodanig had geschapen, dat zy met haar oorzaak *in essentiâ et existentia* niet zoude overeenkomen. Dog 't geen wy hier *scheppen* noemen, en kan eigentlyk niet gezeid worden ooyt geschied te zyn, en is maar om aan te wyzen, wat wy tusschen *scheppen*, en *genereeren* onderscheid stellende, daar van kunnen zeggen.

⇔ [4] Dat is: wanneer wy haar uyt deze bekentnisse van dat God alwetende is doen argumenteeren: dan en kunnen zy niet als aldus argumenteeren.]

⇔ [5] Dat is zoo verscheide zelfstandigheeden waren die niet tot een eenig wezen betrokken wierden: zoo dan war de vereenige onmogelyk, omdat wy klaarlyk zien dat zy al heel geen gemeenschap tezamen hebbe als denking en uytgebreidheid, daar van wy nogtans bestaan.

⇔ [6] Dat is indien geen zelfstandigheid kan zyn als wezentlyk, en evenwel nogtans geen wezentlykheid volgt uyt haar wezen, wanneer ze afgescheide begreepen word, zoo volgt datze niet iets bezonders, maar iets, dat is een eigenschap moet zyn van een ander: namentlyk, het een, alleenig en alwezen. Of aldus: alle zelfstandigheid is wezentlyk, en geen wezentlykheid van eenige zelfstandigheid op zig zelfs begreepen en volgt uyt zyn wezen. Ergo dan geen wezentlyke zelfstandigheid kan op zig zelve worden begreepen, maar moet tot iets anders behooren, dat is met ons verstand de zelfstandige denking en uytgebreidheid verstaande, zoo verstaan wy die als in haar wezen, en niet in haar wezentlykheid, dat is dat haar wezentlykheid noodzaakelyk aan haar wezen toebehoort: dog omdat wy bewyzen datze een eigenschap van God is, daar uyt bewyzen wy *a priori* datze is, en *a posteriori* (ten aanzien van de uytgebreidheid alleen) uyt de wyzen die noodzaakelyk dit tot haar subjectum moeten hebben.

⇔ [7] In de Natuur dat is in de zelfstandige uytgebreidheid, want die gedeeld |
[25] wordende zoo word haar natuur en wezen t'eenmaal vernietigt als die alleen bestaat in oneyndige uytgebreidheid, of geheel te zyn, dat het zelfde is.

Maar zult gy zeggen, isser geen deel in de uytgebreidheid voor alle wyze? geenzins zeg ik, maar zegt gy alser beweging in de stof is die moet in een deel van de stof zyn, want niet in 't geheel, dewyl die oneyndig is, want waar heen zou die bewogen worden, buyten haar is niet. Ergo dan in een deel? Ant: daar is geen beweging alleen, maar beweging en stilte zamen, en deze is in het geheel en moet daar in zyn, want daar is geen deel in de uytgebreidheid. Zoo gy nog al Ja zegt, zegt my dan, als gy de heele uytgebreidheid deelt; dat deel dat gy met u verstand van haar afsnyd, kont gy ook na de natuur van alle deelen daar van afscheide, dat dan gedaan zynde vraag ik, wat isser tusschen dit afgesneede deel, en de rest? gy moet zeggen, of een ydel of een ander lighaam, of dat van de uytgebreidheid zelve. Daar is geen vierde. Niet het eerste want daar is geen ydel, dat stellig en geen lighaam is. Niet het tweede, want dan wasser wyze die 'er niet kan zyn, want de uytgebreidheid als uytgebreidheid is zonder en voor alle wyze: Ergo dan het derde, en zoo en isser geen deel, maar de uytgebreidheid geheel.

CAP. III.
Van Gods inblyvende Werken.

135 [1] Wy zullen dan als nu aanvangen te handelen van die eigenschappen, welke wy [1]Eigene genoemd hebben. En vooreerst hoedanig God een oorzaak is van alles. Hier tevooren dan hebben wy nu al gezeid, hoe dat de eene zelfstandigheid de andere niet kan voortbrengen; en dat God een wezen is, van welke alle eigenschappen gezeid worden: alwaar uyt klaarlyk volgt, dat alle andere dingen geenzins en kunnen nog bestaan, nog verstaan worden, zonder nog buyten hem. Weshalven wy dan met alle reeden mogen zeggen, God te zyn een oorzaak van alles.

[2] Aangezien men dan gewoon is de werkende oorzaak in agt deelen te verdeelen, zoo laat ons dan eens onderzoeken, hoe en op wat wyze God een oorzaak is?

1. Dan zeggen wy dat hy is een uytvloeyende ofte daarstellende oorzaak van syne werken: en in opzigt de werkinge geschied, een doende ofte werkende oorzaak, het welk wy voor een stellen, als op elkander opzigtig zynde.

2. Ten anderen is hy een inblyvende en geen overgaande oorzaake, aangezien hy alles in zig zelfs, en niet buyten zig en werkt, omdat buyten hem niets niet en is.

3. Ten derden, God is een vrye oorzaak, en geen natuurlyke, gelyk wy dat heel klaar zullen toonen, en doen blyken, wanneer wy zullen handelen van of God kan nalaten te doen het geene hy doet? alwaar dan met een verklaart zal worden, waar in de waare vryheid bestaat.

4. God is een oorzaak door zig zelfs, en niet door een toeval; het welk uyt de verhandeling van de Prædestinatie naader zal blyken.

136 5. Ten vyfden. God is een voornaame oorzaak van syne werken, | die hy onmiddelyk geschapen heeft, als daar is de roeringe in de stof enz. in welke de minvoornaame oorzaak geen plaats kan hebben, na dien de zelve altyd is in de bezondere dingen: als wanneer hy door een harde wind de zee droogh maakt; en zoo voort in alle bezondere dingen, die in de Natuur zyn.

De minvoornaam-beginnende oorzaak en is in God niet, omdat buyten hem niet is dat hem zoude kunnen prangen. Dog de voorgaande oorzaak is syn volmaaktheid zelve; door de zelve is hy, en van zig zelfs een oorzaak, en by gevolg van alle andere dingen.

6. Ten zesden. God is alleen de eerste ofte beginnende oorzaak, gelyk blykt by onze voorgaande betooging.

7. Ten zevende. God is ook een algemeene oorzaak, dog alleen in opzigt dat hy verscheide werken voortbrengt, anders kan zulks nooyt gezeid worden: want hy niemand van doen heeft, om uytwerkzelen voort te brengen.

8. Ten agtsten. God is de naaste oorzaak van die dingen, die oneyndelyk zyn, en onveranderlyk, en de welke wy van hem zeggen onmiddelyk geschapen te zyn, dog de laatste oorzaak is hy en eenigzins van alle de bezondere dingen.

↔ [1] Deze volgende worden *Eigene* genoemd, om dat zy niet anders als *Adjectiva* die niet verstaan kunnen worden zonder haar *Substantiva*. Dat is, God zoude wel zonder deze geen God zyn, maar nogtans is door deze geen God; want zy niet zelfstandigs door welke God alleen bestaat, te kennen geven.

CAP. IV.

Van Gods noodzaakelyke Werken.

136 [1] Dat God het geene hy doet zoude kunnen laten te doen ontkennen wy, en zullen het mede bewyzen, handelende van de Prædestinatie, al waar wy betoonen zullen, dat alle dingen noodzaakelyk van haare oorzaken afhangen, [2] dog ten andere dit word mede bewezen door de volmaaktheid Gods, want het is buyten alle twyffel waar dat God alles even zoo volmaakt kan uytwerken, als het in syne Idea is begreepen, en gelyker wys de dingen die van hem verstaan werden, van hem niet volmaakter kunnen verstaan werden, als hy die verstaat, alzoö kunnen van hem alle dingen zoo volmaaktelyk worden uytgewerkt, datze van hem niet volmaakter en kunnen voortkomen. Ten anderen als wy besluyten, dat God niet heeft |

137 kunnen nalaten te doen, 't geene hy gedaan heeft, zoo ontleenen wy dat van syne volmaaktheid, dewyle het in God te kunnen nalaten 't geen hy doet, een onvolmaaktheid zoude zyn, zonder nogtans in God te stellen een minvoornaam-beginnende oorzaak, die hem zoude bewogen hebben tot doen, want als dan en waar hy geen God.

[3] Dog nu valt wederom het geschil, namentlyk, of God al dat welk in zyn Idea is, en hy zoo volmaaktelyk kan doen, of hy dat zeg ik zoude kunnen nalaten te doen, en of zulk nalaten in hem een volmaaktheid is?

Wy zeggen dan dewyl alles dat'er geschied van God gedaan word, alzoö by hem noodzaakelyk moet voorbepaald zyn, anderzins waar hy veranderlyk, dat dan in hem een groote onvolmaaktheid zoude zyn. En daar deze voorbepaaldheid by hem van eeuwigheid moet zyn, in welke eeuwigheid geen voor of na is, zoo volgt daar uyt kragtelyk, dat God te vooren op geen ander wys de dingen heeft kunnen voorbepaalen, als die nu van eeuwigheid bepaald zyn, en dat God nog voor, nog zonder deze bepaainghe heeft kunnen zyn. [4] Voorder, als God iets zoude nalaten te doen, zoo most dat voortkomen, uyt een oorzaak in hem, of uyt geen, ja, dan is 't noodzaakelyk dat hy het moet nalaten te doen: zoo neen, zoo is 't noodzaakelyk dat hy het niet moet nalaten, dits in zig zelfs klaar. Al voorder: in de geschape zaake is het een volmaaktheid datze is, en datze van God is veroorzaakt, want van alle onvolmaaktheid is de grootste onvolmaaktheid het niet zyn, en dewyle het heyl en de volmaaktheid van alles is de wille Gods, en als God dan zoude willen dat deze zaake niet en waar, zoo zoude immers het heyl en de volmaaktheid van de zelfde zaak bestaan in het niet zyn, het welke in zig zelfs tegenstrydig is, alzoö dat wy dan ontkennen, dat God kan nalaten te doen, het geene hy doet: [5] het welk zommige voor laster en verkleininge Gods agten. Dog dit zeggen komt hervoort, omdat niet regt begreepen word, waarin de waare vryheid bestaat, de welke geenzins en is zoo zy waanen namentlyk in iets goets of kwaads te kunnen doen of laten: maar de waare vryheid is alleen of niet anders als de eerste oorzaak, de welke geenzins van |

138 iets anders geprangt of genoodzaakt word, en alleen door zyne volmaaktheid oorzaak is van alle volmaaktheid: en dat dien volgende, zoo God dit konde laten te doen, hy niet volmaakt zoude wezen: want het goet doen of volmaaktheid te kunnen laten in het geene hy uytwerkt, en kan in hem geen plaats hebben, als door gebrek.

Dat dan God alleen de eenigste vrye oorzaak is, is niet alleen uyt het geene nu gezeid is klaar, maar ook hier door, namentlyk, dat er buyten hem geene uytwendige oorzaak is die hem zoude dwingen of noodzaaken, al het welk in de geschape dingen geen plaats heeft.

[6] Hier tegen werd op deze wyze geargumenteert. Het goet is daarom alleen goet, omdat God het wil, en dit zoo zynde, zoo kan hy immers wel maaken dat het kwaad goet word. Dog zoodanig argumenteeren sluyt alzoö wel, als of ik zeide, omdat God wil dat hy God is, daarom is hy God, ergo 't is in syn magt geen God te wezen, 't welk de ongerymtheid zelve is. Voorders als de menschen iets doen, en men haar vraagt waarom zy dat doen, de antwoord is, omdat de regtvaardigheit het alzoö vereyscht. Vraagt men dan waarom de regtvaardigheit het alzoö vereyscht of liever de eerste

oorzaak van alles dat regtvaardig is? zoo moet de antwoord zyn, omdat de regtvaardigheid dat zoo wil. Maar ey lieve zoude de regtvaardigheid denk ik wel kunnen nalaten regtvaardig te zyn? geenzins, want als dan en kond'ze geen regtvaardigheid wezen. Maar die geene de welke zeggen, dat God alles 't geen hy doet, daarom doet, omdat het in zig zelfs goet is, deze zeg ik zullen mogelyk denken, datze met ons niet verschillen. Dog 't verre daar af, want zy al voor God iets stellen te zyn, aan het welk hy verpligt of verbonde zoude zyn, namelyk een oorzaak door die hy een begeerte heeft, van dat dit goet, en dat wederom regtvaardig is, en zoude zyn.

[7] Nu valt dan voorder het geschil, namelyk of God, schoon alle dingen van hem op een andere wyze waren geschapen van eeuwigheid, of geordonneert en voorbepaald als die nu zyn, of hy dan zeg ik even volmaakt zoude zyn? Waarop het antwoord dient, dat by aldien de Natuur van alle eeuwigheid op een andere wyze als die nu is, ware geschapen geweest, zoo zoude noodzaakelyk moeten |

139

volgen, na de stelling der geener die God wille, en verstand toeschryven, dat dan God beide, en een andere wille en een ander verstand, als doen gehad heeft, volgens de welke hy het anders gemaakt zoude hebbe: en zoo is men dan genoodzaakt te agten, dat God nu anders gesteld is, als doen, en doen anders gesteld was als nu, alzoo, dat indien wy stellen, hy nu de aldervolmaaktste is, genoodzaakt zyn te zeggen, hy het als doen niet en was, zoo wanneer hy alles anders schiep. Al het welke als dingen zynde, die tastelyke ongerymtheeden in zig besluyten, en geenzins aan God die nu, tevooren, en in alle eeuwigheid onveranderlyk is, geweest, en blyven zal, kan toegepast worden.

[8] Dit word van ons verder bewezen uyt de beschryvinge, die wy van de vrye oorzaak gemaakt hebben: de welke niet en is, iets te kunnen doen of laten, maar alleen datze niet van iets anders afhangt, alzoo dat alles wat God doet, dat word van hem als van de aldervryste oorzaak gedaan, en uytgewerkt. [Indien hy dan de dingen te vooren anders, als die nu zyn, gemaakt hadde, zoo moet immers volgen, dat hy t' eeniger tyd onvolmaakt geweest is. 'T welk dan valsch is]. Want aangezien God de eerste oorzaak is van alle dingen, zoo moet dan in hem iets zyn, door het welke hy doet, dat geene het welke hy doet en niet nalaat te doen. Dewyl wy zeggen dat de vryheid niet bestaat, in iet te doen of niet te doen, en omdat wy mede getoont hebben, dat dat geene, het welke hem iets doet doen niet anders kan zyn, als syne eige volmaaktheid zelve, zoo besluyten wy, dat indien het syne volmaaktheid niet en was, die het hem dede doen, dat de dingen niet en zouden zyn, of in het wezen kunnen gekomen hebben om te zyn, het geene die nu zyn. [Het welke evenveel is, als of men zeide, indien God onvolmaakt was, zoo zouden de dingen nu anders zyn, als die nu zyn.]

[9] Dus veel van de eerste, nu zullen wy dan overgaan tot de tweede eigenschap, die wy in God eigen noemen, en zien wat ons daar af te zeggen valt, en zoo voort ten eynde.

CAP. V.
Van Gods Voorzienigheid.

i40

[1] De tweede eigenschap die wy (*Proprium* of) Eigen noemen is de Voorzienigheid, welke by ons niet anders is als die poginge, de wy en in de geheele Natuur, en in de bijzondere dingen ondervinden, strekkende tot behoudenis, en bewaaring van haar zelfs wezen. Want het is openbaar, dat geen ding door syn eige natuur zoude kunnen trachten tot syn zelfs vernietiging, maar in tegendeel dat ieder ding in zig zelfs een poginge heeft om zig zelfs en in syn stand te bewaaren, en tot beter te brengen, [2] zoodat wy dan, volgens deze onze beschrijvinge stellen, een algemeene, en een bijzondere Voorzienigheid: de algemeene is die, door de welke ieder zaak voortgebragt en onderhouden word voor zoo veel zy zyn deelen van de geheele Natuur. De bijzondere Voorzienigheid is die poginge, die ieder ding bijzonder tot het bewaaren van syn wezen heeft, voor zoo veel ze niet als een deel van de Natuur, maar als een geheel aangemerkt word. Het welke met dit navolgende exempel verklaart word: Alle de leden van de mensch worden voorzien ende voorzorgt, voor zoo veel zy deelen van de mensch zyn, het welk de algemeene Voorzienigheid is: en de bijzondere is die poginge, die ieder bijzonder lit (als een geheel, en geen deel van de mensch) tot het bewaaren en onderhouden van syn eigen welstand heeft.

CAP. VI.
Van Gods Praedestinatie.

i40 [1] De derde eigenschap is zeggen wy de goddelyke Praedestinatie.
1. Al voorens hebben wy bewezen, dat God niet en kan laten te doen, het geene hy doet namelyk, dat hy alles zoo volmaaktelyk heeft geschapen, dat het niet volmaakter kan zyn.

2. En daar by dat geen ding zonder hem en kan bestaan nog ook verstaan worden.

[2] Staat nu aan te merken, offer dan in de Natuur eenige gebeurlyke dingen zyn, namentlyk, offer eenige dingen zyn, die kunnen ge|beuren,
i41 en ook niet gebeuren. Ten anderen, offer eenige zaake is van de welke wy niet kunnen vraagen, waarom ze is? Maar datter geen gebeurlyke dingen zyn, bewyzen wy dusdanig.

Iets dat geen oorzaak heeft om te zyn, is onmogelyk dat het zy: Iets dat gebeurlyk is, heeft geen oorzaak. Ergo. Het eerste is buyten alle dispuyt, het tweede bewyzen wy aldus:

Indien iets dat gebeurlyk is, een bepaalde, en zekere oorzaak heeft om te zyn, zoo moet het dan noodzaakelyk zyn; maar dat het ende gebeurlyk, ende noodzaakelyk tegelyk zoude zyn is strydig. Ergo. —

[3] Misschien zal iemand zeggen, dat iets gebeurlyk wel geen bepaalde en zekere oorzaak heeft, maar een gebeurlyke; als dit dan zoodanig zoude zyn, zoo moet het zyn of *in sensu diviso*, of *in sensu composito*, te weten of dat de wezentlykheid van die oorzaak, niet als oorzaak zynde, gebeurlyk is; of wel dat het gebeurlyk is dat dat iets ('t welk wel noodzaakelyk in de Natuur zoude zyn) een oorzaak zal wezen dat dat gebeurlyke iets voortkomt: Edog en het een, en het ander beide zyn zy valsch.

Want wat het eerste aangaat, indien dat gebeurlyke iets daarom gebeurlyk is, omdat zyn oorzaak gebeurlyk is, zoo moet dan ook die oorzaak gebeurlyk zyn, omdat die oorzaak die haar veroorzaakt heeft, ook gebeurlyk is, *et sic in infinitum*.

En dewyl nu al tevooren bewezen is, *dat van een eenige oorzaak alles afhangt*, zoo zoude dan die oorzaak ook gebeurlyk moeten zyn: 't welk openbaar valsch is.

[4] Aangaande het tweede dan, by aldien die oorzaak niet meer bepaald en was, om het eene of om het ander voort te brengen, dat is om deze *iets* voort te brengen, of na te laten voortbrengen, zoo waar't 't eenemaal onmogelyk, en dat hy het zoude voortbrengende, en dat hy het zoude laten voort te brengen 't welk regt strydig is.

Wat dan ons voorige tweede belangt, van datter in de Natuur geen zaak en is, van de welke men niet kan vraagen, waarom datze is, welk ons zeggen te kennen geeft, dat by ons te onderzoeken staat door welke oorzaak iets wezentlyk is; want die niet zynde was 't onmogelyk dat het iets zoude zyn. Deze oorzaak dan moeten |

i42 wy of in de zaak of buyten de zaak zoeken. Dog zoo men na den regul vraagt, om dit onderzoek te doen wy zeggen, dat' er alheel geen scheynt van nooden te zyn: Want indien de wezentlykheid, aan de natuur van de zaak behoort, het is zeker, dat wy dan de oorzaak niet buyten haar moeten zoeken: dog indien het zoodanig niet en is met dit iet, zoo moeten wy immers de oorzaak buyten haar zoeken. Maar nademaal het eerste alleen aan God toebehoort, zoo word daardoor betoont (gelyk wy zulks nu ook al tevooren gedaan hebben) dat God namentlyk alleen de eerste oorzaak van alles is. [5] En hieruyt dan blykt mede, dat deze, en geene wille van den mensch (want de wezentlykheid van de wil en behoort niet aan syn wezen) ook een uytterlyke oorzaak van de welke zy noodzaakelyk veroorzaakt word, moet hebben: het welk ook zoodanig blykt te zyn, uyt alle het geene wy in dit Cap. gezeid hebben; en ook nog meer zal blyken, zoo wanneer wy in het tweede deel van de vryheid des menschen zullen handelen en spreken.

[6] Tegen dit alle word van andere tegengeworpen: hoe is 't mogelyk, dat God, die gezeid word ten hoogsten volmaakt, en de eenigste oorzaak, beschikker en voorzorgger van alles te zyn, toelaat, dat des niet tegenstaande allomme zulk een verwarringe word gezien in de Natuur: En ook waarom hy den mensch niet heeft geschapen, dat hy niet

en konde zondigen?

[7] Voor eerst dan datter verwarring in de Natuur is, kan met regt niet gezeid worden, aangezien dat niemand alle de oorzaaken van de dingen bekend zyn, om daar van te kunnen oordeelen: dog deze tegenwerping ontstaat uyt deze onkunde, van dat zy algemeene Ideeen gesteld hebben, met de welke zy meinen, dat de bijzondere om volmaakt te zyn moeten overeen komen. Deze Ideeen dan stellen zy te zyn in het verstand van God gelyk veel van Platoos Navolgers gezeid hebben, *dat namentlyk deze algemeene Ideeen (als redelyk Dier, en diergelyke) van God zyn geschapen.* En die Aristotelem volgen, alshoon zy wel zeggen dat deze dingen geen dadelyke, maar zaaken van reeden zyn, nochtans worden die by haar veel tyds als zaaken aangemerkt, aangezien zy klaarlyk gezeid hebben, dat syne voorzorge zig niet over de be|zondere, maar alleen over de geslagte uytstrekt, e.g. nooyt heeft God syne voorzorge gehad over Bucephalum enz. maar wel over het geheele geslagte van Paard. Zy zeggen ook dat God geen wetenschap heeft van de bijzondere en vergankelyke dingen, maar wel van de algemeene, die na haar meeninge onvergankelyk zyn. Dog wy hebben dit met regt in haar voor een onwetenschap aangemerkt, want eerst die bijzondere alle alleen hebben oorzaak en niet de algemeene, dewyle die niets zyn.

i43

God dan is alleen een oorzaak en voorzorg van de bijzondere dingen: zoo dan de bijzondere dingen zullen moeten overeen komen met een andere natuur, zoo en zullen zy dan niet met haar eigen overeen kunnen komen en volgens dien niet zyn die zy waarlyk zyn. E.g. by aldien God alle menschen zoo als Adam voor den val had geschapen, zoo hadde hy dan ook alleen Adam en geen Petrus nog Paulus geschapen; nemaar dat is de regte volmaaktheid in God, dat hy alle dingen, van de minste tot de meeste haar wezenheid geeft, of om beter te zeggen, dat hy alles volmaakt in hem zelfs heeft.

[8] Wat het andere aangaat van waarom dat God de menschen niet en heeft geschapen datze niet en zondigen, daarop dient dat alles watter van de zonde ook gezeid word, zulks alleen maar gezeid word, in opzigt van ons te weten als wanneer wy twee dingen een met den anderen of onder verscheide opzigten vergelyken. E.g. indien iemand een uurwerk om te slaan ende uren aan te wyzen net gemaakt heeft, en dat dat werkstuk met het oogmerk van den maaker wel overeen komt, zoo zegt men het goet te wezen, en zoo niet zegt men het kwaad te zyn, niet tegenstaande het dan zelfs ook goet zoude kunnen wezen, zoo maar zyn oogmerk was geweest, het verwart en buyten tyds te doen slaan, te maaken.

[9] Wy beslyuten dan en zeggen, dat Petrus met de Idea van Petrus, gelykt noodzaakelyk is, moet overeenkomen, en niet met de Idea van Mensch, en dat goet en kwaad, of zonden niet anders zyn als wyzen van denken, en geenzins eenige zaaken of iets dat wezentlykheid heeft, gelyk wy dat wel ligt in het navolgende nog breeder zullen betoonen.

Want alle dingen en werken die in de Natuur zyn, die zyn volmaakt.

CAP. VII.

Van de Niet tot God behoorende Eigenschappen.

i44

[1] Alhier zullen wy dan nu aanvangen te spreken van die [1]eigenschappen welke gemeenlyk aan God toegepast worden, en echter nogtans aan hem niet en behooren: als mede van die door welke men poogt God te beschryven dog vruchteloos: en mede van de wetten der waarer beschryvinge.

[2] Om dit te doen zullen wy ons niet zeer bekommeren met die verbeeldingen, die de menschen gemeenlyk van God hebben: maar wy zullen alleen kortelyk onderzoeken, wat de Philosophi ons daar van weten te zeggen. Deze dan hebben God beschreven te zyn *een wezen uyt of van zig zelfs bestaande, oorzaak van alle dingen, alwetende, almagtig, eeuwig, eenvoudig, oneyndig, 't opperste goet, van oneyndige barmhartigheid* enz. Dog aler wy tot dit onderzoek toetreden, laat eens voor af gezien worden, wat zy ons al toestaan.

[3] Eerstelyk zeggen zy datter geen waare of wettelyke beschryvinge van God en kan gegeven worden, aangezien geen beschryvinge na haar waan, als van geslagt en onderscheid bestaan kan, en God dan geen gedaante van eenig geslagt zynde, zoo en kan hy niet regt of wettelyk worden beschreven.

i45

[4] Ten anderen zeggen zy, dat God niet en kan beschreven worden, omdat de beschryvinge de zaak naakt en ook bevestigende moet uytbeelden, en na haar stelling en kan men van God niet bevestigende maar alleen ontkennender wyze weten, ergo. Zoo en kan er van God geen wettelyke beschryvinge gegeven worden.

[5] Daar en boven word nog van haar gezeid, dat God nooyt *a priori* en kan bewezen worden, omdat hy geen oorzaak heeft, maar alleen waarscheynlyk, of door syne uytwerkinge.

Dewyl zy ons dan met deze haare stellinge genoegzaam toestaan, dat zy een zeer kleene en geringe kennisse van God hebben, zoo mogen wy dan nu eens haare beschryvinge gaan onderzoeken.

[6] Eerstelyk wy en zien niet, dat zy ons hier eenige *Attributa* of eigenschappen geven door de welke de zaak (God) gekend word wat ze is: maar alleen eenige *Propria* of Eigenen, welke wel aan een zaak behooren, edog nooyt en verklaaren wat de zaak is. Want alhoewel *van zig zelfs bestaande, oorzaak te zyn van alle dingen, opperste goet, eeuwig en onveranderlyk* enz. aan God alleen eigen zyn, zoo en kunnen wy nogtans door die eigenheeden niet weten, wat dat wezen is, ende wat eigenschappen het heeft, aan welke deze eigenheeden behooren.

[7] Het zal dan nu ook tyd zyn, dat wy eens bezien die dingen de welke zy God toeschryven, en nogtans aan [2]hem niet en behooren, als daar is *alwetende, barmhertig, wys*, en zoo voort, welke dingen omdat ze maar zyn zekere wyze van de denkende zaak, en geenzins en bestaan nog verstaan kunnen worden zonder die zelfstandighyd van de welke zy wyzen zyn, en hier om dan ook aan hem, die een wezen is zonder iets als uyt hem zelfs bestaande, niet en kunnen toegepast worden.

i46

[8] Eyndelyk noemen zy hem het opperste goet, dog indien zy daarby iets anders als zy alreeds gezeid hebben verstaan, te weten dat God onveranderlyk is, en een oorzaak van alle dingen, zoo zyn zy in haar eigen begrip verwart geweest, of hebben hun zelfs niet kunnen verstaan, het welk hervooert gekomen is uyt haare doolinge van goet | en kwaad, meinende de mensch zelfs, en niet God, oorzaak is van syn zonden en kwaad, het welke volgens 't geene wy nu alreede bewezen hebben, niet en kan zyn, of wy zyn genoodzaakt te stellen, dat de mensch dan ook een oorzaak is van syn zelfs. Dog dit zal zoo wanneer wy van de wille des menschen hier na handelen, nog klaarder blyken.

[9] Noodig zal het dan nu zyn, dat wy haar scheynredenen waar mede zy haar onwetenschap van Gods kennis zoeken te verschoonen, ontginnen.

Zy zeggen dan vooreerst, *dat een wettige beschryvinge bestaan moet van geslagt en onderscheid*. Evenwel alschoon alle de Logici dit toestaan, ik en weet niet van waar zy dit hebben. En zeker zoo dit waar moet zyn, zoo en kan men niets niet weten: want

indien wy volmaaktelyk een zaak, door de beschryvinge van geslagt, en onderscheid bestaande, moeten al vooren kennen, zoo en kunnen wy dan nooyt volmaakt kennen het opperste geslagt, het welk geen geslagt boven hem heeft.

Nu dan, indien dan het opperste geslagt, het welk een oorzaak is van de kennisse aller andere dingen, niet gekend word, veel minder dan kunnen de andere dingen die door dat geslagt verklaart worden verstaan nog gekend worden.

Edog aangezien wy vry zyn, en geenzins en agte verbonden aan haare stellingen te zyn, zoo zullen wy volgens de waare Logicam, andere wetten van beschryvinge voortbrengen, te weten volgens de schiftinge die wy van de Natuur maaken.

[10] Wy hebben nu al gezien dat de eigenschappen, (of zoo andere die noemen, zelfstandigheeden) zaaken, of om beter en eigentlyker te zeggen, een door zig zelfs bestaande wezen is, en der halven door zig zelve, zig zelfs te kennen geeft en vertoont.

De andere dingen zien wy dat maar wyzen van die eigenschappen zyn, en zonder de welke zy ook niet en kunnen bestaan, nog verstaan worden. Dienvolgende dan moeten de beschryvinge zyn van twee geslagten (of soorten).

1. Namelyk van de eigenschappen die van een zelfsbestaande wezen zyn, en deze behoeven geen geslagt, of iets waar door ze meer |

147 verstaan oft verklaart worden: want aangezien zy als eigenschappen van een wezen door zig zelfs zynde, door zig zelf zyn, zoo worden zy ook door hun zelfs bekend.

De tweede zyn die, die niet door hun zelfs bestaan, maar alleen door de eigenschappen, van de welke zy de wyzen zyn, en door de welke zy, als haar geslagt zynde verstaan moeten worden. En dit is wat aangaat op haar stelling van de beschryvinge.

[11] Wat het ander aangaat van dat God van ons niet gekend zoude kunnen worden met een evenmatige kennisse, hierop is door D. des Cartes genoegzaam antwoord gegeven, in de beantwoordinge op de tegenwerpingen deze zaake aangaande pag. 18.

[12] En op het derde van dat God niet en zoude kunnen *a priori* bewezen worden, daarop is mede van ons hier vooren al geantwoort, aangezien dat God oorzaak is van zig zelfs, zoo is 't genoeg dat wy hem door zig zelfs bewyzen, en is zulk bewys ook veel bondiger als dat *a posteriori*, 't welk gemeenlyk niet als door uytwendige oorzaaken geschied.

⇔ [1] Aangaande de eigenschappen van de welke God bestaat, die zyn niet als oneyndige zelfstandigheeden, van de welke een ieder des zelfs oneyndig volmaakt moet zyn. Dat dit noodzaakelyk zoo moet zyn, daar van overtuygt ons de klaare en onderscheidelyke reeden, dog datter van alle deze oneyndige, tot nog toe maar twee door haar zelf wezen ons bekend zyn, is waar; en deze zyn de Denking en Uytgebreidheid, voort alles dat gemeenlyk aan God werd toegeschreven, en zyn geen eigenschappen, maar alleen zekere wyzen, de welke hem toegeeigent mogen werden of in aanmerkinge van alles, dat is alle zyne eigenschappen, of in aanmerkinge van Een eigenschap. In aanmerkinge van alle, als dat hy is een, eeuwig, door zig zelfs bestaande, oneyndig, oorzaak van alles, onveranderlyk. In aanmerkinge van eene, als dat hy is alwetende, wys, enz., het welk tot de denking, en weder dat hy is overal, alles vervult enz. het welk tot de uytgebreidheid toebehoort.

⇔ [12] Verstaat hem genomen in aanmerking van alles wat hy is, of van alle syn eigenschappen, ziet hiervan pag. 44.]

CAP. VIII.
Van de natuurende Natuur.

i47

Alhier zullen wy nu eens, eer wy voortgaan tot iets anders, kortelyk gheel de Natuur schiften - te weten in *Natura naturans*, en *Natura naturata*; door de *Natura naturans* verstaan wy een wezen, dat wy (door zig zelfs, en zonder iets anders als zig zelfs van doen hebbende, gelyk alle de eigenschappen (*Attributa*) die wy tot nog toe beschreven hebben) klaar ende onderscheidelyk begrypen, het welk God is. Gelyk ook de Thomisten by het zelve God verstaan hebben, dog haare *Natura naturans* was een wezen (zy zoo noemende) buyten alle zelfstandigheeden.

De *Natura naturata* zullen wy in twee verdeelen, in een algemeene, en in een bezondere. De algemeene bestaat in alle die wyzen die van God onmiddelyk afhangen, waarvan wy in het navolgende Cap. zullen handelen; de bezondere bestaat in alle die bezondere dingen de welke van de algemeene wyze veroorzaakt werden, zoo dat de *Natura naturata* om wel begreepen te worden, eenige zelfstandigheeden van nooden heeft.

CAP. IX.
Van de genatuurde Natuur.

i48

[1] Wat dan nu aangaat de algemeene *Natura naturata*, of die wyzen of schepzelen die onmiddelyk van God afhangen, ofte geschapen zyn, dezer en kennen wy niet meer als twee namelyk de^[1] Beweginge in de stoffe, ende het Verstaan in de denkende zaak. Deze dan zeggen wy dat en van alle eeuwigheid zyn geweest, en in alle eeuwigheid onveranderlyk zullen blyven, een werk waarlyk zoo groot als de grootheid des werkmeesters betaamde.

[2] Wat dan besonderlyk aangaat de Beweginge, aangezien die eigentlyker tot de verhandeling van de Natuur-weet, als wel hier behoord, gelyk als daar is datze van alle eeuwigheid is geweest, en in eeuwigheid onveranderlyk zal blyven, datz'oneyndig is in haar geslagt, datze nog door zig zelfs bestaan nog verstaan kan worden, maar alleen door middel van de Uytgebreidheid. Van deze alle zeg ik, en zullen wy hier niet handelen, maar alleenlyk zeggen wy er dit af, datze is een Zone, maakzel, of uytwerkzel, onmiddelyk van God geschapen.

[3] Het aangaande het Verstaan in de denkende zaak, deze zoo wel als het eerste is mede een Zone, maakzel, of onmiddelyk schepzel van God, ook van alle eeuwigheid van hem geschapen, en in alle eeuwigheid blyvende onveranderlyk: deze syne eigenschap is maar een namentlyk: alles klaar en onderscheiden in alle tyden te verstaan, uyt het welke spruyt, een oneyndelyk of aldervolmaaktst genoeg onveranderlyk, niet konnende nalaten te doen, 't geen het doet, het welke alhoewel genoegzaam door zig zelfs klaar zynde 't geen wy hier nu gezeid hebben, zoo zullen wy het nogtans hier na in de verhandeling van de Aandoeningen van de Ziele klaarder bewyzen, ende daarom hier niet meer daar af zeggen.

⇔ [1] Nota. 't geen hier van de Beweginge in de stoffe gezeid word is hier niet in ernst gezeid, want den Autheur meent daar af de oorzaak nog te vinden, gelyk hy *a posteriori*, al eenigzins gedaan heeft, dog dit kan hier zoo wel staan, dewyl op het zelve niets gebouwd is, of daarvan afhangig is.

CAP. X.
Wat Goet en Kwaad is.

i49

[1] Om nu eens kortelyk te zeggen, wat dat in zig zelfs goet en kwaad is, zullen wy aldus aanvangen.

Eenige dingen zyn in ons verstand, en niet in de Natuur en zoo zyn dan deze ook alleen maar ons eigen werk, en zy dienen om de zaaken onderscheidelyk te verstaan, onder welke wy begrypen alle betrekkingen, die opzigt op verscheide zaaken hebben, en deze noemen wy *Entia Rationis*. [2] Zoo is dan nu de vraage of goet en kwaad onder de *Entia Rationis*, of onder de *Entia Realia* behooren. Maar aangezien dat goet en kwaad niet anders is als betrekkinge, zoo ist buyten twyffel datze onder de *Entia Rationis* moeten geplaatst worden, want nooyt zeyd'men dat iets goet is, ten zy in opzigt van iet anders, dat zoo goet niet en is, of ons niet zoo nuttelyk als iet anders. Want zoo zeyd men dat een mensch kwaad is, niet anders als in opzigt van een die beter is, of ook dat een appel kwaad is in opzigt van een ander die goet of beter is.

Alle het welke onmogelyk niet en zoude kunnen gezeid worden, by aldien dat beter of goet, in welker opzigt het zoodanig genoemd word, niet en was.

[3] Alzoo dan, als men dan zegt dat iets goet is, dat en is dan niet anders te zeggen, als dat het wel overeen komt met de algemeene Idea die wy van zoodanige dingen hebben. En daarom, gelyk wy nu al voorens gezeid hebben, de dingen moeten overeen komen met haare bezondere Ideën, welkers wezen een volmaakte wezentheid moet zyn, en niet met de algemeene, dewyl ze als dan niet zouden zyn.

[4] [Nopende de bevestinge van 't geene wy nu gezeid hebben; de zaake is by ons klaar, dog evenwel tot een besluyt van 't gezeide, zullen wy deze volgende bewyzen daar nog bydoen.

Alle dingen, die in de Natuur zyn die zyn, of zaaken of werkingen.

Nu goet en kwaad, en zyn nog zaaken, nog werkingen. Ergo, en zyn goet en kwaad niet in de Natuur. Want indien goet en kwaad, zaaken of werkingen zyn, zoo moeten zy dan haare beschryvinge hebben.

i50

Maar goet en kwaad (als exemp. gr. de goetheid van Petrus, en de kwaadheid van Judas, en hebben geen beschryvinge, buyten de wezentheid Judae en Petri, want die is alleen in de Natuur) en zyn niet buyten haare wezentheid te beschryven.

Ergo, ut supra — volgt, dat goet en kwaad geen zaaken zyn, of werkingen, die in de Natuur zyn.]

**Het Tweede Deel,
VAN
DE MENSCH
EN
'T GEEN TOT HEM AANHOORIGIS.**

VOOR REEDEN VAN 'T TWEEDE DEEL.

i51 [1] Dewyl wy nu in het eerste deel van God, en van de algemeene en oneyndige
dingen hebben gesproken, zoo zullen wy nu in dit tweede deel tot de verhandeling van
de bijzondere en bepaalde dingen komen, dog niet van alle dewyle die ontallyk zyn:
maar wy zullen alleenlyk handelen van die de mensch aangaan; en daar in aanmerken,
1. wat de mensch is, voor zoo veel hy bestaat van eenige wyzen (begreepen in die twee
eigenschappen die wy in God hebben aangemerkt). [2] Ik zegge van eenige wyzen,
omdat ik geenzins versta dat de mensch, voor zo veel hy uyt geest,^[1] ziele, of lighaam |
i52 bestaat, een zelfstandigheid is. Want wy hebben nu al voorens in het begin dezes boeks
getoond, 1. *Dat geene zelfstandigheid beginnen kan.* Ten 2. *Dat de eene
zelfstandigheid de ander niet kan voort/brengen*

i53 en eyndelyk ten 3. *Dat geen twee gelyke zelfstandigheeden kunnen zyn.*

[3] De mensch dan niet geweest hebbende van eeuwigheid, bepaald, en met veele
mensen gelyk, en kan geen zelfstandigheid zyn, zoo dat alles 't geene hy van denken
heeft, zyn alleen maar wyzen van die denkende eigenschap die wy aan God toegepast
hebben. En wederom, alles 't geen hy heeft van gestalte, beweginge, en andere dingen,
zyn des gelyks wyzen van die andere eigenschap die God toegepast is.

[4] En alhoewel eenige, hier uyt, dat de natuur van de mensch, zonder die
eigenschappen, die wy zelfs toestaan zelfstandigheid te zyn, niet bestaan nog verstaan
kan worden, poogen te bewyzen, dat de mensch een zelfstandigheid is, zoo heeft dat
echter geen ander grondvest, als valsche onderstellingen.

Want dewyle de natuur van de stoffe of 't lighaam geweest heeft, al voor dat de
gestalte van dit menschelyk lighaam was, zoo en kan die natuur niet eigen zyn aan 't
menschelyk lighaam, dewyl het klaar is dat in die tyd als de mensch niet en was, het
altyd niet aan de natuur van de mensch heeft kunnen behooren.

[5] En dat zy voor een grondregul stellen, *dat dat aan de natuur van een zaak
behoort, zonder het welk de zaak nog bestaan nog verstaan kan worden*, dat
ontkennen wy. Want wy hebben alreeds bewezen dat zonder God geen ding bestaan
nog verstaan kan worden. Dat is God moet al voorens zyn en verstaan worden, alleer
deze bijzondere dingen zyn en verstaan worden. Ook hebben wy getoont dat de
geslagten niet aan de natuur van de beschryving behooren, maar dat zulke dingen, die
zonder andere niet bestaan kunnen, ook zonder die niet verstaan worden. Dit dan zoo
zynde wat voor een regul stellen wy dan, daar by men zal weten wat aan de natuur van
een zaak behoort?

De regul dan is deze: Dat behoort aan de natuur van een zaak, zonder het welk de
zaak niet bestaan nog verstaan en kan worden: dog dit niet zoo alleen, maar op
zoodanig een wyze, dat de voorstelling altyd wederkeerig is, te weten dat het gezegd
ook niet zonder de zaak bestaan nog verstaan kan worden. Van deze wyzen dan, uyt de
welke de mensch bestaat zullen wy dan nu in den aanvang des volgenden eersten
Capittels beginnen te handelen.

⇨ [1] 1. Onse ziele is of een zelfstandigheid of een wyze; geen zelfstandigheid, want wy hebben al
bewezen, dat er geen bepaalde zelfstandigheid in de Natuur kan zyn. Ergo dan een wyze.
2. Een wyze dan zynde zoo moet ze dat zyn, of van de zelfstandige uytgebreidheid of van de
zelfstandige denking: niet van de uytgebreidheid om etc. Ergo dan van de denking.
3. De zelfstandige denking, dewyl ze niet bepaald kan zyn, is oneyndig volmaakt in zyn geslagt, en
een eigenschap van God.

4. Een volmaakte denking moet hebben een kennisse, Idea, wyze van denken, van alle, en een ieder zaak wezentlyk zynde, zoo van zelfstandigheeden als van wyzen niet uytgezondert.
5. Wy zeggen wezentlyk zynde, omdat wy hier niet spreken van een kennisse, Idea etc., die gheel de Natuur van alle wezen geschakeld, in haar wezen kend, zonder haar besondere wezentlykheid, maar alleen van de kennisse, Idea etc. van de besondere dingen, die telkens komen te existeeren.
6. Deze kennisse, Idea etc. van ieder besonder ding 't welk wezentlyk komt te zyn, is zeggen wy de ziel van dit ieder besonder ding. ^[i52]
7. All en een ieder besonder ding dat wezentlyk komt te zyn dat word zulks door beweging en stilte, en zoo zyn alle de wyzen in de zelfstandige uytgebreidheid, die wy lighaam noemen.
8. De verscheidenheid der zelve ontstaat alleen door andere, en andere proportie van beweginge en stilte, waar door dit zóo, en niet zóo, dit, dit, en niet dat is.
9. Uyt deze proportie dan van beweginge en stilte komt ook wezentlyk te zyn dit ons lighaam, van 't welk dan niet min, als van alle andere dingen, een kennisse, Idea enz. moet zyn in de denkende zaak, welke Idea, kennisse en zoo voort dan ook de ziel van ons is.
10. Dog in andere proportie van beweginge en stilte was dit ons lighaam een ongeboren kind zynde; en in gevolge daar na, en in andere zalt bestaan als wy dood zyn, en niet te min, zal dan, en was doen, zoo wel een Idea, kennisse etc. van ons lighaam in de denkende zaak, als nu: maar geenzins de zelve, dewyl het nu anders geproportioneert is in beweging en stilte.
11. Om dan zoo een Idea, kennisse, wyze van denken, in de zelfstandige denking te veroorzaaken, als nu deze onse is, word vereyscht niet even eens wat lighaam (dan most het anders gekend worden alst is) maar ook zulk een lighaam dat zoo geproportioneert is van beweging en stilte, en geen ander: want zoo 't lighaam is, zoo is de ziel, Idea, kennis etc.
12. Zoodanig een lighaam dan, deze zyne proportie als e.g. van 1 tot 3 hebbende, en behoudende zoo zal de ziel en 't lighaam zyn gelyk het onse nu is, zynde wel gestadig verandering onderworpen, maar niet zoo groot datze buyten de paalen van van 1 tot 3 gaat, dog zoo veel het verandert zoo veel verandert ook telkens de ziel.
13. En deze verandering van ons, ontstaande uyt andere lighaamen die op ons werken, en kan niet zyn, zonder dat de ziel die alsdan gestadig verandert deze verandering gewaar word. En deze verandering is eigentlyk dat, 't welk wy gevoel noemen.
14. Maar zoo andere lighaame zoo geweldig op het onse werken, dat de proportie van beweginge van 1 tot 3 niet kan blyven, dat is de dood. En een vernietiging der ziele, zoo ze maar alleen is een Idea, kennisse, etc. van dit zoogeproportioneert lighaam, in beweging en stilte.
15. Dog dewyl het een wyze is in de denkende zelfstandigheit, zoo had ze ook deze, beneffens die, van de uytgestrektheid konnen kennen, beminnen; en met zelfstandigheeden vereenigende (die altyd de zelve blyven) had ze haar zelve konnen eeuwig maaken.

CAP. I.
Van Waan, Geloof, Weten.

i54

[1] Om dan aan te vangen, te spreken van de wyzen uyt de welke de mensch bestaat, zoo zullen wy zeggen 1. wat zy zyn. 2. ten anderen haare uytwerkingen. En ten 3. haare oorzaak.

Belangende het eerste zoo laat ons beginnen van die die ons het eerste bekend zyn: namelyk eenige begrippen van die dingen die buyten ons zyn en de kennisse onses zelfs, of het medegeweten.

.....

[2] Deze begrippen dan verkrygen wy 1. of enkelyk door geloof (welk geloof hervoort komt, of door ondervinding, of door hooren zeggen); 2. of ook ten anderen wy bekomen die door een waar geloof; 3. of ten derden wy hebben het door klare en onderscheide bevatting.

Het eerste is gemeenlyk dooling onderworpen. Het tweede en derde, alshoon die onderling verschillen, zoo en kunnen die echter niet doolen.

[3] Dog om dit alles wat duydelyker te verstaan, zoo zullen wy een voorbeeld stellen genomen van de regul van drien aldus. Iemand heeft alleenlyk hooren zeggen, dat als men in de regul van drien, het tweede getal met het derde vermeenigvuldigt, en dan met het eerste deild, dat men als dan een vierde getal uytvind, dat de zelfde gelykmatigheid heeft, met het derde, als het tweede met het eerste. En niet tegenstaande deze die hem dat zoo voorsteld liegen konde, zoo heeft hy echter syne werkingen daar na gericht, en dat zonder eenige kennisse meer van den regul van drie en gehad te hebben, als de blinde van de verwe, en heeft alzoo alles wat hy daar van ook zoude mogen gezeid hebben, daar van geklapt, als de papegaay van 't geen men hem geleert heeft.

Een ander van gaaouer begrip zynde, die en laat zig zoo niet pagen met hooren zeggen, maar neemt'er een proef aan eenige bezondere reekeningen en die dan bevinde daar mede overeen te komen, als dan geeft hy daar aan 't geloof: maar te regt hebben wy gezeid, dat ook deze de dooling onderwurpen is. Want hoe |
i55 kan hy dog zeker zyn, dat de ondervinding van eenige bezondere, hem een regul kan zyn van alle.

Een derde dan nog met het hooren zeggen, omdat het bedriegen kan, nog met de ondervinding van eenige bezondere, omdat die onmogelyk een regul is, tevreden zynde, die ondervraagt het aan de waare reeden, de welke nooyt wel gebruykt zynde bedrogen heeft. Deze dan die zegt hem dat door de eigenschap van de gelykmatigheid in deze getallen het alzoo, en niet anders heeft kunnen zyn, en komen.

Dog een vierde hebbende de alderklarste kennisse die heeft niet van doen, nog hooren zeggen, nog ondervinding, nog kunst van reeden, dewyle hy door syne deurzigtigheid terstond de gelykmatigheid in alle de reekeningen ziet.

CAP. II.

Wat Waan, Geloof, en klare Kennis is.

i55 [1] Wy zullen dan nu komen te verhandelen de uytwerkingen van de verscheide kennissen waarvan wy in 't voorgaande Capittel gezeid hebben, en als in 't voorby gaan weer zeggen wat waan, geloof en klare kennisse is.

[2] Waan dan noemen wy die omdat ze de dooling onderwurpen is, en nooyt plaats heeft in iets daar wy zeker van zyn, maar wel daar van gissen en meinen gesproken word.

Geloof dan noemen wy de tweede, omdat die dingen die wy alleen door de reede vatten van ons niet en worden gezien, maar zyn alleen aan ons bekend door overtuyinge in 't verstand dat het zoo en niet anders moet zyn.

Maar klare kennisse noemen wy dat 't welk niet en is door overtuying van reeden maar door een gevoelen, en genieten van de zaake zelve, en gaat de andere verre te boven.

[3] Dit dan voor af zoo laat ons nu komen tot haare uytwerkingen. Waar van wy dit zeggen dat namelyk uyt de eerste hervoorkomt alle de Lydinge (*Passien*) die daar strydig zyn tegen de goede reeden.

i56 Uyt de tweede de goede Begeerten, en uyt de derde de waare en oprechte Liefde met alle haar uytspuytzels.

[4] Alzoo dat wy dan de naaste oorzaak van alle de Lydingen in de ziele, de kennisse stellen.

Want wy t' eenemal onmogelyk agten, dat zoo iemand op de voorgaande gronden en wyzen nog begrypt, nog kend, hy tot Liefde, ofte Begeerte of eenige andere wyzen van wille zoude kunnen bewogen worden.

CAP. III.

Van de Lyding uyt Waan.

i56 [1] Alhier dan laat ons nu eens zien, hoe dat, gelyk wy gezeid hebben, de (*Passien*) Lydinge uyt de waan komen te ontstaan. En om dit wel en verstaanlyk te doen, zoo zullen wy eenige van de bezondere der zelve, voorneemen, en daar in dan als in voorbeelden betoonen 't geene wy zeggen.

[2] Laat dan de Verwondering de eerste zyn, de welke gevonden word in die geene die de zaake op de eerste wyze kent, [1] want dewyl hy van eenige bezondere een besluyt maakt die algemeen is, zoo staat hy als verbaast, wanneer hy iet ziet dat tegen dit syn besluyt aangaat. Gelyk iemand nooyt eenige schapen gezien hebbende als met korte staarten, zig verwonderd over de schapen van Marocquen, die ze lang hebben.

i57 Zoo zeid men van een Boer die zig zelfs hadde wys gemaakt datter buyten syn velden geen andere en waren, maar een koe komende te vermisen, en genoodzaakt wordende die elders verr te gaan zoeken viel in verwondering, van dat buyten syn wynig velds, nog zoo groote meenigten van andere velden waren.

[3] En zeker dit moet ook plaats hebben, in veele Filosoophen, die hun zelfs hebben wys gemaakt, dat er buyten dit veldje of aardklootje daar op zy zyn (omdat zy niet anders beschouden) geen andere meer en zyn. Maar nooyt en is verwondering in die geene die waare besluyten maakt, dits een.

[4] Het tweede zal zyn de Liefde: deze aangezien datze ontstaat of uyt waare begrippen, of uyt opinien, of ook eindelyk uyt hooren zeggen alleen, zullen wy eerst zien, hoe uyt de opinien, daar na hoe uyt de begrippen. Want de eerste strekt tot ons verderf, en de tweede tot ons opperste heyl. En dan van het laatste.

[6] Het eerste dan aangaande 't is zulks, dat zoo dikwils iemand iets goets ziet, of waant te zien hy altyd geneegen is zig met het zelve te vereenigen, en om 't goets wille dat hy int zelve aanmerkt, zoo verkiest hy 't als 't beste, buyten het welke hy niet beter nog aangenaamer als dan en kend.

Dog zoo wanneer het komt te gebeuren dat hy (gelyk in deze meest gebeurt) iets beter als dit nu bekende goet komt te kennen, zoo keerd terstond syne liefde, van het eene eerste tot het ander tweede, het welk wy alles klaarder zullen doen blyken in de verhandeling van de vryheid des menschen.

[7] Van liefde uyt waare begrippen, alzo 't de plaats om daar van te spreken hier niet is, zoo zullen wy dat nu hier voorby gaan, en spreken van het laatste en derde, namelyk van de Liefde die alleen van hooren zeggen komt.

[5] Deze dan bespeuren wy gemeenlyk in de kinderen tot hun vader, de welke omdat de vader dit of dat zeid goet te zyn, zoo zyn zy daar toe zonder iets meer daar af te weten geneegen.

Dit zien wy mede in zulke die voor 't Vaderland uyt liefde haar leven laten, en ook in die, die door hooren zeggen van iets, op het zelve komen te verlieven.

i58 [8] De Haat dan het rechte tegendeel van de Liefde, ontstaat uyt die dooling die uyt de opinie voortkomt: want zoo iemand een besluyt gemaakt heeft, van iets dat het goet is, en een ander komt tot nadeel van dat zelve iets te doen, zoo ontstaat in hem tegen dien doender haat, het welk nooyt in hem zoude kunnen plaats hebben, indien men het waare goet kende, gelyk wy dat hier na zullen zeggen, want alles watter ook is, of bedagt word in vergelykinge van het waare goet, 't is niet als maar de ellendicheid zelve, en is dan zoo een ellendbeminner niet veel eer erbarmens als haat waardig?

De Haat dan eyndelyk komt ook voort uyt hooren zeggen alleen, gelyk wy dat zien in de Turken tegen Joden en Christenen, in de Joden tegen de Turken en Christenen, in de Christenen tegen de Joden en Turken, etc. Want wat is den hoop van alle deze onwetend d'een van d'anders godsdienst en zeden.

[9] De Begeerte: het zy datze bestaat, of alleen zoo eenige willen in de lust of trek van 't geene men ontbreekt te bekomen, of zoo andere willen, [12] in de dingen te behouden die wy nu alreeds genieten: 't is zeker datze in niemand en kan gevonden worden gekomen te zyn als onder de gedaante van goet, [10] alzo dan ist klaar, dat Begeerte gelyk ook de Liefde waarvan hier voor gesproken is uyt de eerste manier van

kennen voortkomt. Want iemand gehoort hebbende van een ding dat het goet is, krygt lust, en trek tot het zelve, gelyk gezien word in een zieke die alleen door hooren zeggen van den Doctor, dat zoo, of zoo een remedie voor zyn kwaale goet is, terstond tot de zelve geneegen word.

Begeerte komt ook uyt bevindinge, gelyk dat gezien word in de practyk van de Doctors die zeker remedie eenimaalen goet gevonden hebbende, het zelve als een onfeylbaar ding gewoon zyn te houden.

[1] Alles 't geene wy nu van deze gezeid hebben 't zelve kan men van alle andere passien zeggen gelyk dat voor ieder een klaar is.

En dan omdat wy in 't volgende zullen aanvangen te onderzoeken welke die zyn die ons redelyk, en welke die, die onredelyk zyn, zoo zullen wy het dan hier by latende niet meer daar toe zeggen.

⇔ [1] Dit is juist niet te verstaan, dat altyd voor de verwondering een formeel besluyt moet gaan, maar ook isse zonder dit, namelyk als wy stilzwygen, de zaake zoo, en niet anders meenen te zyn als wy die gewent zyn te zien, hooren, of verstaan etc., als e.g. Aristoteles zegt *Canis est animal latrans*, ergo hy besloot al dat baft is een hond: maar als een Boer zeid *een hond*, zoo verstaat hy stilzwygend al 't zelve dat Aristoteles met syn beschryving. Zoo dat als de Boer hoort baffen, *een hond* zeid hy, alzoo dat als zy eens een ander dier hoorden baffen, de Boer die geen besluyt gemaakt hadde, zoud alzo wel verwondert staan als Aristoteles, die een besluyt gemaakt hadde. Voorders als wy iets komen gewaar te worden, daarop wy nooyt gedagt hebben van tevooren, zoo is dat evenwel niet zulks of wy hebben dit gelyks in 't geheel of ten deel al tevooren bekend, maar niet in alles zoo gesteld, of wy zyn nooyt daar van zoo aangedaan geweest, etc.

⇔ [2] De eerste beschryvinge is de beste, want als de zaak genooten word zoo houd de begeerte op, die gestalte dan, die alsdan in ons is om die zaak te behouden is geen begeerte maar vreeze van de geliefde zaak te verliezen.]

CAP. IV.

Wat uyt Geloof voortkomt.

i59 [1] Dewyl wy dan in het voorige Cap. hebben getoont, hoe uyt de dooling van de waan de passien voortkomen, zoo laat ons dan hier eens zien de uytwerkingen van de twee andere manieren van kennen. Ende vooreerst van die welke wy *het waare geloof* genoemd hebben^[1].

[2] Deze dan verstoont ons wel wat de zaake behoort te zyn, maar niet wat zy waarlyk is. En dat is de reeden waarom zy ons nooyt en kan doen vereenigen met de geloofde zaak. Ik zeg dan dat zy ons leert alleen wat de zaake behoort te zyn, en niet wat zy is, in welke twee een groot onderscheid is, want gelyk wy in ons exempel van de regul van drien gezeid hebben, dat als iemand door gelykmatigheid kan uytvinden een vierde getal dat met het derd overeen komt, gelyk het tweede met het eerste, zoo kan hy (de deilinge en vermeenigvuldiging gebruykt hebbende) zeggen dat de vier getallen moeten even gelykmatig zyn, en dit zoo al zynde spreekt hy niet de min daar af als van een zaak die buyten hem is maar als hy de gelykmatigheid komt te beschouwen zoo als wy in het vierde exempel getoont hebben, als dan zegt hy, dat de zaak in waarheid zoodanig is, aangezien die als dan in hem, en niet buyten hem is. Dits van de eerste.

i60 [3] De tweede uytwerkinge van 't waare geloof is datze ons brengt tot een klaar verstand, door 't welk wy God liefhebben, en ons alzooy verstandelyk doet gewaar worden die dingen die niet in ons maar buyten ons zyn.

[4] De derde uytwerkinge is, datze aan ons verschafft de kennisse van goet en kwaad, en ons aanwyst, alle passien, die te vernietigen zyn, en omdat wy nu tevooren gezeid hebben, dat die passien die uyt de waan voortkomen groot kwaad onderworpen zyn, zoo ist de pyne waart eens te zien, hoe de zelve ook door deze tweede kennisse gezyft worden, om te zien wat in de zelve goet wat kwaad is.

Om dit dan mede bekwamelyk te doen, zoo laat ons de zelve maniere als vooren gebruykende, de zelve eens van na by bezien, om daar door te kunnen kennen welke het zyn die van ons verkooren, welke verworpen moeten worden.

Dog eer wy daar toe komen laat ons eens kort voor af zeggen wat daar is het goet en kwaad des menschen.

[5] Wy hebben nu tevooren al gezeid, dat alle dingen genoodschikt zyn, en dat *in de Natuur geen goet, en geen kwaad is*. Zoo dat al 't geen dat wy van de mensch willen, dat zal moeten van het geslagt des zelfs zyn, het welk niet anders is, als een *wezen van reeden*. En wanneer wy dan een Idea van een volmaakt mensch in ons verstand bevat hebben, dat zoude dan kunnen een oorzaak zyn, om zien (als wy ons zelfs onderzoeken) offer in ons ook eenig middel is om tot zoo een volmaaktheid te komen.

[6] En daarom dan alles wat ons tot die volmaaktheid voordert, dat zullen wy goet noemen, en in tegendeel dat verhindert, of ook daar toe niet en voordert, kwaad. [7] Ik moet dan zeg ik een volmaakt mensch begrypen, zoo ik iets aangaande het goet en kwaad des menschen verhalen wil, en dat daarom, omdat ik handelende van 't goet en kwaad, als e.g. van Adam ik als dan een dadelyk wezen (*Ens Reale*) met een wezen van reeden (*Ens Rationis*) verwarren zoude, het welk wel naauwkeurig van een regtschappen Filosooph moet gemyd worden, en dat om reedenen die wy uyt vervolgedezes of by andere gelegentheeden zullen stellen.

i61 [8] Voorder omdat het eynd van Adam of van eenig ander byzonder | schepzel ons niet bewust is, als door de uytkomst, zoo volgt dat ook 't geen wy van 't eynd des menschen kunnen zeggen^[2] geground moet zyn op het begrip van een volmaakt mensch in ons verstand, welkers eynd, dewyl het eens *Ens Rationis* is wy wel kunnen weten: en ook als gezeid is syn goet en kwaad, al het welke maar wyzen zyn van denken.

[9] Om dan nu allengskens ter zaak te komen, wy hebben nu al tevooren aangewezen hoe dat uyt het begrip, de beweging, tochten, en werkingen van de ziel ontstaan; en het zelve begrip hebben wy in vierderly verdeeld, als in *hooren zeggen alleen, in ervarentheid, in geloof, en klare kennisse*, en aangezien wy nu de uytwerkinge dezer aller hebben gezien, zoo is daar uyt openbaar, dat de vierde

namelyk de klare kennisse de aldervolmaaktste is van alle: want de waan brengt ons dikwyls in dooling. Het waare geloof is alleen daarom goet, omdat het de weg is tot waare kennis, ons tot die dingen die waarlyk beminneens waardig zyn opwekkende, zoo dat dan het laatste eynde dat wy zoeken, en het voornaamste dat wy kennen, is de waare kennisse. [10] Dog ook deze waare kennisse is na de voorwerpen, die haar voorkomen ook verscheiden.

Zoo dat hoe veel beter daar is het voorwerp, met het welke het komt te vereenigen, zoo veel beter is ook deze kennisse. En daarom, dat is de volmaaktste mensch de welke met God (die het aldervolmaaktste wezen is) vereenigt, en hem zoo geniet.

[11] Om dan te ondervinden wat in de Lydingen of Passien goet en kwaad is, zoo laat ons die als gezeid is bezonder voorneemen. Ende voor eerst van de Verwondering. Deze dan, dewyl die of uyt onwetenschap, of vooroordeel komt te ontstaan is een onvolmaaktheid in den mensch, die deze ontroering onderworpen is. Ik zeg een onvolmaaktheid, omdat de Verwondering, door zig zelfs, niet tot eenig kwaad brengt.

⇔ [11] Het geloove is een kragtige betuyginge van reedenen, door welke ik in myn verstand oertuygt ben, dat de zaak, waarlyk, en zoodanig, is, buyten myn verstand, als ik in myn verstand daar af oertuygt ben. Een kragtig betuyg van reedenen zeg ik: om het daar door te onderscheiden, en van de waan die altyd twyffelagtig, en dooling onderworpen is, en van 't weten, dat niet bestaat in oertuyging van reedenen, maar in een onmiddelyke vereeniging met de zaak zelve.

Dat de Zaake waarlyk, en zoodanig is buyten myn verstand, zeg ik; *waarlyk*: omdat my de reedenen in dezen niet en konnen bedriegen, want anders en verschilden ze niet van de waan; *zoodanig*: want het kan my maar alleen aanzeggen, wat de zaake behoort te zyn, en niet wat zy waarlyk is, anderzins verschilde ze niet van 't weten. *Buyten*: want het doet ons verstandelyk, niet het geen in ons, maar 't geene buyten ons is, genieten.]

⇔ [12] Want uyt geen byzonder schepzel kan men een Idea die volmaakt is hebben, want deze haare volmaaktheid zelve, of ze waarlyk volmaakt is, of niet, en kan niet afgenomen worden, als uyt een algemeene volmaakte Idea, of *Ens Rationis*.]

CAP. V.
Van de Liefde.

i62 [3] De Liefde dan ontstaat uyt het begrip, en kennisse die wy van een zaake hebben, ende na dat de zaake zig grooter en heerlyker verthoont, daar na is ook de Liefde grooter, en grooter in ons.

[4] Op tweederly wyzen isser magt, om ons van de Liefde te ontslaan, of door kennisse van een beter zaak, of door ondervinding dat de beminde zaak die voor wat groots ende heerlyks gehouden is, veel onheyl en ramp met zig sleept.

[5] Met de Liefde ist ook zoodanig dat wy nooyt en trachten van de zelve (gelyk wy van de verwondering en andere passien) verlost te zyn: en dat om deze twee reedenen, 1. omdat het onmogelyk is; de tweede omdat het noodzaakelyk is, dat wy niet van de zelve verlost werden.

Onmogelyk dan is 't omdat het niet van ons afhangt, maar alleen van het goet en nut, dat wy in het voorwerp aanmerken, het welke zoo wy 't niet en wilden beminnen noodzaakelyk van ons tevooren niet en most gekend zyn, het welk niet in onse vryheid bestaat, of aan ons hangt, want zoo wy niets kenden, voor zeker wy en waren ook niet.

Noodzaakelyk dan ist niet van de zelve verlost te zyn, omdat wy vermids de swakheid onses natuurs zonder iets te genieten waar mede wy vereenigt worden en versterkt niet en zouden kunnen bestaan.

[1] De Liefde, die niet anders is, als een zaak te genieten, en daar mede vereenigt te worden, die zullen wy verdeelen, na de hoedanigheeden van haar voorwerp: welk voorwerp de mensch zoekt te genieten, en daar mede te vereenigen.

[2] Sommige voorwerpen dan zyn in haar zelve vergankelyk; andere wel niet vergangelyk door haar oorzaak. Dog een derde isser alleen door syn eigen kragt en mogentheid, eeuwig en onvergankelyk.

De vergankelyke dan zyn alle de byzondere dingen die niet van alle tyd geweest zyn, of begin genomen hebben.

De andere dat zyn alle die wyzen die wy gezeid hebben oorzaak te zyn van de bezondere wyzen.

i63 Maar de derde is God, of 't welk wy voor een en 't zelfde noemen de Waarheid.

[6] Welke dan van deze drie'erly voorwerpen hebben wy te verkiezen of te verwerpen?

Wat de vergankelyke aangaat (dewyle wy, als gezeid is om de swakheid onser natuur noodzaakelyk iet moeten beminnen, en daar mede vereenigen om te bestaan) het is zeker dat wy door 't beminnen en vereenigen met de zelve geenzins in onse natuur versterkt en worden, aangezien zy zelve swak zyn, en d'eene kreupele d'ander niet kan draagen: en niet alleen datze ons niet en voorderen, maar zyn ook zelfs ons schadelyk.

Want wy hebben gezeid de Liefde te wezen een vereeniging met het voorwerp, dat ons verstand oordeelt, heerlyk en goet te zyn, en daarby verstaan wy zoo een vereeniging, door de welke en de Liefde, en het geliefde een en de zelfde zaak komen te zyn, of 't zamen een geheel maaken. Zoo is hy dan immers wel ellendig die met eenige vergangelyke dingen vereenigt word. Want deze dewyl ze buyten syne magt zyn, en veel toevallen onderworpen, zoo is 't onmogelyk dat als die komen te lyden, hy daar van zoude kunnen bevryd zyn. En zoo by gevolg beslyuten wy: By aldien deze, die de vergankelyke dingen die eenigzins nog wezen hebben beminnen, zoo ellendig zyn, wel wat zullen die dan, die de eere, rykdommen, en wellusten die alheel geen wezentheid hebben, beminnen, ellendig zyn?

[7] Laat ons dit dan genoeg zyn, om te betoonen hoe ons de Reeden aanwyst, om van de zoo vergankelyke dingen af te scheiden. Want door 't geene wy nu gezeid hebben, word ons klaar aangewezen het vergif en het kwaad dat in de beminninge dezer dingen steekt, en verborgen is. Dog nog onvergelykelyk klaarder zien wy dit, als wy aanmerken van wat een heerlyk, en voortreffelyk goet, wy, door de genietinge dezes worden afgescheiden.

[8] Hier voor hebben wy gezeid, dat de dingen, die vergankelyk zyn, buyten onse magt zyn; op dat men ons wel verstaa: wy en willen niet zeggen, dat wy eenige vrye

oorzaak zouden zyn, van niets |
i64 anders afhingende: maar als wy zeggen dat eenige dingen in, andere buyten onse magt zyn, zoo verstaan wy, door die welke *in onse macht zyn* zulke die wy uytwerken, door ordre of te zamen met de Natuur waar van wy een deel zyn: door die welke *niet in onse macht zyn*, zulke die gelyk als buyten ons zynde, door ons geene veranderinge onderworpen zyn, aangezien zy zeer verre van onse dadelyke wezentheid, door de Natuur zoodanig gesteld, afzyn.

[9] Vervolgende dan zoo zullen wy nu komen tot de tweede maniere van voorwerpen, welke alhoewel eeuwig en onvergankelyk zoo zyn zy nogtans niet zoodanig door haar eigen kragt. Edog een wynig onderzoek hier maar toe brengende, zoo zullen wy terstond gewaar worden, dat deze niet en zyn als maar wyzen alleen, die onmiddelyk van God afhangen. En dewyle de natuur dezer zoodanig is, zoo en zyn zy voor ons niet om te begrypen, tenzy wy met eenen een begrip van God hebben. In welke, omdat hy volmaakt is, noodzaakelyk onse Liefde moet rusten. En om met een woord te zeggen, het zal ons onmogelyk zyn, dat, als wy ons verstand wel gebruyken, wy zouden kunnen nalaten God te beminnen.

[10] De reedenen waarom zyn klaar: Voor eerst omdat wy ondervinden, dat God alleen maar wezen heeft, en alle andere dingen geen wezens, maar wyzen zyn; ende aangezien de wyzen niet regt kunnen verstaan worden, zonder het wezen, van 't welke zy onmiddelyk afhangen; en wy nu al vooren getoont hebben, dat als wy iets beminnende, een beter zaak, als die wy dan beminnen, komen te kennen, wy altyd terstond op de zelve vallen, en de eerste verlaten; zoo volgt onwederspreekelyk: Dat als wy God komen te kennen, die alle volmaaktheid in hem alleen heeft, wy hem noodzaakelyk moeten beminnen.

[11] Ten tweeden, als wy ons verstand wel gebruyken in de kennisse van zaaken, zoo moeten wy die dan kennen in haar oorzaaken: nu dan aangezien God van alle andere dingen een eerste oorzaak is, zoo is dan de kennisse Gods en zy staat voor (*ex rerum natura*) volgens de natuur van de zaak, voor de kennisse van alle andere dingen: dewyl de kennisse van aller andere dingen volgen moet uyt |
i65 de kennisse van de eerste oorzaak. En de waare liefde komt altyd hervooft uyt kennisse van dat de zaake heerlyk is en goet. Wat dan kander anders volgen, als datze op niemand geweldelyker zal kunnen uytstorten als op den heere onse God? want hy is alleen heerlyk, en een volmaakt Goet.

[12] Zoo zien wy dan nu hoe wy de Liefde kragtig maaken, en ook hoe de zelve alleen in God moet rusten. Het geene wy dan van de Liefde nog meer hadden te zeggen, dat zullen wy trachten te doen als wy handelen van de laatste manier van kennisse. Hier vervolgens zullen wy nu onderzoeken, gelyk wy hier voor hebben toegezeid aangaande welke van de passien wy hebben aan te neemen, welke wy hebben te verwerpen.

CAP. VI.
Van de Haat.

i65 [1] De Haat is een Neiging, om iets van ons af te weeren, dat ons eenig kwaad veroorzaakt heeft. Zoo komt dan nu in aanmerkinge hoe dat wy onse werkinge op tweederley wyze komen te bedryven, of namelyk met of zonder passien?

Met passien, gelyk men gemeen ziet aan de heeren tegen haare knechten die iets misdaan hebben, dat doorgaans dan niet zonder toorne en geschied.

Zonder passien, gelyk men zegt van Socrates die als hy was genoodzaakt syn knecht tot betering te castyden, zulks als dan niet en heeft gedaan, zoo wanneer hy ondervond in syn gemoed tegen deze syne knecht ontsteld te zyn.

i66 [2] Dewyl wy nu dan zien dat onse werken van ons of met, of zonder passien gedaan worden, zoo agten wy dat het klaar is, dat zulke dingen, die ons hinderen of gehindert hebben, zonder onse ontsteltenisse, als 't noodig is kunnen weg gedaan werden, en daarom, wat is beter, of dat wy de dingen met Afkeer en Haat vlieden, of dat wy de zelve door kragt van reeden, zonder ontsteltenisse des gemoeds |
(want dat agten wy dat wezen kan) ondergaan? Voor eerst 't is zeker, dat als wy de dingen die ons te doen staan, zonder passien doen, daaruyt als dan geen kwaad en kan komen.

En alzo tusschen goet en kwaad geen midde is zoo zien wy, dat zoo 't kwaad is met passie te werken, dat het dan goet moet zyn zonder die te werken.

[3] Dog offer eenig kwaad in is geleege, de zaaken met een Haat en Afkeer te vlieden, laat ons het zelfde eens bezien.

Wat de Haat belangt die uyt opinien voortkomt, 't is zeker die en mag in ons geen plaats hebben. Dewyl wy weten dat een de zelve zaak op d'eene tyd ons goet, op de ander tyd ons kwaad is, gelyk dat in de geneeskruyden altyd zoo is. Het komt dan eyndelyk daarop aan, of de Haat alleen door waan, en ook niet door waare reedenering in ons ontstaat. Dog om dit wel te ondervinden, dunkt ons goet duydelyk te verklaaren wat de Haat is, en die wel van de afkeerigheid te onderscheiden.

[4] De Haat dan zeg ik te zyn een ontsteltenisse van de ziel tegen iemand, die ons misdaan heeft met wille ende weten. Maar de afkeerigheid is die ontsteltenisse, die in ons is tegen een zaak ontstaande uyt ongemaak of leed, het welk wy of verstaan of waanen van natuure in de zelve te zyn. Ik zeg van natuuren, want als wy het zoo niet en waanen, zoo zyn wy, alschoon wy eenig hinder of leed daarvan ontfangen hebben, van de zelve niet afkeurig, omdat wy in tegendeel eenig nut van de zelve hebben te verwagten, gelyk iemand van een steen of mes gekwest zynde daarom van 't zelve geen afkeerigheid heeft.

[5] Dit dan aldus aangemerkt, zoo laat ons eens kortelyk zien, de uytwerking van deze beyde. Van de Haat dan komt hervoort droefheid, en de Haat groot zynde zoo werkt ze uyt toornigheid de welke niet alleen, als de Haat, tracht te vlieden van 't gehaatene, maar ook het zelve te vernietigen zoo het doenlyk is: uyt deze groote Haat komt ook voort de Nyt.

Maar van de Afkeerigheid komt eenige droefheid omdat wy ons trachten te berooven van iets 't welk wezentlyk zynde, zoo ook altyd syne wezenthed en volmaaktheid hebben moet.

i67 [6] Uyt dit gezeide kan dan ligtelyk worden verstaan, dat wy onse reedenen wel gebruykende, geen Haat of Afkeer tot eenige zaake en kunnen hebben, dewyl wy ons zoo doende van de volmaaktheid, die in ieder zaak is, berooven. Ende zoo zien wy ook door de reeden, dat wy heel geen Haat ooyt tegen iemand en kunnen hebben, omdat alles wat in de Natuur is, indien wy iet daar van willen, wy het altyd tot beter verandere moeten, of voor ons of voor de zaake zelve.

[7] En omdat een volmaakt mensch het alderbeste is, dat wy tegenwoordig, of voor onse oogen hebbende kennen zoo is dan, en voor ons, en voor ieder mensch in 't bezonder verre het beste, dat wy hun 't allen tyde tot die volmaakten stand trachten op te kweeken. Want als dan eerst kunnen wy van haar, en zy van ons, de meeste vrucht hebben. Het middel hier toe is, haar geduurig waar te neemen, zoodanig als wy van

onse goede Conscientie zelve gestadig geleerd, en vermaand werden, want deze ons nooyt tot ons verderf, maar altyd tot ons heyl aanport.

[8] Tot een besluit zeggen wy, dat de Haat en Afkeer in haar hebben zoo veel onvolmaaktheeden als in het tegendeel de liefde volmaaktheeden heeft. Want deze werkt altyd verbetering, versterking, en vermeerdering, het welk de volmaaktheid is: daar de Haat in tegendeel altyd uyt is op verwoesting, verswakking, en vernietiging, het welke de onvolmaaktheid zelve is.

CAP VII.

Van de Blydschap en Droefheid.

i67 [1] Gezien hebben de hoe dat de haat en de verwondering zoodanig is, dat wy vryelyk mogen zeggen, dat de zelve nooyt plaats kunnen hebben in die geene die haar verstand gebruyken zoo 't behoort, zoo zullen wy dan op de zelfde wyze voortgaan, en spreken van de andere passien. Om den aanvang te maaken, zoo zullen dee eerste zyn de Begeerte en de Blydschap.

i68 Deze aangezien zy ontstaan uyt de zelve oorzaaken, uyt welke de liefde voort komt, zoo en hebben wy van deze niet anders te zeggen, als dat wy ons moeten erinneren, en in geheugenisse brengen, 't geen wy als doen maal zeiden, waarby wy het hier dan laten.

[2] By deze zullen wy voegen de Droefheid, van de welke wy derven zeggen dat ze ontstaat alleen uyt de opinien en waan uyt de zelve: Want zy komt voort van 't verlies van eenig goet. Nu tevooren hebben wy gezeid, dat alles wat wy doen strekken moet tot bevoordering ende verbetering. Dog 't is zeker dat zoo lang als wy bedroeft zyn, wy ons zelve onbekwaam maaken tot zulks te doen, derhalven is noodig dat wy ons van de zelve ontslaan. 't welk wy doen kunnen met te denken op middelen van het verlorne weder te bekomen, zoo het in onse magt is. Zoo niet dat het evenwel noodig is ons die kwyd te maaken, om niet te vervallen in alle die ellenden die de Droefheid noodzaakelyk met zig sleept: en dit beyde met Blydschap. Wan 't is zottelyk, een verlorne goet, door een zelfs begeerende en opkweekend kwaad te willen herstellen, en verbeteren.

[3] Eyndelyk die syn verstand wel gebruykt, moet noodzaakelyk God 't eerste kennen, nu God als wy bewezen hebben is het opperste goet en alle goet. Ergo zoo volgt onwederspreekelyk, dat iemand die syn verstand wel gebruykt, in geen Droefheid kan vervallen. Want hoe? Hy rust in dat goet, dat alle goet is, en in het welke alle Blydschap en vernoeginge der volheid is.

CAP. VIII.

Van Agting en Versmading.

i68 [1] Nu, vervolgens dan zullen wy spreken van de Agting en Versmading, van de Edelmoedigheid en Nedrigheid, van Verwaantheid, en van de strafbare Nedrigheid; om het goet en kwaad in deze wel te onderscheiden, zullen wy die voor voets opneemen.

[2] De Agting en Versmading dan zyn maar in opzigt van iets groots of kleins, als dat wy eenige zaake kennen, het zy dit groots of kleins, in ons of buyten ons is.

i69 [3] De Edelmoedigheid strekt zig niet uyt buyten ons, en werd alleen toegepast, zoo eenen die na de regte waarde zonder passien, nog gemerk op de agting syns zelfs te hebben, syne volmaaktheid kend.

[4] De Nedrigheid is als iemand syne onvolmaaktheid, zonder gemerk te hebben op de veragting syns zelfs, kend, strekkende de Nedrigheid niet uyt buyten den nedrigen mensch.

[5] De Verwaantheid is als iemand zig zelfs komt toe te eigenen eenige volmaaktheid die niet in hem te vinden is.

[6] De strafbare Nedrigheid is als iemand an zig toepast eenige onvolmaaktheid die aan hem niet behoort. Ik en spreek niet van de geveysde die om andere te bedriegen, zonder te meenen haar vernederen: maar van zulke, die de onvolmaaktheeden die zy hun toepassen ook zoodanig meenen te zyn.

[7] Dit dan aldus aangemerkt zynde, zoo blykt dan daar uyt genoegzaam, wat voor goet en kwaad ieder van deze passien in zig heeft: Want wat belangen de Edelmoedigheid en Nedrigheid, deze geven door hun zelfs haar voortreffelykheid te kennen. Want wy zeggen dat den bezitter des zelfs syne volmaaktheid en onvolmaaktheid na waarde kend. Het welk het voornaamste is zoo ons de reeden leerd, waar door wy tot onse volmaaktheid geraaken. Want wy te regt onse magt en volmaaktheid kennende, zoo zien wy daar door klaarlyk wat het is dat ons te doen staat, om tot ons goet eynde te geraaken. En wederom als wy ons gebrek en onmagt kennen zoo zien wy wat ons te vermyden staat.

[8] Wat de Verwaantheid, en strafbaare Nedrigheid aangaat de beschryving des zelfs geeft ook te kennen dat zy ontstaan uyt zekere waan. Want wy zeiden dat zy toegepast word aan zulk een, de welke eenige volmaaktheid die aan hem niet behoort, nogtans zig zelfs toeschryft. En de strafbare Nedrigheid het regte tegendeel.

[9] Uyt dit gezeide dan blykt, dat zoo goet en heylzaam, als daar is de Edelmoedigheid, en waare Nedrigheid, dat daar en tegen de Verwaantheid, en strafbare Nedrigheid ook zoo kwaad en verdervende is. Want geene en stelt niet alleen den bezitter in een zeer goede stant, maar ook daar by is zy de regte trap door de welke wy opklimmen tot |

i70 ons opperste heyl. Maar deze en belet ons niet alleen om tot onse volmaaktheid te geraaken, maar brengt ons ook geheel tot ons verderf. De strafbare Nedrigheid is 't die ons belet, te doen 't geen wy anders mosten doen, om volmaakt te werden: gelyk wy dat zien in de Twyffelaars (*Scepticis*) die door dien zy loochenen dat de mensch eenige waarheid kan hebben haar zelfs daar van door deze ontkenning berooven. De Verwaantheid is 't die ons doet dingen ter hand neemen, die regel regt tegen ons verderf strekken gelyk men ziet in alle die, die gewaant hebben, en waanen met God wonderwel te staan, en door de zelve vuur en water braveeren, en zoo vast ellendig ter dood geraaken, geen gevaar ontziende alles getroost zynde.

[10] De Agting belangende en Veragting van deze is niet meer te zeggen als ons wel indagtig te maaken het geene wy hier tevooren van de liefde gezeid hebben.

CAP. IX.

Van Hoope, Vreeze etc.

i70 [1] Van de Hoope en Vreeze, van de Verzekerdheid, Wanhoop en Wankelmoedigheid, van de Moed, Stouthed, en Volgyver, van de Flaauwmoedigheid en Vervaartheid, zullen wy nu aanvangen te spreken, en een voor een na onse gewoonte voorneemen, en dan welke van deze ons hinderlyk welke ons voorderyk kunnen zyn, aanwyzen.

Al het welke wy zeer ligt zullen kunnen doen, indien wy maar wel opmerken op de begrippen, die wy kunnen hebben van een zaake die toekomende is, het zy die goet, het zy die kwaad is.

[2] De begrippen die wy ten opzigt van de zaake zelve hebben, zyn, of dat die zaake van ons als gebeurlyk word aangemerkt, dat is of kan komen of niet kan komen; of, datze noodzaakelyk moet komen. Dit ten opzigt van de zaak zelve.

[3] Ten opzigt dan van die de zaak begrypt is dit: of dat hy iets moet doen om te bevoororderen dat de zaake komt, of om de zelve te beletten.

Uyt deze begrippen dan komen hervoort alle deze togten aldus. |

i71 Zoo wy een zaake die toekomende is begrypen goet te zyn en dat ze zoude kunnen geschieden, daar uyt krygt de ziele zoo een gestalte die wy Hoope noemen. De welke niet anders is een zekere slag van blydschap, gemengt nogtans met eenige droefheid.

En wederom als wy de mogelyk komende zaake oordeelen kwaad te zyn, daar uyt komt de gestalte in onse ziele die wy Vreeze noemen.

Dog als de zaake van ons begreepen word goet, en daar by noodzaakelyk te zullen komen, daar van dan komt in de ziele die gerustheid, die wy noemen Verzekerdheid, het welk een zekere blydschap is, niet vermengt met droefheid, gelyk in de Hoope.

Dog indien wy de zaake begrypen kwaad te zyn, en noodzaakelyk te zullen komen, hiervan dan komt in de ziele Wanhoop, de welke niet anders is als een zekere slag van droefheid.

[4] Tot hier toe dan van de passien in dit Capittel vervat gesproken hebbende, en de beschryvinge der zelve gemaakt op een bevestigende wyze, en alzo gezeid wat een ieder des zelfs is, zoo kunnen wy ook de zelve omkeerende, beschryven op een ontkennende wyze namentlyk aldus: Wy hoopen dat het kwaad niet en zal komen. Wy vreezen dat het goet niet en zal komen. Wy zyn verzekerd dat het kwaad niet zal komen. Wy wanhopen dat het goet niet en zal komen.

[5] Dit dan nu gezeid hebbende van de passien, voor zoo veel die komen uyt de begrippen ten opzigt van de zaake zelve.

Nu hebben wy te spreken van die de welke ontstaan uyt de begrippen ten opzigt van die de zaake begrypt, te weten:

Als men iet moet doen om de zaake voort te brengen, en wy daar af geen besluuten maaken, zoo krygt de ziele een gestalte die wy Wankelmoedigheid noemen: aar als zy tot het voortbrengen van de zaake mannelyk besluit, en die voortbrengelyk is, als dan word het Moed genoemd en die zaake beswarlyk om voort te brengen zynde zoo word het Kloekmoedigheid genoemd of Dapperheid.

Dog als iemand een zaake besluit te doen, omdat het een ander (hem voorgedaan hebbende) wel gelukt is, zoo noemt men het Volgyver.

i72 Als iemand weet wat besluit hy moet maaken, om een goede zaake | te bevoororderen, en een kwaade te beletten, zulks nogtans niet en doet, dan zoo noemt men het Flaauwmoedigheid, en de zelve heel groot zynde, noemt men het Vervaartheid. Eyndelyk de Belgzugt of Jalousie is een sorge die men heeft, om iets dat nu verkregen is alleen te mogen genieten en behouden.

[6] Dewyl ons dan nu bekend zyn waaruyt deze togten komen te ontstaan, zoo zal ons heel ligtelyk zyn te betoogen, welke van die goet, welke kwaad zyn.

Wat dan de Hoope, Vreeze, Verzekerdheid, Wanhoop, en Belgzugt aangaat, het is zeker dat zy uyt een kwaade opinie ontstaan. Want gelyk wy nu al vooren bewezen hebben alle dingen hebben haar noodzaakelyke oorzaaken, en moeten zoodanig als zy geschieden, noodzaakelyk geschieden.

[7] En alhoewel de Verzekerdheid en Wanhoop, in die onverbrekelyke ordre en gevolg van oorzaaken (dewyle daar alles onverbrekelyk en onvrikbaar is) plaatze scheidt te hebben, zoo is 't nogtans (de waarheid daar van wel ingezien zynde) verre daar van daan. Want Verzekerdheid en Wanhoop en zyn nooyt, ten zy zy als vooren Hoop, en Vrees (want van deze hebben zy haar zyn) geweest hebben. Als by exempel, als iemand het geene hy nog te verwagten heeft, goet waant te zyn, zoo krygt hy die gestalte in syn ziele die wy Hoope noemen: en van dat gewaande goet verzekerd zynde zoo krygt de ziele die gerustheid die wy Verzekerdheid noemen. Het geene wy dan nu van de Verzekerdheid zeggen, het zelve moet ook van Wanhoop gezeid worden. Dog volgens 't geen wy van de liefde gezegd hebben, zoo en kunnen ook deze in geen volmaakt mensch plaatze hebben: dewyle zy dingen vooronderstellen die wy door haar veranderlyke aard (gelyk in de beschryving van de liefde is aangemerkt) welke zy onderworpen zyn, niet moeten aanhangen; nog ook van de welke (als in de beschryvinge van de haat getoont is) wy moeten afkeerig zyn. Welke afhanginge, en afkeerigheid nogtans de mensch onderworpen is, die in deze passie staat, tot alle tyd.

Wat de Wankelmoedigheid, Flaauwmoedigheid, en Vervaartheid belangen, door haar eigen aard en natuur geven zy haare onvolmaaktheid te kennen: want alles wat zy t' onsen voordeel doen |

173 komt niet uyt de werkinge van haar natuur als negative. E.g. iemand die iets hoopt dat hy waant goet te zyn, 't welk nogtans niet goet is, en nogtans door syn Wankelmoedigheid of Flaauwmoedigheid, de Moed die tot de uytvoeringe vereyscht, komt te gebreeken, zoo is 't dat hy van dat kwaad, 't welk hy waande goet te zyn negative of by geval bevryd word.

Deze dan en kunnen ook geenzins in de mensch die door de waare reeden geleid word plaats hebben.

[8] Eyndelyk belangende de Moed, Stoutheid en Volgyver, van de zelve en is niet anders te zeggen als 't geene wy van de liefde en haat nu al gezeid hebben.

CAP X.
Van Knaging en Berouw.

i73

[1] Van de Knaging en get Berouw zulle wy voor tegenwoordig, dog kortelyk spreken: deze dan en zyn nooyt als door verrassing, want de Knaging komt alleen hier uyt: dat wy iets doen van 't welk wy dan twyffelen of het goet is, of het kwaad is, ende het Berouw hier uyt dat wy iets gedaan hebben dat kwaad is, [2] en om dat veel menschen (die haar verstand wel gebruyken) somtyds, (vermits haar die hebbelykheid, die vereyscht werd, om het verstand altyd wel te gebruyken, ontbreekt) afdwaalen: zoo zoude men misschien mogen denken, dat haar deze Knaging en Berouw verder zoude te regte brengen, en dan daar uyt beslyten, gelyk zoo de geheele wereld doet, datze goet zyn. Dog zoo wy de zelve te regt willen inzien, wy zullen bevinde datze niet alleen niet goet en zyn, nemaar in het tegendeel datze schadelyk, en dienvolgende datze kwaad zyn. Want het is openbaar, dat wy altyd meer door de reeden en liefde tot de waarheid, als door Knaging en Berouw te regte komen. Schadelyk zyn zy dan en kwaad. Want zy zyn een zeker slag van droefheid, de welke van ons nu tevooren bewezen is schadelyk te zyn, en die wy derhalven daarom als kwaad moeten trachten van ons af te weren. Gelyk wy dan dienvolgende ook deze als zoodanig moeten schuwen en vlieden.

CAP. XI.

Van Bespotting en Boerterye.

i74

[1] De Bespotting en Boerterye steunen op een valsche waan, en geven in de Bespotter en Boerter te kennen een onvolmaaktheid. Op een valsche waan ist dat zy steunen, omdat men meind dat den geenen die bespot word, de eerste oorzaak is van syne werken, en datze niet noodzaakelyk (gelyk de andere dingen in de Natuur) van God afhangen.

In de Bespotter geven zy een onvolmaaktheid te kennen want of het geene zy bespotten is zoodanig, dat het bespottelyk is, of het is niet zoodanig. Indien niet zoodanig, zoo betoonen zy een kwaaden aard, bespottende het geene niet te bespotten is. Indien Ja, zoodanig, zoo betoonen zy daarmede in die geene die zy bespotten eenige onvolmaaktheid te kennen, de welke zy niet met bespottinge, maar veel eer met goede reedenen gehouden zyn te verbeteren.

[2] Het lachgen heeft geen opzigt op een ander maar alleen op die mensch, die eenig goet in zig zelfs bemerkt, en omdat het is een zeker slag van de blydschap, zoo valt ook niet anders van de zelve te zeggen, als van de blydschap nu al gezeid is. Ik spreek van zulk lachgen, veroorzaakt door zekere Idea die hem daar toe aanport, en geenzins van zulk lachgen, veroorzaakt door beweginge der geesten, van het zelve, dewyl het nog op goet, nog op kwaad eenige opzigt heeft, hier te spreken waar buyten ons oogmerk.

[3] Van de Nyd, Gramschap, Euvelneeming, en zal hier niet anders te zeggen zyn, als ons eens te erinneren 't geene wy al voorens van de haat gezeid hebben.

CAP. XII.

Van Eere, Beschaamtheit en Onbeschaamtheit.

i74 [1] Van de Eere, Beschaamtheit, en Onbeschaamtheit zullen wy nu mede kortelyk spreken. De eerste is een zeker slag van blydschap die een ieder in zig zelfs gevoeld, wanneer hy gewaar word, dat zyn doen by andere geagt en geprezen word, zonder opzigt van eenig ander voordeel of profyt dat zy beoogen.

i75 Beschaamtheit is zekere droefheid, die in iemand ontstaat als hy komt te zien dat zyn doen by andere veragt word zonder opzigt van eenig ander nadeel of schade dat zy beoogen.

De Onbeschaamtheit is niet anders als een ontbeering of uytshudding van schaamte, niet door de reeden; maar of door onkunde van schaamte gelyk in de kinderen, wilde menschen etc. of door dien men in groote versmaadheeden geweest zynde, nu overal zonder omzien heen stapt. [2] Kennende nu dan deze togten, zoo kennen wy ook meteen de ydelheid en onvolmaaktheid die zy in haar hebben. Want de Eere en Schaamte en zyn niet alleen niet voorderyk volgens het geene wy in haare beschryvinge hebben aangemerkt, maar ook (voor zoo veel zy op eigen liefde, en op een waan, van dat de mensch een eerste oorzaak is van syn werk, en dienvolgende lof en laster verdiend, geboud zyn) zoo zyn zy schadelyk en verwerpelyk. [3] Dog ik wil niet zeggen, dat men zoo by de menschen moet leven, als men buyten haar, daar Eer en Schaamte geen plaats heeft, leven zoude, nemaar in tegendeel staa ik toe dat ons die niet alleen vrystaan te gebruyken als wy die tot nut van de menschen en om haar te verbeteren aanwenden, maar ook het zelve mogen doen met verkortinge van onse (anderzins volkomen en geoorlofde) eigen vryheid: als by exempel; zoo iemand zich kostelyk kleed, om daardoor geagt te zyn, deze zoekt een Eere die uyt de liefde syns zelfs hervoor komt, zonder eenige opzigt op syn evenmensch te hebben: maar zoo iemand syn wysheid (daar door hy aan syn evennaasten konde voorderyk zyn) ziet veragten, en met de voet treden, omdat hy een slecht kleed aan heeft, deze doet wel dat hy (uyt beweging om haar te helpen) zig met een kleed, daar aan zy haar niet en stooten, verzie, wordende alzoo, om syn evenmensch te winnen, syn evenmensch gelyk.

[4] Wat voorder de Onbeschaamtheit belangt deze die toont zig zelfs aan ons zoodanig, dat wy om haare mismaaktheid te zien, alleen maar haare beschryving van nooden hebben, en 't zal ons genoeg zyn.

CAP. XIII.

Van Gunste, Dankbaarheid, en Ondankbaarheid. Van het Beklagh.

176

[1] Zoo volgt nu van de Gunste, Dankbaarheid, en Ondankbaarheid: wat de twee eerste aangaan, zy zyn die nyginge die de ziele heeft, van syn evennaasten eenig goet te gunnen en te doen: te gunnen zeg ik, als aan hem die eenig goet gedaan heeft, weder goet gedaan word. Te doen: zeg ik, als wy zelve eenig goet verkregen of ontvangen hebben.

[2] Ik weet wel dat meest alle menschen oordeelen, deze togten goet te zyn, dog niet tegenstaande dat, zoo derf ik zeggen, datze in een volmaakt mensch geen plaatze kunnen hebben. Want een volmaakt mensch word maar alleen door de noodzaakelykheid zonder eenige andere oorzaak bewogen, om sijn evenmensch te helpen, en daarom vind hy zig om te helpen aan den aldergodlooste zoo veel te meer verplicht, als hy ziet, zoo veel te grooter ellende, en nood in hem te wezen.

[3] De Ondankbaarheid is een veragtinge van de Dankbaarheid gelyk de onbeschaamtheid van de schaamte, en dat alleen zonder eenig opzigt van reeden, maar alleen voortkomende, door of gierigheid, of een al te groote liefde tot zig zelfs; en daarom dan, en kan die in geen volmaakt mensch plaats hebben.

[1] Het Beklagh dan zal zyn het laatste, waar van wy in de verhandeling der passien zullen spreken, en met het welk wy zullen eyndigen. Beklagh dan is zeker slag van droefheid, uyt overweginge van eenig goet dat wy verlooren hebben ontstaande, en dat zoodanig datter geen hoope is, het zelve zoo weder te hebben. Zy geeft ons haar onvolmaaktheid alzo te kennen, dat wy haar maar beschouwende de zelve terstond kwaad keuren. Want wy nu al vooren hebben bewezen, dat het kwaad is zig zelve te verbinden, en vast te maaken aan dingen die ons ligtelyk, of ooyt kunnen komen te gebreeken, en die wy niet en kunnen hebben als wy willen. En dewyl het een zeker slag is van droefheid zoo hebben wy die te schuwen, gelyk wy zulks voor dezen van de droefheid handelende, hebben aangemerkt.

CAP XIV.

< Van 't Goet en Kwaad in de Passien.>

i77 [2] Zoo meen ik dan nu genoegzaam aangewezen, en betoogt te hebben, dat alleenlyk het waare geloof of de reeden dat geene is, het welk ons tot de kennisse van 't goede en kwaade brengt. En zoo wanneer wy zullen betoonen dat de eerste en voornaamste oorzaak aller dezer togten is de kennisse, zoo zal klaarlyk blyken, dat wy ons verstand en reeden wel gebruykende, nooyt in een van deze die van ons te verwerpen zyn, zullen kunnen komen te vallen. Ik zeg ons verstand, want ik niet en meine, dat de reeden alleen magtig is, ons van alle deze te bevryden, gelyk wy dan zulks hier na op syn plaatze ook zullen bewyzen.

[3] Dog als een voortreffelyke zaake hebben wy nopende de passien hier aan te merken, hoe dat wy zien en bevinden dat alle die passien welke goet zyn, van zoodanig een aard en natuur zyn, dat wy zonder de zelve niet en kunnen zyn nog bestaan, en gelyk als wezentlyk tot ons behooren: als daar is liefde, begeerte en alles wat aan de liefde eigen is. Maar geheel anders is 't gelegen met die, de welke kwaad en van ons te verwerpen zyn; aangezien wy zonder de zelve niet alleen zeer wel kunnen zyn, maar ook dan eerst regt zyn, die wy behooren te zyn, als wy ons van de zelve hebben vry gemaakt.

[4] Om dan nog meer klaarheid in alle deze te geven, dient aangemerkt, dat het fundament van alle goet en kwaad is de liefde vallende op zeker voorwerp: Want zoo wanneer men niet en bemint het voorwerp, het welk alleen waardig is bemint te worden, namentlyk God, gelyk wy al voorens gezeid hebben, maar die dingen die door eigen aard en natuur vergankelyk zyn, zoo volgt daar op dan noodzaakelyk (dewyl het voorwerp zoo veel toevallen ja de vernietinge zelve onderworpen is) de haat, droefheid enz. na veranderinge van het geliefde voorwerp. Haat: als iemand hem het beminde ontnemt. Droefheid: als hy het komt te verliezen. Eere: als hy op liefde syns zelfs steunt. Gunste ende Dankbaarheid: als hy zyn evenmensch niet en bemint om God. Dog in tegendeel van |

i78 alle deze, zoo wanneer de mensch God komt te beminnen, die altyd onveranderlyk is, en blyft, zoo is 't hem onmogelyk in deze poel van passien te vervallen. En daarom zoo stellen wy voor een vaste en onvrikbare regul, dat God is de eerste en eenige oorzaak van al ons goet, en een vrymaaker van al ons kwaad.

[5] Zoo komt mede in aanmerkinge, at alleen de liefde enz. onbepaald zyn: namentlyk hoe die meer en meer toeneemt, hoe die ook als dan voortreffelyker word: aangezien die is vallende op een voorwerp dat oneyndig is: waarom ze dan alle tyd kan toeneemen, het welk in geene andere zaake als alleen in deze en kan plaatze grypen. En dit zal ons misschien hier na een stoffe zyn waar uyt wy de onsterfelykheid van de ziel zullen bewyzen, en hoe of op wat wyze die zyn kan.

[6] *tot hier toe dan gesprookem hebbende van alles 't geen ons de derde manier of uytwerkinge van het ware gelove aanwyst, zoo zullen wij nu voortgaan en spreken van de vierde en laatste wytwerkinge, die bij ons pag. 75. [= 59,10-60,7] nog niet en is gesteld.]*

CAP XV.

Van 't Waare en Valsche.

i78 [1] Nu dan laat ons eens zien van het Waare en Valsche het welk ons de vierde en laatste uytwerkinge van dit waare geloof aanwyst. Om dit dan te doen, zoo zullen wy eerst de beschryvinge van waarheid en valsheid stellen: Waarheid dan is een bevestiginge (of ontkenninge) die men doet van eenige zaak, overeenkomende met de zelve zaak: en Valsheid, een bevestiginge (of ontkenninge) van de zaake, die niet met de zaake zelve overeen komt. [2] Dog dit zoo zynde zal het schynen datter geen onderscheid is tusschen de valsche en waare Idea, ofte dewyle dit of dat te bevestigen of te ontkennen maar wyze van denken zyn, en geen ander onderscheid hebben, als dat de eene met de zaak overeen komt, en de ander niet, datze dan ook niet dadelyk, maar alleen door reeden verschillen, en als dit dan dus zoude zyn, konde men met regt vraagen, wat voordeel dog d'eene met zyn Waarheid, en wat schade dog d'ander door zyn Valsheid heeft? en hoe de eene weten zal, dat zyn bevatting of Idea meer met de zaak overeenkomt als de ander, eyndelyk van waar het komt dat de eene doolt en de ander niet? [3] Waar op voor eerst tot antwoord diend, dat de alderklaarste dingen, en |
i79 zig zelfs, en ook de Valsheid te kennen geven, in zulker voegen, dat het een groote dwaasheid zoude zyn te vraagen hoe men van haar bewust zoude wezen: want dewyle zy gezeid worden de alderklaarste te zyn, zoo en kanner immers geen andere klaarheid wezen door de welke zy zouden kunnen verklaart worden, zoo dat dan volgt, dat de Waarheid, en zig zelfs, en ook de valsheid openbaart. Want de Waarheid word door de Waarheid, dat is door zig zelfs klaar gelyk ook de Valsheid door de zelve klaar is: maar nooyt word de Valsheid door zig zelfs geopenbaart of aangewezen. Zoo dan iemand die de Waarheid heeft en kan niet twyffele dat hy ze heeft. Dog iemand die in Valsheid of in dooling steekt, die kan wel waanen dat hy in Waarheid staat. Gelyk als iemand die droomt wel denken kan dat hy waakt, maar nooyt kan iemand, die nu waakt denken dat hy droomt.

Met dit gezeid dan word ook eenigzins verklaart het geene wy gezeid hebben, van dat God de Waarheid of dat de Waarheid God zelve is.

[4] Nu de oorzaak waarom de eene van sijne Waarheid meer bewust is als de ander, is omdat de Idea van bevestiging (of ontkenning) in de eerste met de natuur van de zaak geheel overeen komt, en dienvolgende meer wezentheid heeft. [5] Om dit beter te begrypen, dient aangemerkt dat het verstaan (schoon het woord anders luyd) is een zuyvere of pure lyding, dat is dat onse ziel in dier voegen verandert word, datze andere wyze van denken krygt, die zy tevooren niet en hadde: als nu iemand, doordien het geheele voorwerp in hem gevrogt heeft, diergelyke gestalte of wyzen van denken krygt, zoo is het klaar dat die een geheel ander gevoel van de gestalte of hoedanigheid van het voorwerp bekommt, als een ander die zoo veel oorzaaken niet gehad heeft, en zoo, tot zulks of te bevestigen, of te ontkennen, door een ander ligter werking (als door wynige of minder toevoeginge in zig 't zelve gewaar wordende) bewogen word. [6] Hier uyt ziet men dan de volmaaktheid van een die in Waarheid staat, gesteld tegen een die in de zelve niet en staat. Dewyl dan de eene ligtelyk, de ander niet ligtelyk verandert, zoo volgt daar uyt dan dat de eene meer bestandigheid, en wezentheid heeft als de |
i80 ander: en zoo ook omdat die wyzen van denken welke met de zaak overeen komen meer oorzaaken gehad hebben, zoo hebben zy ook in haar meer bestandigheid en wezentheid: en dewyl zy geheel met de zaak overeen komen zoo is 't onmogelyk dat zy in eenige tyd van de zaak anders kunnen aangedaan worden, of eenige veranderinge lyden, dewyl wy nu al voorens gezien hebben, dat de wezentheid van een zaak onveranderlyk is. Al het welke in de Valsheid geen plaats heeft. En met dit gezeide zal al het vorige gevraagde genoegzaam beantwoort zyn.

CAP. XVI.
Van de Wille.

i80 [1] Wetende dan nu wat goet en kwaad, waarheid en valsheid is, en ook waar in de welstand van een volmaakt mensch bestaat, zal 't nu tyd zyn om tot onderzoek onses zelfs te komen, en eens bezien of wy tot zoo een welstand vrywillig of genoodzaakt komen?

Hier toe is van nooden, eens te onderzoeken wat by die geene die de Wille stellen, de Wille is, en waar in die van de Begeerte onderscheiden word. [2] De Begeerte hebben wy gezeid die nyginge te zyn die de Ziele heeft tot iets 't geen zy als goet keurt; zoo dat dan daar uyt volgt dat eer onse Begeerte zig uytterlyk tot iets uytstrekt, in ons al voorens een besluit is gegaan, van dat zulk iet goet is. Welke bevestiging dan, of algemeen genomen, de magt van bevestigen en ontkennen, de [1] Wille genoemd word.

i81 [3] Zoo komt het nu dan daarop aan, of deze bevestiging van ons vrywillig of genoodzaakt geschied, dat is of wy iets van een zaak bevestigen of ontkennen, zonder dat eenige uytwendige oorzaak ons tot zulks dwingt. Dog by ons is al bewezen dat een zaak niet door zig zelfs wordende verklaart, of welkers wezentlykheid niet aan syn wezentheid is behoorende, noodwendig een uytterlyke oorzaak moet hebben: en dat een oorzaak die iets zal voortbrengen zulks noodzaakelyk moet voortbrengen: Zoo dan ook moet volgen dat dit of dat [2]bezonderlyk te willen, dit of dat van een zaak |

i82 besonderlyk te bevestigen of te ontkennen, dat zulks zeg ik, dan ook door eenige uytwendige oorzaak moet voortkomen: gelyk ook de beschryving die wy van de oorzaak gegeven hebben is, datze niet vry kan zyn.

[4] Dit zal mogelyk eenige niet voldoen, die gewent zyn haar verstand meer bezig te houden op de *Entia Rationis*, als op de byzondere dingen die waarlyk in de Natuur zyn: en zoo doende aanmerken zy het *Ens Rationis* niet als zoodanig maar als een *Ens Reale*. Want omdat de mensch nu deze dan die Wil heeft, zoo maakt hy in syn ziele een algemeene wyze, die hy Wille noemt, gelyk hy ook zoo uyt deze man, en die man, een Idea maakt van mensch: en omdat hy de dadelyke wezens niet genoeg van de wezens van reeden en onderscheid, zoo gebeurt het dat hy de wezens van reeden aanmerkt als dingen die waarlyk in de Natuur zyn, en zoo zig zelfs als een oorzaak stelt van eenige dingen, gelyk in de verhandeling van de zaak waar af wy spreken niet wynig en gebeurt. Want als men |

i83 iemand vraagt, waarom de mensch dit of dat wil: men antwoord, omdat zy een Wil hebben: dog aangezien de Wil gelyk wy gezeid hebben maar een Idea is van dit of dat te willen, en daarom maar een wyze van denken: een *Ens Rationis* en geen *Ens Reale*, zoo en kan dan van haar niets veroorzaakt worden. *Nam ex nihilo nihil fit*. En zoo meen ik ook als wy getoont hebben, dat de Wille geen zaak is in de Natuur, maar alleen een verzierringe, men niet en behoeft te vraagen of de Wil vry of niet vry is.

[5] Ik en spreek dit niet alleenlyk van de algemeene Wille die wy getoont hebben een wyze van denken te zyn; maar ook van bezonder dit of dat te willen, welk willen eenige in het bevestigen of ontkennen gesteld hebben. Aan een yder dan die maar let op 't geene van ons al gezeid is zal dit klaarbykelyk zyn: Want wy hebben gezeid dat het verstaan een pure lydige is, dat is een gewaarwordinge in de ziel van de wezentheid, en wezentlykheid der zaaken; alzoo dat wy het nooyt en zyn die van de zaak iet bevestigen of ontkennen, maar de zaak zelfs is het, die iets van zig in ons bevestigt, of ontkend.

[6] Dit en zullen eenige mogelyk niet toestaan, omdat haar toescheynt, wel iets anders van de zaak te kunnen bevestige of ontkennen, als haar van de zaake bewust is. Dog dit komt maar, omdat zy geen begrip hebben van het concept 't welk de ziele heeft van de zaak, zonder of buyten de woorden. Wel is waar (als 'er reeden zyn, die ons daar toe bewegen) dat wy aan andere door woorden of andere werktuygen van de zaak anders te kennen geven, als er ons van bewust is: maar echter en zullen wy nooyt, nog door woorden, nog door eenige andere werktuygen zoo veel te weg brengen, dat wy van de zaaken anders zouden gevoelen als wy 'er af gevoelen, dats onmogelyk, en klaar, aan alle die welke ten eenen maale buyten gebruik van woorden, of andere

beduydteekenen, alleen op haar verstand agt neemen. [7] Dog hier tegen zouden misschien eenige kunnen zeggen, indien niet wy maar alleen de zaake het is, die van zig in ons bevestigt en ontkend, zoo en kan 'er dan nog bevestigt nog ontkend worden, als 't geene met de zaak overeen komt; en dienvolgende isser geen valsheid. Want de valsheid hebben wy gezeid te zyn iets van een zaake te bevestigen (of te ontkennen) | dat met de zaak niet overeen komt, dat is dat de zaake niet van zig zelfs dat bevestigt, of ontkend. Dog ik meene al wy maar wel agt hebben op 't geene wy nu al van de waarheid en valsheid gezeid hebben, wy dan met een deze tegenwerpinge genoegzaam beantwoort zullen zien: want wy hebben gezeid, dat *het voorwerp de oorzaak is van 't geene daar af bevestigt of ontkend word, het zy dan waar of vals: te weten, omdat wy iets vant voorwerp komende gewaar te worden, wy ons inbeelden dat het voorwerp (schoon wy zeer wynig van het zelve gewaar worden) zulks nogtans van zig zelfs in 't geheel bevestigt of ontkend*, hebbende dit meest plaats in zwakke ziele die door een ligte werkinge van het voorwerp in haar een wyze of Idea ontfangen zeer ligtelyk, en buyten dit en is in haar geen bevestigen of ontkennen meer.

[8] Eyndelyk zoude men ons ook nog kunnen tegenwerpen, datter veel dingen zyn, die wy willen en niet willen, als daar is iets van een zaak te bevestigen, of niet te bevestigen, de waarheid te spreken, en niet te spreken en zoo voort. Dog dit komt voort, omdat de Begeerte niet genoeg van de Wille en word onderscheiden. Want de Wil by die, die de Wille stellen, is alleen dat werk van het verstand, daar door wy van een zaak iets bevestigen, of ontkennen zonder opzigt van goet of kwaad.

Dog de Begeerte is een gestalte in de ziele, om iets te verkrygen, of te doen, ten opzigt van goet, of kwaad, dat daar in beschoud word: alzoo dat de Begeerte, ook na de bevestiging of ontkenning die wy van de zaake gedaan hebbe, nog blyft, te weten na dat wy ondervonden of bevestigt hebben, een dink goet te wezen, 't welk volgens haar zeggen de Wil is; en de Begeerte die neiginge die men eerst daar na om dat te bevoorderen bekomt, alzoo dat ook, na haar eigen zeggen, de Wille wel zonder de Begeerte, maar de Begeerte niet zonder de Wille, die al voorgegaan moet zyn, wezen kan.

[9] Alle de werkinge dan, waar af wy hier boven gezeid hebben (aangezien zy gedaan worden door reeden onder scheyn van goet, of belet worden door reeden onder scheyn van kwaad) kunnen alleenlyk onder die neiginge die men Begeerte noemt, en geenzins als heel oneygentlyk onder de benaming van Wille begreepen worden.

⇨ [1] De Wille, dan genomen voor de bevestiging of het besluit, die verschilt hier in van het waare geloove, datze zig uytstrekt ook tot het geen niet waarlyk goet is, en dat daarom: omdat het overtuyg niet zoodanig is, dat het klaar gezien word niet anders te kunnen zyn; gelyk dit alles in het waare geloof zoodanig is, en moet zyn, dewyle uyt het zelve niet als de goede Begeerte voortkomen.

Maar van de waan verschilt zy ook hier in, dat zy wel 't eeniger tyd zoude kunnen onfeylbaar en zeker zyn; dat in de waan, die van gisse en meine bestaat geen plaats heeft.

Alzoo dat men die een geloove zoude kunnen noemen, in aanzien zy zoo zeker zoude gaan, en waan in aanzien zy de dooling onderwurpen is.

⇨ [2] 'T is zeker dat het byzonder willen moet hebben een uytterlyke oorzaak door de welke datze zy. Want aangezien tot het wezen des zelfs de wezentlykheid niet en behoort, zoo moet ze noodzaakelyk zyn door de wezentlykheid van iets anders.

⇨ Te zeggen, de Idea van de uytwerkende oorzaak des zelfs, en is geen Idea, maar de Wille zelve in de mensch, en het verstand is een oorzaak, zonder welke de Wil niet en kan: ergo de Wil onbepaald genomen, en ook het verstand geen wezens van reeden maar dadelyke wezens. Dog my aangaande wanneer ik die aandagtig wil bevatten, zoo schynen zy algemeene, en ik kan haar niet dadelyks toeigenen: dog 't zy zoo, nogtans moet men toestaan dat de Willing een modificatie is van de Wil, en de Ideeen een wijzing van 't verstand; ergo zoo zyn dan noodzaakelyk het verstand en de Wil verscheidene en dadelyk onderscheidene zelfstandigheeden. Want de zelfstandigheid word gemodificeert, en niet de wyze zelve. Zoo de ziel gezeid word deze twee zelfstandigheeden te bestuuren, zoo isser dan een derde zelfstandigheid: altemaal dingen zoo verwacht dat het

onmogelyk is, een klaar en onderscheiden begrip daar af te hebben. Want dewyl de Idea niet en is in de Wille, maar in 't verstand, en volgens dezen zetregul, dat de wyze van de eene zelfstandigheid niet en kan overgaan in de ander zelfstandigheid, zoo en kan hier af in de Wil geen liefde ontstaan: want het wikkelt zig in tegenstrydigheid, dat men iets zoude willen welker zaaks idea niet is in de willende mogentheid. Zegt gy dat de Wil van wegen de vereeniging die zy heeft met het verstand ook gewaar word 't zelve 't geen het verstand verstaat, en daarom dan ook bemint: Maar dewyl gewaar worden ook is een begrip, en een verwarde Idea, zoo is 't dan ook een wyze van verstaan, dog volgens het voorige en kan dit in de Wil niet zyn, schoon er al zoodanige vereeniging van ziel en lighaam was. Want neemt dat het lighaam met de ziel vereenigt was, na de gemeene stelling der Filosoophen, nogtans zoo en gevoelt het lighaam nooyt, nog de ziel word |

[i82]

niet uytgebreid. Want dan zoude een Chimera waar in wy twee zelfstandigheeden begrypen, een konnen worden, dat is valsch. Als men zegt, dat de ziel en 't verstand en de Wil bestuurt, dat is niet te begrypen, want zoo doende schynt men te ontkennen, dat de Wil vry is, dat tegen hun is. Om dan hier te eyndigen, zoo en lust my niet alles by te brengen, dat ik heb tegen de stelling van een geschapen eyndige zelfstandigheid. Maar alleen zal ik toonen kortelyk, dat de Vryheid van de Wil geenzins past op zoo een geduurige scheppinge, namentlyk, dat in God vereyscht word, en zelve werk, om in 't wezen te behouden als om te scheppen, en dat anderzins de zaake niet een oogenblik zoude konnen bestaan, als dit zoo is, zoo en kan haar geenes dings toegeeigent worden. Maar men moet zeggen, dat God die geschapen heeft gelyk ze is: want aangezien ze geen kragt heeft om zig te behouden, terwyl ze is, veel min dan zal zy door zig zelfs iets konnen voortbrengen. Als men dan zoude zeggen dat de ziel de willing van zig zelfs voortbrengt, zoo vraage ik uyt wat kragt? niet uyt die welke geweest is, want die is niet meer, ook niet uyt die welke zy nu heeft, want zy heeft heel geen door welke zy de minste oogenblik zoude konnen bestaan of duuren, dewyl ze geduurig geschapen word: Zoo dan, dewyl 'er geen zaake is, die eenige kragt heeft om zig te behouden, of om iets voort te brengen, zoo rest niet anders als te besluuten, dat God dan alleen is en moet zyn de uytwerkende oorzaak aller dingen, en dat alle Willingen van hem bepaald worden.

CAP. XVII.

Onderscheid van Wille en Begeerte.

i85 [1] Dewyl het dan nu kennelyk is, dat wy tot bevestigen of ontkennen geene Wille en hebben; laat ons dan nu eens zien, het regte en waare onderscheid, tusschen de Wille en Begeerte, of wat eigentlyk die Wille mag zyn die by de Latinen genoemt word *voluntas*.

[2] Na Aristotelis beschryving, sচেয়nt Begeerte een geslagt te zyn, onder zig twee gedaanten bevattende, wat hy zeid de Wille te zyn die lust of trek die men heeft onder sচেয়nt van goet, waar uyt het my toe sচেয়nt dat hy de Begeerte (of *cupiditas*) alle de neiginge, het zy tot goet, het zy tot kwaad, meent te zyn: dog als de neiginge alleen tot het goede is, of dat de mensch die zulke neiginge heeft, de zelve onder sচেয়nt van goet heeft, zoo noemt hy die *voluntas* of goede wille; maar zoo zy kwaad is, dat is als wy in een ander een neiginge zien tot iets dat kwaad is, dat noemt hy *voluptas*, of kwaade wille. Zoo dat de neiginge van de ziel niet iets is, om te bevestigen oft'onkennen, maar alleen een neiginge om iets te bekomen onder sচেয়nt van goet, en te vlieden onder sচেয়nt van kwaad.

[3] Zoo is dan nu overig te onderzoeken of deze Begeerte vry of niet vry is. Behalven dan dat wy alreeds gezeid hebben dat *de Begeerte van het begrip der zaaken afhangt, en dat het verstaan een uytterlyke oorzaak moet hebben*, en behalven ook 't geene wy van de Wille gezeid hebben: zoo is dan nog overig te betoonen dat de Begeerte niet vry is. [4] Veele menschen schoon zy wel zien dat de kennisse die de mensch van verscheide zaaken heeft, een middel is waar door syn lust of trek van het eene tot het ander over gaat, zoo en aanmerken zy nochtans niet, wat het mag zyn, dat de lust zoo van het eene tot het ander komt te trekken.

Maar wy dan, om te betoonen dat deze neiginge by ons niet vrywillig is, zoo zullen wy (om ons eens levendig voor oogen te stellen, wat het zy, van het eene tot het ander over te gaan, en getrokke te worden) ons verbeelden een kind dat voor de eerste maal tot het gewaar worden van zeker ding komt. Ex.g. ik houde het een |
 i86 belletie voor, het welke in syn ooren een aangenaam geluyd maakende, daar door lust tot het zelve krygt: ziet nu eens of het wel zoude kunnen laten, deze lust of Begeerte te krygen? Zoo gy Ja zegt, hoe vraag ik, door wat oorzaak? immers niet door iets dat het beter kend, want dit is het all dat het kend; niet ook omdat het kwaad by hem is; want hy kend niets anders, en die aangenaamheid is het alderbeste, dat hem ooyt is voorgekomen. Dog het zal misschien een vryheid hebben, om die lust die het heeft van hem te doen; waar uyt dan volgen zoude dat deze lust in ons, zonder onse vryheid, wel zoude kunnen beginnen; maar dat wy evenwel in ons een vryheid zouden hebben, om die van ons te doen. Dog deze vryheid kan geen proef houden. Want wat zoude het dog zyn, dat de lust zoude komen te vernietigen? de lust zelve? neen zeker, want niets en isser dat door syn eigen natuur syn zelfs verderf zoekt. Wat mag het dan eyndelyk zyn, dat hem van de lust zoude kunnen afbrengē? niet anders voor waar als dat hy door de schik en loop van de Natuur aangedaan word, van iets dat hem aangenaamer is, als het eerste. [5] En daarom gelyk wy in de verhandeling van de Wille gezeid hebben, dat *de Wille in de menschen niet anders is, als deze, en die Wil*, alzoo is ook in hem, niet anders, als deze, en die Begeerte, die van dit, en dat begrip veroorzaakt word; zynde deze Begeerte niet iets dat dadelyk in de Natuur is, maar zy is alleen van dit, of dat byzonder te begeeren, afgenomen; de Begeerte dan niet waarlyk iets zynde kan ook niet dadelyk veroorzaaken. Zoo dat als wy zeggen dat de begeerte vry is, zoo is 't even zoo veel als of wy zeiden, dat deze of geene Begeerte een oorzaak is van zig zelfs, dat is, dat, eer dat zy was heeft zy gemaakt, datze zoude zyn. 'T welk de ongerymtheid zelve is, en niet zyn kan.

CAP. XVIII.

Nuttigheid van 't Voorgaande.

i86 [1] Zoo zien wy dan nu, dat de mensch als zynde een deel van geheel de Natuur, van welke hy afhangt, van welke hy ook geregeert word, uyt syn zelve niet iets kan doen tot zyn hryl en welstand;

i87 zoo laat ons dan eens zien, wat nuttigheeden uyt deze onse stelling voor ons ten besten zyn: en dat te meer daarom, omdat wy niet en twyffelen, of zy zullen eenige niet wynig aanstotelyk scheynen.

[2] Voor eerst volgt daar uyt, dat wy waarlyk dienaars ja slaaven Gods zyn, en dat het onse grootste volmaaktheid is zulks noodzaakelyk te zyn. Want dog op ons zelve aangemerkt zynde, en zoo niet van God afhangig, zeer wynig is 't, of niet, dat wy zouden kunnen verrigten, en met regt daar uyt oorzaak neemen, om ons zelfs te bedroeven; voor al in tegenstellinge van 't geene wy nu zien: dat wy namelyk van dat geene, 't welk het aldervolmaaktste is, zoodanig afhangen, dat wy mede als een deel van 't geheel, dat is van hem, zyn; en, om zoo te zeggen, mede het onse toe brengen, tot uytwerkingen van zoo veel geschiktelyk geordineerde en volmaakte werken, als daar van afhangig zyn.

[3] Ten anderen zoo maakt ook deze kennis, dat wy na het verrigten van een voortreffelyke zaake ons daar over niet en verhovaardigen: (welke verhovaardiging een oorzaak is, dat wy, meenende nu al wat groots te zyn, en als of wy niets verder behoeften, staan blyen; strydende regelregt aan tegen onse volmaaktheid, die daar in bestaat, dat wy altyd verder, en verder moeten trachten te geraaken:) maar dat wy daar en tegen alles wat wy doen Gode toeigenen, die daar is de eerste en alleene oorzaak van alles wat wy verrigten, en komen uyt te werken.

[4] Ten derden, behalven de waare liefde des naasten die deze kennis in ons te weg brengt, maakt zy ons zoo gesteld, dat wy hun nooyt nog haaten, nog daarop vertorent zyn, maar geneegen worden haar te helpen, en tot beter stand te brengen. Al het welke werkingen zyn van zoodanige menschen, die een groote volmaaktheid of wezentheid hebben.

[5] Ten vierden dient ook deze kennis tot bevoordering van 't gemeen Best, want door haar zal een regter nooyt meer partye van de eene als van de ander kunnen werden, en genoodzaakt zynde om te straffen den eenen, om te beloonen den anderen, zal hy dat doen met inzicht, om zoo wel den eenen te helpen, en te verbeteren, als den anderen.

i88 [6] Ten vyfden: zoo bevryd ons deze kennis van de droefheid, van de wanhoop, van de nydigheid, van de schrik, en andere kwaade passien, de welke gelyk wy hier na zeggen zullen de wezentlyke helle zelve zyn.

[7] Ten zesden: eyndelyk zoo brengt ons deze kennis daar toe dat wy voor God niet en zullen vreezen, gelyk andere voor de duyvel die zy verziert hebben, ten eynde hy haar geen kwaad zoude doen. Want hoe dog zouden wy God kunnen vreezen, die het opperste goet zelve is, van de welke alle dingen die eenige wezentheid hebben zyn, het geene zy zyn? en ook wy die in hem leven. [8] Ook brengt ons deze kennis daar toe, dat wy alles aan God toeigenen, hem alleen beminnen, omdat hy de heerlykste, en aldervolmaaktste is, en ons zelve alzo hem geheel opofferen: want hier in bestaat eigentlyk, en de waare godsdienst, en ons eeuwig heyl en gelukzaligheid. Want de eenigste volmaaktheid, en het laatste eynde van een slaaf, en van een werktuyg is dit, datze haar opgeleiden dienst behoorlyk volvoeren. E.g. als een Timmerman in het maaken van eenig stuk werks, zig van synen byl op het beste gedient vind, zoo is dien byl daar door gekomen tot syn eynd en volmaaktheid; dog indien hy zoude willen denken, dezen byl heeft my nu zoo wel gedient, daarom wil ik hem rusten laten, en geen dienst meer van hem nemen, even als dan zoude dien byl afgeraaken van haar eynde, en geen byl meer zyn: [9] Alzo ook de mensch, zoo lange hy een deel van de Natuur is, zoo moet hy de wetten van de Natuur volgen, het welk de godsdienst is. En zoo lange hy zulks doet, is hy in zyn welstand. Dog indien God (om zoo te spreken) zoude willen, dat den mensch hem niet meer en zoude dienen, 't waar even zoo veel, als hem van syn welstand berooven en te vernietigen; dewyle alles 't geene hy is, daar in bestaat, dat hy God diene.

CAP. XIX.

Van onse Gelukzaligheid etc.

i88 [1] De nuttigheeden van dit waare geloove gezien hebbende, zoo zullen wy nu
vervolgens onse gedaane beloften trachten te voldoen: |
i89 Namentlyk te onderzoeken, of wy door de kennisse, die wy nu alreeds hebben (als, van
wat goet is, wat kwaad is, wat waarheid is, en wat valsheid is, en wat in 't gemeen de
nuttigheeden van alle deze zyn,) of wy zeg ik daar door tot onse welstand, namentlyk
de Liefde Gods, (die wy hebben aangemerkt onse hoogste gelukzaligheid te zyn)
konnen geraaken? en ook op wat wyze wy van die passien, die wy kwaad hebben
geoordeelt, vry konnen worden?[1]

[2] Om dan van het laatste namentlyk van het vry worden der passien, eerst te
spreken, zoo zeg ik, indien wy onderstellen, datze geen andere oorzaaken en hebben,
als wy daar van hebben gesteld, dat, als wy ons verstand maar wel gebruyken, gelyk wy
(hebbende nu een maate van waarheid, en valsheid) zeer[2] ligtelyk konnen doen, wy
nooyt in de zelve zullen komen te vervallen.

[3] Dog datze geen andere oorzaaken hebben is 't geene ons nu te betoonen staat: tot
het welke my dunkt vereyscht te worden, dat wy ons geheel, zoo ten aanzien van 't
lighaam, als ten aanzien van geest, onderzoeken.

En voor eerst te wyzen dat in de Natuur een lighaam is, door welkers gestalte, en
uytwerkinge wy aangedaan, en alzo 't zelve gewaar worden. En dit doen wy daarom:
omdat als wy de uytwerkinge van het lighaam, en wat die komen te veroorzaaken
komen te |

i90 zien, wy dan ook de eerste en vornaamste oorzaak van alle deze togten zullen vinden:
en met een ook dat geene, door 't welke alle deze togten zullen konnen vernietigt
worden. Waar uyt wy dan mede konnen zien, of zulks door de reeden mogelyk is te
konnen doen. En dan zullen wy mede vervolgen te spreken van onse Liefde tot God.

[4] Om dan nu te toonen datter een lighaam is in de Natuur dat kan ons niet zwaar
om te doen zyn, nu wy al weten dat God, en wat God is: de welke wy hebben
beschreven te zyn, *een wezen van oneyndelyke eigenschappen, waar van ieder des
zelfs oneyndelyk en volmaakt is*. En aangezien de uytgebreidheid een eigenschap is die
wy oneyndelyk in haar geslagt betoont hebben te zyn, zoo moet dan noodzaakelyk dit
mede een eigenschap zyn van dat oneyndig wezen. En dewyl wy nu mede al bewezen
hebben, dat *dit oneyndig wezen is wezentlyk* zoo volgt dan met eenen dat deze
eigenschap ook wezentlyk is.

[5] Daar en boven, aangezien wy ook getoont hebben, datter buyten de Natuur die
oneyndig is, geen weten meer is of zyn kan, zoo is dan klaarblykelyk dat deze
uytwerking van het lighaam door het welke wy gewaarworden, van niets anders kan
komen, als van de uytgebreidheid zelve, en geenzins van iets anders dat *eminenter* (als
eenige willen) die uytgebreidheid heeft: Want dit (gelyk wy nu al vooren in het eerste
Cap. bewezen hebben) en is niet.

[6] Zoo staat dan nu aan te merken, dat al de uytwerkingen, die wy zien, van de
uytgebreidheid, noodzaakelyk af te hangen, aan deze eigenschap moeten toegeeigent
worden: gelyk de Beweginge en Ruste: want by aldien deze kragt van uytwerkinge niet
in de Natuur en was, het zoude onmogelyk zyn, (schoon ook in de zelve veel andere
eigenschappen mogten zyn) dat de zelve zouden konnen wezen. Want als iet weder iets
zal voortbrengen, zoo moet dan in die iet wat wezen door het welke hy meer als een
ander dat iets kan voortbrengen. Het zelve dan dat wy hier nu zeggen van de
uytgebreidheid, dat willen wy ook gezeid hebben van de denking, en van alles watter is.

i91 [7] Staat verder aan te merken, datter in ons niets niet en is, of de |
mogelykheid is by ons om het zelve bewust te zyn: alzo dat als wy ondervinden, niets
anders te zyn in ons, als de uytwerkingen van de denkende zaak, en die van de
uytgebreidheid wy dan ook met verzekeringe mogen zeggen, niet meer in ons te zyn.

Om dan eens klaar de werkingen van deze beide te verstaan, zoo zullen wy een yder
des zelfs, eerst op zig zelfs alleen, en daar na beide tezamen, voornemen: als mede de
uytwerkinge, zoo van de eene als van de ander.

[8] Zoo wanneer wy dan aanschouwen de uytgebreidheid alleen zoo is 't dat wy in de zelve niet anders gewaar worden, als beweging en ruste, uyt de welke wy dan alle de uytwerkingen die daar af herkomen vinden. En zoodanig zyn deze twee [13] wyzen in het lighaam, dat geen ander zaak en kan zyn die haar veranderen kan, als alleen zy zelve: gelyk e.g. zoo wanneer een steen stille leyd, zoo is 't onmogelyk dat die door de kragt van denken, of iets anders zal kunnen bewogen worden, maar wel door de beweginge, als wanneer een ander steen, grooter beweginge hebbende als syne ruste hem doet bewegen. Gelyk ook alzo de bewegende steen niet en zal komen te rusten, als door iets anders dat minder beweegt. Alzo dat dan volgt, dat geen wyze van denken in het lighaam, of beweginge, of ruste, zal kunnen brengen. [9] Dog even wel volgens 't geene wy in ons gewaar worden, zoo kan het wel geschieden, dat een lighaam het welk nu syn beweginge hebbende, na de eene zyde, nogtans na de andere zyde komt te wyken, gelyk als ik myn arm uytstrekke, daar door te wege breng, dat de geesten die alreeds haare beweginge niet en hadden zoodanig, nu nogtans de zelve derwaarts hebben, niet altyd, nogtans maar na de gestalte der geesten, zoo hier na gezeid word.

De oorzaak hier van is, en kan geen andere zyn, als omdat de ziel, zynde een Idea van dit lighaam, met het zelve zoodanig vereenigt is, dat en zy en dit lighaam zoo gesteld tezamen een geheel maaken.

[10] De voornaamste uytwerkinge van de andere eigenschap is een begrip van zaaken, zoodanig dat na dat zy die komt te bevatten |
i92 daar uyt hervoort komt of liefde of haat, etc. deze uytwerkinge dan, aangezien zy geene uytgebreidheid met zig brengt, zoo en kan ze ook aan de zelve niet toegepast worden, zonder alleen aan de denkinge; zoo dat alle de veranderinge, die in deze wyze komen te ontstaan, de oorzaak van de zelve en moet geenzins in de uytgebreidheid, maar alleen in de denkende zaake gezogt worden. Gelyk wy dit in de liefde zoo kunnen zien, de welke of zullende vernietigt, of zullende opgewekt worden, zoo moet zulks veroorzaakt worden door het begrip zelve het welk, gelyk wy nu al hebben gezeid, geschied, of omdat het begrypt in het voorwerp iets kwaads te zyn, of om dat het iets beters komt te kennen. [11] Zoo wanneer nu dan deze eigenschappen, de eene in de andere komt te werken, zoo ontstaat daar uyt lydinge: de eene van de ander namelyk door de bepaalinge van beweginge, die wy alzo werwaart wy willen vermogen hebben te doen gaan. De werkingen dan waar door de eene van de ander komt te lyden, die is aldus; te wete de ziele en het lighaam gelyk nu al gezeid is, kunnen wel maaken dat de geesten die anderzins na de eene, nu nogtans na de ander zyde haar bewegen: en omdat ook deze geesten door oorzaak van het lighaam beweegt, en alzo bepaald kunnen worden, zoo kan het dikwyls gebeuren, dat zy door oorzaak van het lighaam haare beweginge na de eene plaats hebbende en wederom door de oorzaak van de ziele na een ander plaats, alzo in ons te weg brengen en veroorzaaken die zoodanige benaauwtheeden, als wy temet in ons gewaar worden, wanneer wy de reeden daar af, als wy die hebben, niet en weten. Want anderzins gewoonlyk zyn ons de reedenen wel bekend.

[12] Voorder zoo kan ook de ziele wel belet worden in de magt die zy heeft, om de geesten te bewegen, of omdat de beweginge van de geesten veel zyn vermindert, of omdatze veel zyn vermeerderd: vermindert, zoo wanneer wy veel hebbende gelooopen veroorzaaken dat de geesten door 't zelve loopen aan het lighaam zoo veel meer als gewoone beweginge gevende, en de zelve missende, noodzaakelyk zoo veel verswakt zyn: zoo kan dit ook geschieden door het nuttigen van al te wynig voedzel.

Vermeerderd: zoo wanneer wy te veel wyn, of andere sterken drank drinkende, daar door of vroolyk of |

i93 dronken wordende, maaken dat de ziel geen magt heeft het lighaam te bestieren.

[13] Zoo veel dan nu gezeid van de werkinge die de ziel heeft in het lighaam: laat ons nu eens zien van de werkinge die het lighaam heeft in de ziele. De voornaamste van deze stellen wy te zyn dat het zig zelfs aan de ziel doet gewaar worden, en daar door ook andere lighaamen. Het welk door niets anders word veroorzaakt als door Beweginge, en Ruste tezame: want in het lighaam en zyn geen andere dingen als deze door de welke het zoude kunnen werken: zoo dat alles dan wat buyten deze

gewaarwordinge meer aan de ziele geschied, en kan niet door het lighaam veroorzaakt worden. [14] En omdat het eerste het welke de ziele komt te kennen het lighaam is: daar uyt komt hervoort dat de ziele het zoo bemint, en daar mede vereenigt word. Dog aangezien wy nu al tevooren gezeid hebben, dat de oorzaak van de liefde, haat, en droefheid niet en moet gezogt worden in het lighaam maar alleen in de ziele. Want alle werkingen van het lighaam moeten hervoortkomen uyt beweginge en ruste. En dewyle wy klaar en onderscheiden zien, dat de eene liefde te niet gaat door 't begrip dat wy bekomen van iets anders dat beter is: zoo volgt daar uyt klaarlyk, indien wy eens God komen te kennen, ten minsten met een zoo klaar een kennisse als daar wy ons lighaam mede kennen, dat wy als dan ook naauwer met hem als met ons lighaam moeten vereenigt worden, en als van het lighaam ontslagen zyn. Ik zeg naauwer, want wy hebben nu al tevooren bewezen, dat wy zonder hem nog bestaan, nog verstaan kunnen worden; en dit is daarom, omdat wy hem niet door iets anders, gelyk het zoo met alle andere dingen is, maar alleen door hem zelfs kennen, en moeten kennen, gelyk wy dat mede nu al voorens gezeid hebben. Ja ook beter als ons zelfs kennen wy hem, dewyl wy zonder hem ons zelfs geenzins en kunnen kennen. [15] Uyt het geene wy dan tot hier toe gezeid hebben is ligtelyk af te neemen welke daar zyn de voornaame oorzaaken der passien. Want wat aangaat het lighaam met zyn uytwerkingen, de Beweginge, en Ruste, de zelve en kunnen de ziel niet anders doen, als hun zelfs als voorwerpen zynde, daar aan bekend maaken; en na de vertoonin|gen

i94 zyn die zy aan de zelve voorhouden, het zy of goet of kwaad [4], daar na word ook de ziele van haar aangedaan, en dat niet voor zoo veel het een lighaam is (want dan waar het lighaam de voornaamste oorzaak van de passien) nemaar voor zoo veel het een voorwerp is gelyk alle andere dingen de welke ook de zelve uytwerkingen zouden doen zoo ze zig zoodanig aan de ziel kwamen te vertoonen. [16] (Dog hier mede, en wil ik niet zeggen dat de liefde, haat, en droefheid, die, uyt beschouwinge van onlighaamelyke dingen voortkomen, de zelve uytwerkingen zouden doen, als die welke uyt beschouwinge van lighaamelyke dingen ontstaan; want deze zoo wy hier na nog zullen zeggen, zullen nog andere uytwerkingen hebben, gelyk de natuur van die zaak uyt des welks bevattinge de liefde, haat, en droefheid enz. in de ziele, de onlighaamelyke dingen beschouwende, verwekt worden.) [17] Zoo dat dan, om weder tot ons voorige te keeren, by aldien iets anders zig heerlyker aan de ziel kwam te vertoonen, als wel het lighaam, het zeker is, het lighaam als dan geen vermogen zoude kunnen hebben, zoodanige uytwerkingen te veroorzaaken als het nu wel doet: Waar uyt dan volgt, niet alleen dat het lighaam de voornaamste orzaak niet is van de passien[15]; maar ook

i95 het geene wy nu aangemerkt hebben dat de passien zoo wy meenen zouden kunnen veroorzaaken, zoo en zoude zulks, als 't al zoo waar, evenwel niet meer, nog anders in de ziel kunnen werken, als nu het lighaam wel doet. Want immers en zoude het niet anders kunnen zyn als zulk een voorwerp, dat ten eene maal verscheide zoude zyn van de ziel, en dienvolgende zig ook zoodanig vertoonen, en niet anderw. Gelyk wy op zoodanig een wyze ook van het lighaam gesproken hebben. [18] Alzoo dat wy met waarheid besluyten mogen, dat liefde, haat, droefheid, en andere passien, in de ziele worden veroorzaakt, anders en anders, na de gedaante van kennisse die zy telkens van de zaake komt te hebben: en by gevolg, zoo zy ook het alderheerlykste eens kan komen te kennen, het als dan onmogelyk zoude zyn, dat eenige van deze passien, in haar de minste ontroeringe zouden kunnen veroorzaaken.

⇔ [1] Alle passien die tegen de goede reeden strydig zyn (als vooren is aangewezen) ontstaan uyt de waan. Alles wat in de zelve goet of kwaad is, dat is ons aangewezen door het waare geloof: maar deze beyde, nog geen van beyde is magtig, ons daar af te bevryden. Alleen dan de derde manier is 't namelyk de waare kennis die ons hier van vry maakt. En zonder de welke het onmogelyk is, dat wy ooyt hier af vry gemaakt kunnen worden: gelyk nu gevolgelyk pag. zal aangewezen worden. Zoude dit het niet wel zyn daar andere onder andere benaaminge zoo veel van zeggen en schryven? Want wie en ziet niet, hoe gevoeglyk wy onder de waan de zonde, onder het geloove de wet, die de zonde aanwyst, en onder de waare kennisse, de genaade, die ons van de zonde vry maakt, kunnen verstaan?]

⇔ [2] Verstaat als wy grondige kennisse hebben van goet en kwaad, waarheid, en valsheid: want dan is 't onmogelyk, dat onderworpen te zyn, uyt het welk de passien ontstaan: want het beste kennende en genietende, heeft het slegste op ons geen magt.

⇔ [3] Twee wyzen: omdat de ruste vaste geen Niet is.]

⇔ [4] Maar waaruyt komt ons dat, dat wy het eene goet het ander kwaad te zyn kenne? antw: aangezien het de voorwerpen zyn, die ons haar zelve doen gewaar worden, zoo worden wy van de eene anders aangedaan als van d'andere. Die dan van de welke wy aldermaatigst (na de proportie der beweginge en ruste waar af wy bestaan) bewogen worden, zyn ons alderaangenaamst, en hoe zy daar verder en verder afwyken alderonaangenaamst. En hier uyt is alderley slag van gevoel, dat wy in ons gewaar worden, en dat veel tyds door de lighaamelyke voorwerpen, werkende in ons lighaam, die wy *impulsus* noemen, als dat men in droefheid iemand kan doen lachen, doen verheugen door kittelen, wyn drinken enz. 't welk de ziel wel gewaar word, dog niet en werkt, want die werkende zyn de verheugingen, waarlyk en van een ander slag: want dan werkt geen lighaam in lighaam, maar de verstandelyke ziel gebruykt het lighaam als een werktuyg, en gevolgelyk, hoe de ziel hier meer in werkt, hoe het gevoel volmaakter is.

⇔ [5] Het lighaam is niet noodig gesteld te worden alleen te zyn de voornaamste oorzaak van de passien, maar een yegelyke andere zelfstandig|heid

[i95] zoude zulks, zoo ze voorkwam kunnen veroorzaaken en niet anders, nog meer; want 't en zoude niet meer kunnen in Natuur verschillen (uyt welke verscheidenheid van voorwerpen de veranderinge in de ziel ontstaat) als deze, die van 't een uyt eynde tot het ander verschille.]

CAP. XX.
Bevestiginge van 't Voorige.

195 [1] Aangaande dan 't geene wy in het voorige Cap. gezeid hebben, zouden deze volgende swarigheeden kunnen tegengeworpen worden: Eerstelyk by aldien de beweginge niet en is de oorzaak van de passien, hoe het dan kan zyn, dat men de droefheid nogtans door eenige middelen uytdryvt, gelyk door de wyn zulks meenigmaal word verrigt? [2] waar op dient dat onderscheid gemaakt moet worden [1]tusschen de gewaarwordinge van de ziele, als zy eerst het lighaam gewaar word, en tusschen het oordeel, het welk zy anstonts daarop komt te maaken van dat het haar of goet of kwaad is.

De ziel dan zoodanig als gezeid is, gesteld zynde hebben wy al tevooren aangewezen, dat zy *mediate* de magt heeft de geesten te bewegen werwaart zy wil: maar dat evenwel nogtans deze magt haar kan |
196 benomen worden, zoo wanneer door andere oorzaaken van 't algemeen lighaam, deze haar zoo gemaatigde gestalte benomen of verandert word, en zulks in haar gewaar wordende ontstaat 'er droefheid, en dat na de verandering is, die de geesten als dan ontfangen. [2]Welke droefheid veroorzaakt word uyt de liefde en vereeniging die ze heeft met het lighaam. En dat dit zoodanig is kan ligtelyk daar uyt afgenomen worden: omdat deze droefheid op een van deze twee wyzen kan worde geholpen, of door herstellinge van de geeste in haar eerste gestalte, dat is hem van die pynlykheid te bevryden: of door goede reedenen overtuygt te worden, om van dit lighaam geen werk te maaken. Het eerste is en tydelyk, en staat weder te komen, dog het tweede is eeuwig, bestendig, en onveranderlyk.

[3] [3] De tweede tegenwerpinge kan deze zyn: aangezien wy zien dat |
197 de ziele, alhoewel geen gemeenschap hebbende met het lighaam, nogtans kan te weg brengen, dat de geesten die haar na de eene zyde zouden bewegen, haar nogtans nu na de ander zyde bewegen; waarom zy dan ook niet zouden kunnen maaken, dat een lighaam, het welk geheel stil is en rust, zig zoude beginnen te bewegen? Als mede waarom ze dan ook niet alle andere lighaamen, die alreeds al beweginge hebben, niet werwaart zy wil zoude kunnen bewegen?

[4] Dog ons eens erinnerende het geene wy van de denkende zaake nu al vooren gezeid hebben, zoo zal dat ons deze swarigheid heel ligt weg kunnen nemen. Namelyk, doen zeiden wy dat *schoon de Natuur verscheide eigenschappen heeft het evenwel maar een eenig Wezen* |
198 *is, van de welke alle deze eigenschappen gezeid worden.* Daar benevens hebben wy mede gezeid, dat de denkende zaak ook maar een eenige in de Natuur was, de welke in oneyndelyke Ideen is uytgedrukt, na de oneyndelyke dingen die in de Natuur zyn: want indien 't lighaam een zoodanige wyze ontfangt, als ex. gr. het lighaam van Petrus, en weder een ander als het lighaam is van Paulus, daar van daan komt het, datter in de denkende zaak zyn twee verscheide Ideen: te wete Een Idea van 't lighaam van Petrus de welke die ziele maakt van Petrus, en een ander van Paulus, de welke de ziele maakt van Paulus. Zoo dan de denkende zaak kan wel bewegen het lighaam van Petrus, door de Idea van 't lighaam van Petrus: maar niet door de Idea van het lighaam van Paulus: alzoo dat de ziele van Paulus syn eige lighaam wel kan bewegen, maar geenzins het lighaam van een ander, als van Petrus[4].

En hierom dan zoo en kan ze ook geen steen die rust of stil leyt bewegen; want de steen maakt wederom een ander Idea in de denkende zaak. En hierom dan is 't niet min klaar dat het onmogelyk is, dat een lighaam het welke geheel rust en stil is, zoude kunnen bewogen worden door eenige manier van denken, om reeden als boven.

[5] De derde tegenwerpinge kan deze zyn, wy scheynen klaarlyk te kunnen zien dat wy nogtans in het lighaam eenige stilte kunnen veroorzaaken. Want nadat wy onse geesten een langen tyd bewogen |
199 hebben, zoo ondervinden wy moede te zyn; het welke immers niet anders is als een stilte in de geeste, door ons te wege gebragt; [6] dog wy antwoorden dat wel waar is dat

de ziel een oorzaake is van deze stilte, dog niet als indirecte; want zy en brengt de stilte in de beweginge niet onmiddelyk, maar alleen door andere lighaamen de welke zy dede bewegen, die dan noodzaakelyk zoo veel stilte hebben moeten ontbeeren, als zy aan de geesten hadden medegedeelt. Zoo dat dan alomme blykt, dat in de Natuur een en de zelve slagh van beweginge is.

[⇔ [1] Dat is tusschen verstaan algemeen genomen, en tusschen verstaan als opzigt hebbende op het goet of kwaad van de zaak.]

⇔ [2] De droefheid in den mensch word veroorzaakt uyt een waanbegrip, van dat hem iets kwaads overkomt, namelyk van 't verlies van eenig goet; als dit dus bevat is, brengt dit begrip te wege, dat de geesten zig omtrent het hart voegen, en het zelve met behulp van andere deelen prangen, en sluyten, regt tegendeelig als in de blydschap geschied. Deze pranging word de ziel weder gewaar, en is pynlyk. Nu wat is 't dat de Medicynen of wyn te wege brengt? dit, namelyk dat zy door haar werking deze geesten van 't hart afdryven, en weder ruymte maaken, het welk de ziele gewaar wordende verkwikking krygt, bestaande daar in dat het waakbegrip van kwaad, door de andere proportie van beweging en stilte, die de wyn veroorzaakt, gediverteert, en op wat anders valt, daar 't verstand meer genoeg in vind. Maar dit en kan geen immediate werkinge zyn van de wyn op de ziel, maar alleen van de wyn op de geesten.

⇔ [3] Hier is dan geen swarigheid hoe deze eene wys die oneyndig verschilt van de ander, in de ander werkt: want 't is als een deel van 't geheel, dewyl nooyt de ziel zonder 't lighaam, nog 't lighaam zonder de ziel geweest is. Dit vervolgen wy aldus

1. daar is een volmaakt wezen pag. 2. daar kunnen geen twee zelfstandigheeden zyn pag. 3. geen zelfstandigheit kan beginnen pag. 4. Ieder eigenschap is in syn geslagt oneyndig pag. 5. daar moet ook een eigenschap zyn van denken pag. 6. daar is geen zaak in de Natuur, of daar is een Idea van in de denkende zaak, voortkomende uyt haar wezen, en wezentlykheit t'zamen pag. 7. nu vervolgens |

[i97] 8. aangezien dat het wezen, zonder de wezentlykheit, begrepen word onder de beteekeningen der zaaken, zoo en kan de Idea van 't wezen dan niet aangemerkt worden als iets byzonders: Maar dan kan zulks eerst geschieden, zoo wanneer de wezentlykheit t'zamen met het wezen daar is, en dat omdatter dan een voorwerp is, dat tevooren niet en was, ex. gr. als de heele muur wit is zoo isser geen dit of dat in etc. 9. deze Idea dan alleen buyten alle andere Idea's aangemerkt, kan niet meer zyn als maar een Idea van zoo een zaak, en niet dat zy een Idea heeft van zoo een zaak: daar by, dat zoo een Idea zoo aangemerkt omdat ze maar een deel is, zoo kan zy van haar zelfs en haar voorwerp geen alderklaarst en onderscheidenst begryp hebben; dog dit kan de denkende zaak alleen, die alleen geheel de Natuur is: want een deel buyten zyn geheel aangemerkt kan niet enz.

10. Tusschen de Idea en 't voorwerp moet noodzaakelyk een vereeniging zyn, dewyl de een zonder de ander niet en kan bestaan: want daar is geen zaak welkers Idea niet en is in de denkende zaak, en geen Idea kan zyn of de zaak moet ook wezen. Voorder het voorwerp kan niet verandert worden of de Idea word ook verandert, et vice versâ, zoo dat hier geen derde van nooden is, die de vereeniging van ziel en lighaam zoude veroorzaaken. Dog staat aan te merken, dat wy hier spreken van zulke Idea's, die noodzaakelyk ontstaan uyt de wezentlykheit der dingen, met het wezen zamen in God, maar niet van die Idea's welke de dingen nu wezentlyk ons vertoonen, uytwerken in ons, tusschen welke een groot onderscheid is: want de Idea's in God en ontstaan niet gelyk in ons uyt een of meer van de zinnen, die wy daarom ook niet als onvolmaaktelyk van haar meest altyd aangedaan worden; maar uyt de wezentlykheit en 't wezen, na al wat ze zyn. Derhalven is myn Idea de uwe niet, die een, en de zelfde zaal: in ons uytwerkt.

⇔ [4] 'T is klaar dat in de mensch, aangezien hy begonnen heeft, geen ander eigenschap te vinden is, als die al vooren in de Natuur was. — En nademaal hy bestaat van zoodanig een lighaam van 't welk noodzaakelyk een Idea moet zyn in de denkende zaak, en die Idea noodzaakelyk vereenigt moet zyn met het lighaam zoo stellen wy onbeschroomt, dat syn ziel niet anders is als deze Idea van dit syn lighaam in de denkende zaak; en omdat dit lighaam een beweginge heeft, en stilte (die geproportioneert is, en ordinaar gealtereert word door de uytterlyke voorwerpen; en omdatter geen alteratie in 't voorwerp kan geschieden, zonder dat ook dadelyk in de Idea het zelve geschied), hier uyt komt hervoort dat de menschen gevoelen (*idea reflexiva*). Dog ik zeg omdat zy een proportie van beweging en stilte heeft, om datter geen werkinge kan geschieden in het lighaam zonder dat deze twee concurreeren.

CAP. XXI.
Van de Reede.

i99 [1] Zoo zal ons dan tegenwoordig te onderzoeken staan, waar door het komt dat wy somtyds, alshoon wy zien een zaake goet of kwaad te zyn, nogtans geen magt in ons bevinden, om of de goede te doen, of de kwaade te laten, en somtyds nogtans wel; [2] dit konnen wy ligtelyk bevroeden, wanneer wy agt neemen op de oorzaaken die wy van de opinien gegeven hebben, die wy zeiden de zyn de oorzaaken van alle togten. Wy zeiden dan deze zyn, *of door hoorenzeggen, of door ondervinding*. En dewyle dan al het geen dat wy in ons bevinden meer magt op ons heeft als het geen dat ons van buyten aankomt zoo volgt wel dat de Reeden oorzaak kan zyn van vernietinge van die^[1] opinien die wy alleen van hoorenzeggen hebben: En dat omdat ons de Reeden niet van buyten aangekomen is, maar geenzins van die die wy door ondervindinge hebben: [3] Want de mogelykheid die ons de zaake zelve geeft is altyd meerder als die wy bekomen uyt gevolge van een tweede zaak; gelyk wy dit onderscheid zoo aangemerkt hebben spreekende van de reedenering en van het klaar verstand pag. 54. en dat met de gelykenisse van de regel van drien^[1]. Want meer mogelykheid is in |

i100 ons uyt het verstaan van de proportie zelfs, als uyt het verstaan van de regul van proportie. En hier om is 't dat wy nu al zoo dikwyls hebben gezeid, dat de eene liefde door een ander die meerder is te niet gedaan word, omdat wy daar onder geenzins wilden betrekken de begeerten die uyt de reedenering voortkomt.

↔ [1] En het zal 't zelve zyn, of wy hier 't woord *opinie*, of *passie* gebruyken; en zoo is 't klaar waarom wy die, die door ondervinding in ons zyn, niet en konnen door de Reeden overwinnen, want deze en zyn in ons niet anders als een genieting of onmiddelyke vereeniging van iets 't geen wy voor goet oordeelen en de Reeden schoon zy ons, dat beter is, aanwyst, zy |

[i100] doet ons niet genieten. Nu dat geene, dat wy genieten in ons, en kan niet overwonnen worden door dat geene 't welke wy niet en genieten, en buyten ons is, gelyk zulks is 't geen ons de Reeden aanwyst. Maar zal deze overwonnen worden zoo moet er iets zulks zyn dat magtiger is: hoedanig zal wezen een genietinge of onmiddelyke vereeniging van 't geen beter gekend en genooten word, als dit eerste; en dit daar zynde is de overwinninge altyd noodzaakelyk; of ook wel door genietinge van een kwaad dat grooter gekend word, als 't genoote goet, en onmiddelyk daarop volgt. Dog dat dit kwaad zoo niet altyd noodzaakelyk volgt, leert ons de ervaringe, want etc. ziet pag. 62: 89.

CAP. XXII.

Van de waare Kennisse, Wedergeboorte enz.

i100 [1] Aangezien dan de reeden geen magt heeft om ons tot onse welstand te brengen, zoo blyft dan overig dat wy onderzoeken, of wy door de vierde en leste manier van kennisse daar toe kunnen geraaken? Wy hebben dan gezeid dat deze manier van kennisse niet en is uyt gevolg van iets anders, maar door een onmiddelyke vertooninge aan het verstand van het voorwerp zelve: En zoo dat voorwerp dan heerlyk is en goet, zoo werd de ziele noodzaakelyk daar mede vereenigt, zoo wy ook van ons lighaam gezeid hebben. [2] Hier uyt dan volgt onwederspreekelyk, dat de kennisse die is, welke de liefde veroorzaakt.

Zoo dat als wy op deze manier God komen te kennen wy dan noodzaakelyk, (want hy zig niet anders als de alderheerlykste, en aldergoetste, en kan vertoonen, nog van ons gekend worden) met hem moeten vereenigen. In het welke alleen gelyk wy nu al gezeid hebben onse zaligheid bestaat.

Ik zeg niet dat wy hem zoo hy is moeten kennen maar het is ons genoeg dat wy hem, om met hem vereenigt te zyn, eenigzins ken|nen.

i101 Want ook de kennisse die wy van 't lighaam hebben, en is niet dat wy het kennen zoo als is, of volmaaktelyk en nogtans wat een vereeniging? wat een liefde? [3] Dat deze vierde kennisse die daar is de kennisse Gods, niet en is door gevolg van iets anders, maar onmiddelyk, blykt uyt dat geene, dat wy tevooren bewezen hebben hem te zyn de oorzaak van alle kennisse die alleen door zig zelfs, en door geen ander zaak bekend word; daar benevens ook hier uyt, omdat wy door Natuur zoodanig met hem vereenigt zyn, dat wy zonder hem nog bestaan nog verstaan kunnen worden.

En hier om dan, dewyl tusschen God en ons een zoo naauwen vereeniging is, zoo blykt dan dat wy hem niet als onmiddelyk en kunnen verstaan.

[4] De vereeniging dan die wy met hem door de Natuur en de liefde hebben, die zullen wy dan nu trachten te verklaaren.

Wy hebben al vooren gezeid, datter in de Natuur niet en kan zyn van 't welke niet een Idea zoude zyn in de ziele des zelve zaaks^[1]: En na dat de zaak of meer of min volmaakt is, daar na is ook min of meer volmaakt de vereeniging en de uytwerkinge van de Idea met die denkende zaak of met God zelve. [5] Want aangezien geheel de Natuur maar een eenige zelfstandigheid is, en welkers wezen oneyndelyk is, zoo worden dan alle dingen door de Natuur vereenigt, en tot een vereenigt namelyk God.

En dewyl nu het lighaam het aldereerste is dat onse ziel gewaar word (omdat gelyk gezeid is, niet in de Natuur kan zyn welkers Idea niet en is in de denkende zaak, welke Idea de ziele is van dat dink) zoo moet dat dink dan noodzaakelyk zyn de eerste oorzaak van de Idea^[2].

i102 Dog omdat deze Idea geenzins kan ruste vinden in de kennisse van het lighaam zonder datze overgaat in de kennisse van dat geene zonder het welke het lighaam en Idea zelve nog bestaan nog verstaan kunnen worden, zoo word zy ook dan met dat (na voorgaande kennisse) door liefde terstond vereenigt. [6] Deze vereeniging word beter begreepen en afgenoomen wat die moet zyn uyt de werkinge met het lighaam, in de welke wy zien hoe dat door kennisse en togten tot lighaamelyke dingen, in ons komen te ontstaan alle die uytwerkingen, die wy in ons lighaam, door de beweginge der geesten, geduurig gewaar worden, en alzo ook onvergelykelyk meerder en heerlyker (indien eens onse kennisse en liefde komt te vallen op dat geene, zonder 't welk wy nog bestaan, nog verstaan kunnen worden, en dat geenzins lighaamelyk is) zullen en moeten zyn de zoodanige uytwerkinge, uyt deze vereeniginge ontstaande; want deze noodzaakelyk moeten mede gesteld zyn na de zaake met de welke wy vereenigt worden: [7] en wanneer wy dan deze uytwerkingen gewaar worden, als dan kunnen wy met waarheid zeggen wedergeboren te zyn. Want onse eerste geboorte was doen als wy vereenigde met het lighaam door welke zoodanige uytwerkingen, en lopinge van geesten zyn ontstaan: maar deze onse andere, of tweede geboorte zal dan zyn, zoo wanneer wy geheel andere uytwerkingen van liefde, gesteld na de kennisse van dit onlighaamelyk voorwerp, in ons gewaar worden.

En zoo veel van de eerste verschillende, als daar is het verschil van lighaamelyk, en onlighaamelyk, geest, en vleesch. En dit mag daarom te meer met regt en waarheid de Wedergeboorte werde genoemd, omdat uyt deze Liefde en Vereeniging eerste komt te volgen een eeuwige en onveranderlyke bestendigheid, zoo wy zullen betoonen.

⇔ [1] En hierdoor word met een verklaart het geene wy in het eerste deel hebben gezeid, van dat het oneyndelyk verstand van alle eeuwigheid in de Natuur zyn moet, en dat wy de zone Gods noemden; want aangezien dat God van eeuwigheid geweest is zoo moet ook zyn Idea in de denkende zaak, dat is in zig zelfs van eeuwigheid zyn, welke Idea voorwerpelyk overeen komt met hem zelfs. Vide pag.

⇔ [2] Dat is: onse ziel zynde een Idea van 't lighaam, heeft uyt het lighaam syn eerste wezen, want ze is maar een representatie van 't lighaam zoo geheel als byzonder in de denkende zaak.]

CAP. XXIII.

Van des Ziels Onsterfelykheid.

i102 [1] Zoo wanneer wy eens met aandacht aanmerken wat de Ziele is, en waar uyt haare
verandering en geduuringe ontstaan zoo zullen wy ligtelyk zien of zy sterfelyk of
onsterfelyk zy.

i103 De Ziele dan hebben wy gezeid te zyn een Idea die in de denkende zaake is, van de
wezentlykheid eenes zaaks die in de Natuur is, ontstaande. Waar uyt dan volgt dat na
de duuringe en verandering van de zaake is, daar na dan ook de duuringe en
veranderinge van de Ziele moet zyn: daar by hebben wy aangemerkt dat de Ziele kan
vereenigt worden, of met het lighaam van het welke zy de Idea is, of met God, zonder
de welke zy nog bestaan nog verstaan kan worden. [2] Waar uyt men dan ligtelyk kan
zien. dat by aldien zy met het lighaam alleen vereenigt word, en dat lighaam komt te
vergaan, zy als dan ook moet vergaan want het lighaam, zynde het fundament van haar
liefde, ontbeerende, moet zy mede te niet gaan. Maar (ten 2^e) by aldien zy met een
andere zaake die onveranderlyk is en blyft, vereenigt word, zoo zal zy in het tegendeel
ook onveranderlyk moeten blyven. Want waar door zoude het als dan mogelyk zyn
datze zouw konnen te niet gaan. Niet door haar zelve, want alzoo wynig als zy door
haar zelve heeft konnen beginnen te zyn doen zy niet en was, alzoo wynig kan zy ook
nu zy zoo is of veranderen of te niet gaan. Alzoo dan dat dit geene, het welke alleen de
oorzaak is van haare wezentheid, ook moet zyn (als zy komt te niet te gaan) de oorzaak
van haare niet wezentheid, indien het zelve komt te veranderen en te vernietigen.

CAP. XXIV.

Van Gods Liefde tot de Mensch.

i103 [1] Tot hier toe dan agten wy genoegzaam getoont te hebben wat onse liefde tot God is, ende de uytwerkinge des zelfs namelyk onse eeuwigduurentheid. Zoo dat wy nu hier niet noodig agten iets te zeggen van andere dingen als van de blyfchap in God, gerustheid des gemoeds enz. aangezien men ligtelyk uyt het gezeide kan zien wat daar af is en te zeggen zoude zyn.

[2] Zoo zal dan nog overig zyn eens te zien (want tot nog toe hebben wy gesproken van de liefde van ons tot God) offer ook een liefde van God tot ons. Dat is of God ook de mensche lief heeft en dat wanneer zy hem lief hebben? Maar voor eerst wy hebben gezeid, |
i104 dat aan God geene wyze van denken buyten die de welke in de schepzelen zyn, en konnen toegepast werden: alzoo dat niet gezeid kan worden, dat God de menschen liefst, veel min dat hy haar zoude lieven, omdat zy hem lieven; haaten, omdat zy hem haaten.

Want zoo zoude men moeten onderstellen, dat de menschen zoodanig iets vrywillig zouden doen, dat zy niet zouden afhangen van een eerste oorzaak het welk wy al tevooren bewezen hebben valsch te zyn, daar en boven zoude dit ook in God niet als een groote veranderlykheid moeten veroorzaaken. Die daar hy tevooren nog bemint nog gehaat hadde, nu zoude beginnen te beminnen, en te haaten, en daar toe veroorzaakt zoude worden door iets dat buyten hem zoude zyn. Dog dit is de ongerymtheid zelve. [3] Dog als wy zeggen dat God de mensch niet en bemint, dat moet zoo niet verstaan worden, als of hy de mensch (om zoo te zeggen) zoo alleen liet heen loopen, maar omdat de mensch tezamen met alles watter is, zoodanig in God zyn, en God van deze alle zoodanig bestaat, dat aldaar geen eigenlyke liefde van hem tot iets anders kan plaats hebben: aangezien dat alles in een eenige zaake die God zelve is, bestaat.

[4] En hier uyt dan volgt mede dat God de menschen geen wetten stelt om wanneer zy die volbrengen te beloonen. Of om klaarder te zeggen, dat Gods wetten niet en zyn van zoo een natuur, datze zoude konnen worden overgetreden. Want de regels van God in de Natuur gesteld volgens welke alle dingen hervooft komen en duuren, indien wy die wetten willen noemen, die zyn zoodanig dat zy nooyt en konnen overgetreden worden: als daar is *dat het swakste voor het sterkste moet wyken, dat geen oorzaak meer kan voortbrengen als zy in zig heft*, en diergelyke die van zoodanige aard zyn datze nooyt en veranderen, nooyt beginnen maar alles onder de zelve geschikt, en geordent is. [5] En om kortelyk hier af iets te zeggen: alle wetten die niet en konnen overtreden worden zyn goddelyke wetten. Reeden, omdat alles watter geschied, niet en is tegen, maar volgens syn eigen beslyt. Alle wetten die overtreden konnen worden zyn menschelyke wetten. Reeden, omdat alles wat de menschen voor haare welstand beslyten, daar uyt niet en volgt zulks ook tot wel|stand
i105 van geheel de Natuur te zyn, maar in het tegendeel wel tot vernietiging van veel andere dingen konnen zyn.

[6] Als de wetten van de Natuur magtiger zyn, worden de wetten van de menschen vernietigt. De goddelyke wetten zyn het laatste eynde om het welke zy zyn, en niet geonderordent, de menschelyke niet, want niet tegenstaande de menschen tot haar zelfs welstand wetten maaken, en geen ander eynde hebben als daar door haar eigen welstand te bevoorderen, zoo kan nogtans dit haar eynde (als zynde geonderordent onder andere eynde de welke een ander die boven haar is beoogt, en haar als deelen van de Natuur zynde zoodanig laat werken) ook dienen ten eynde dat het met die eeuwigte wetten van God, van eeuwigheid gesteld tezamen loopt, en zoo met alle andere alles helpt uytwerken, ex. gr. wanneer de Beyen alschoon zy geen ander eynde beoogen met al dien arbeyd en geschikte ordre die zy onder een onderhouden, als voor de winter zekere voorraad te verzorgen, de mensch nogtans boven hen zynde heeft hen onderhoudende, en gaede slaande een geheel ander eynde, namelyk voor hem den honigh te bekomen.

Alzoo ook de mensch in aanzien hy een bezonder dink is, en heeft zyn oogmerk niet verder als zyne bepaalde wezentheid bereyken kan, dog in aanzien hy ook is een deel en werktuyg van geheel de Natuur, zoo en kan dan dit eynd des menschen het laatste eynde van de Natuur, dewyle zy oneyndelyk is, en dit onder alle andere mede als een werktuyg van haar moet gebruyken, niet zyn. [7] Dus verre dan van de wet van God gesteld, staat dan ook aan te merken dat de mensch in hem zelve ook tweederly wet gewaar word, de mensch zeg ik die zyn verstand wel gebruykt, en tot kennisse van God komt, en deze worden veroorzaakt, en door de gemeenschap die hy heeft met God, en door de gemeenschap die hy heeft met de wyzen van de Natuur [8] van welke de eene noodzaakelyk is, en de ander niet: want belangende de wet die uyt de gemeenschap met God ontstaat, dewyle hy nooyt en kan laten maar altyd noodzaakelyk met hem vereenigt moet zyn heeft hy dan en moet hy altyd de wetten volgens de welke hy voor en met God moet leven, voor oogen hebben. Maar belangende de wet die uyt de gemeen|schap

i106 met de wyzen ontstaat; aangezien hy zig zelfs van de menschen kan afzonderen zoo en is deze zoo noodzaakelyk niet.

[9] Dewyle wy dan een zoodanig een gemeenschap tusschen God en de mensche stellen, zoo zoude men met regt mogen vraagen, hoe zig dan God aan de mensche kan bekend maaken, en of zulks geschied of geschiede zoude kunnen, door gesproken woorden, of onmiddelyk zonder eenig ander dink te gebruyken door 't welke hy het zoude doen?

[10] Wy antwoorden, door woorden altyd niet want als dan most de mensch al vooren geweten hebben, de beteiknisse, van die woorden eer ze tot hem gesproken wierden, als by exempel, zoude God aan de Israeliten gezeid hebben *ik ben Jehova uwe God*, zoo mosten zy dan al tevooren geweten hebben zonder de woorden dat hy God was, eer zy konden verzekert zyn dat hy het was: Want die stemme donder en blixem wisten zy als doen wel dat God niet was, al schoon de stemme zei dat hy God was; en het zelve dat wy hier van de woorden zeggen, willen wy mede gezeid hebben van alle uytterlyke teekenen.

En zoo agten wy het dan onmogelyk dat God door middel van eenig uytterlyk teeken zig zelve aan de menschen zoude kunnen bekend maaken.

[11] En dat het door eenig ander dink als alleen door Gods wezentheid, en het verstand des menschen zoude geschieden, agten wy te zyn onnoodzaakelyk, want aangezien dat geene in ons, 't welke God moet kennen het verstand is, en dat dat zelve zoo onmiddelyk met hem vereenigt is, dat het nog bestaan, nog verstaan kan worden zonder hem, zoo blykt daar uyt onwederspreekelyk, dat geen dink altoos zoo na het verstand kan toegevoegt worden als even God zelve. [12] Het is ook onmogelyk door iets anders God te kunnen verstaan.

1. Omdat zoodanigen dink ons alsdan meer zoude moeten bekend zyn als God zelfs het welk opentlyk stryd tegen alles 't geen wy tot hier toe klaarlyk getoont hebben, namelyk dat God een oorzaak is, en van onse kennisse, en van alle wezentheid, en dat alle bezondere dingen niet alleen zonder hem niet en kunnen bestaan: maar ook |
i107 zelfs niet verstaan worden. 2. Dat wy nooyt door eenig ander dink welkers wezen noodzaakelyk bepaald is, schoon het ons al bekender was, tot de kennisse Gods kunnen geraaken. Want hoe is 't mogelyk dat wy uyt een bepaalde een oneyndelyke en onbepaalde zaak zouden kunnen beslyuten. [13] Want of wy alschoon eenige werkinge, of werk in de Natuur bemerkte welkers oorzaak ons onbekend was, zoo is 't nogtans onmogelyk, om voor ons daar uyt dan te beslyuten dat 'er om dit gevrochte voort te brengen een oneyndelyke, en onbepaalde zaak in de Natuur moet zyn. Want of 'er om dit voort te brengen veel oorzaaken hebben tezamen gelooopen, dan of 'er maar een eenige is geweest, hoe kunnen wy dat weten? Wie zal ons dat zeggen? Zoo dat wy dan eyndelyk beslyuten, dat God om zig zelfs aan de menschen bekend te maaken, nog woorden, nog miraculen, nog eenig ander geschapen dink kan, of behoeft te gebruyken: maar alleen zig zelve.

CAP. XXV.
Van de Duyvelen.

i107 [1] Van de Duyvelen of die zyn of niet zyn zullen wy nu kortelyk iets zeggen, en dat aldus:

Indien de Duyvel een dink is dat t'eenemaal tegen God is, en van God niet niets heeft, zoo komt hy net overeen met de Niet, daar wy nu al tevooren van gesproken hebben.

[2] Stellen wy hem, met eenige, te zyn enig denkend dink dat al heel geen goet nog wil nog doet, en zig zoo t'eenemaal tegen God kant, zeker zoo is hy wel ellendig, en zoo de gebeden mogten helpen, zoo was voor hem te bidden tot bekeeringe.

[3] Dog laat ons eens zien of ook zoo een ellendig dink wel een enig oogenblik zoude kunnen bestaan. En zoo doende zullen wy terstond ondervinden van neen, want uyt de volmaaktheid van de zaak ontstaat alle de duuring van de zaak, en hoe ze meer wezenheid en goddelykheid in haar hebben hoe ze bestandiger zyn: de Duyvel dan geen de minste volmaaktheid in zig hebbende hoe zoude hy dog denk ik kunnen bestaan? doet hier by dat de bestandigheid |

i108 of duuring in de wyze van de denkende zaake maar en ontstaat alleen door vereeniging, die zoodanige wyze, uyt de liefde veroorzaakt, met God heeft. Het regte tegendeel van deze vereeniging in de Duyvelen gesteld zynde, zoo en kunnen zy onmogelyk niet bestaan.

[4] Dog dewyl 'er heel geen noodzaakelykheid en is, om Duyvelen te moeten stellen, waar toe dan die gesteld? Want wy hebben niet gelyk andere om de oorzaake van haat, nyd, toornigheid, en dier gelyke passien te vinden, van nooden, Duyvelen te stellen; dewyle wy die, zonder zoodanige verzierving, genoegzaam gevonden hebben.

CAP. XXVI.

Van de waare Vryheid etc.

i108 [1] Met de stelling van 't voorgaande hebben wy niet alleen willen te kennen geven, dat 'er geen duyvelen zyn, ja maar ook dat de oorzaaken (of om beter te zeggen 't geen wy zonden noemen) die ons verhinderen om tot onse volmaaktheit te geraaken, in ons zelve zyn. [2] Ook hebben wy nu al in 't voorgaande getoont, zoo door de reeden als mede door de vierde manier van kennisse, hoe en op wat wyze wy tot onse gelukzaligheid moeten geraaken. En hoe de passien vernietigt moeten werden: niet alzo als gemeenlyk gezegd word, dat namelyk de zelve al vooren moeten bedwongen worden, eer wy tot kennisse, en gevolglyk de liefde van God kunnen geraaken. Dats evenzoo veel als of men wilde, dat iemand die onwetende is, eerst syn onwetenheid zoude moeten verlaten, al eer hy tot kennisse zoude kunnen komen. Maar alzo dat alleen de kennisse oorzaak is van de vernietiging der zelve. Gelyk dat overal uyt het geene wy gezegd hebben blykt. Des gelyks is ook uyt het voorige klaar af te nemen, hoe dat zonder deught, of (om beter te zeggen) zonder het bestuur des verstands, alles ten verderve stort, zonder eenige ruste te kunnen genieten: en wy als buyten ons element leven. [3] Alzo dat alschoon ook voor het verstand, uyt kragt van kennisse en goddelyke liefde, niet en kwam te volgen een eeuwige ruste, gelyk wy getoont hebben, maar alleen een tydelyke, zoo is 't |

i109 onse plicht ook zelfs deze te zoeken, aangezien die ook zoodanig is, dat men die genietende, voor geen andere zaaken van de wereld zoude willen verwisselen.

[4] Dit dan zoodanig zynde, zoo kunnen wy 't met reeden voor een groote ongerymtheit agten, 't geene veele, en die men anders voor groote God-geleerde agt, zeggen namelyk, by aldien op de liefde Gods geen eeuwig leven en kwam te volgen, zy als dan haar zelfs best zouden zoeken; even als of zy iets dat beter was, als God, zouden uytvinden. Dit is alzo onnozelen als of een vis woude zeggen (voor welke dog buyten het water geen leven is) by aldien my op dit leven in het water, geen eeuwig leven en zoude komen te volgen, zoo wil ik uyt het water na het land toe. Ja maar wat kunnen ons die God niet en kennen dog anders zeggen.

[5] Zoo zien wy dan, dat wy, om te bereyken de waarheid van 't geene wy voor vast stellen aangaande ons heyl en ruste, geen eenige andere beginzelen van nooden hebben als alleen dit namelyk ons eigen voordeel te behartigen, een zaake in alle dingen zeer natuurlyk. En angezien wy ondervinden dat wy zoekende de zinnelykheeden, wellusten, en werldsche dingen, ons heyl in de zelve niet en bekomen: maar in tegendeel ons verderf, zoo verkiesen wy hier om het bestuur onses verstands.

Dog dewyl dit geen voortgang kan nemen, zonder al vooren gekomen te zyn tot de kennisse en liefde van God, zoo is 't dan hierom hoognoodig geweest deze (God) te zoeken: En omdat wy hem (ná voorgaande bedenkingen en overwegingen) ondervonden hebben, te zyn het beste goet van alle goet, zoo worden wy genoodzaakt hier pal te staan, en te rusten. Want buyten hem, hebben wy gezien dat geen dink en is, dat ons eenig heyl kan geven. En dat het een waare vryheid is, met de lieffelyke ketenen van syne liefde geboeydt te zyn en te blyven.

[6] Eyndelyk dan zoo zien wy ook hoe dat de reedenering in ons niet en is het voornaamste, maar alleen gelyk als een trap, langs de welke wy na de gewenste plaats opklimmen, of gelyk als een goede geest, die ons buyten alle valsheid en bedrog, van het opperste goet boodschapt, om ons daar door aan te porren het zelve te zoeken, en daar mede te vereenigen, welke vereeniging ons opperste heyl is, en gelukzaligheid.

Zoo resteert nu nog, om van dit werk een eynde te maaken, kortelyk aan te wyzen, welke daar zy de menschelyke vryheid, en waar in die bestaat. [7] Om het welke te doen, ik van deze navolgende stellingen als zaaken die zeker en bewezen zyn daar toe zal gebruyken.

1. Voor zoo veel te meer als een zaake wezen heeft, voor zoo veel te meer heeft zy ook van de doening, en te min van de lyding. Want 't is zeker dat de doende werkt

door 't geen zy heeft, en dat de lydende lydt door 't geen hy niet en heeft.

2. Alle lyding de welke is van niet zyn tot zyn, of van zyn tot niet zyn, die moet voortkomen van een uytterlyke doende, en niet van een innerlyke: want geen zaak op zig zelfs zynde aangemerkt heeft in zig oorzaak om zig te kunnen vernietigen, als zy is, of te kunnen maaken, als zy niet en is.

3. Al wat niet en is voortgebragt van uytterlyke oorzaaken, dat en kan ook dan met de zelve geen gemeenschap hebben, en dienvolgende en zal het van de zelve nog verandert noch verwisselt kunnen worden, en uyt deze twee laatste besluit ik deze volgende vierde stelling.

4. Al het gevrogte van een inblyvende of innerlyke oorzaak ('t welk by my een is) en is niet mogelyk te kunnen vergaan nog te veranderen zoo lang deze syne oorzaak blyft. Want een zoodanig gevrogte gelyk het niet en is voortgebragt van uytterlyke oorzaaken, zoo en kan het zelve niet verandert worden, volgens de 3^e stelling. En dewyl heel geen zaake als door uytterlyke oorzaaken en kan komen te vernietigen, zoo en is niet mogelyk dat dit gevrogte zoude kunnen komen te vergaan, zoo lange syne oorzaak duurt, volgens de 2^e stelling.

5. De aldervryste oorzaak, en die God het alderbeste past is de inblyvende: want deze oorzaak daar van hangt het gevrogte zoodanig af, dat uyt haar voortkomt, dat het zonder de zelve nog bestaan nog verstaan kan worden: nog ook aan eenige andere oorzaak

i11 onderworpen is: daar by ook is het met de zelve zoodanig vereenigt dat het met de zelve tezamen een geheel maakt.

[8] Zoo laat ons dan nu eens zien, wat wy al uyt deze voorige stellingen hebben te besluyten. Voor eerst dan

1. Aangezien het wezen Gods oneyndig is, zoo heeft het en een oneyndige doening, en een oneyndige ontkenning van de lyding, volgens de 1^e stelling, en volgende dien dan de dingen voor zoo veel te meer als zy door haar meer wezentheid met God zyn vereenigt, voor zoo veel te meer hebben zy ook van de doening, en te min van de lyding: en voor zoo veel te meer zyn zy ook vry van verandering en verderving.

2. Het waare verstand kan nooyt komen te vergaan want in zig zelve en kan het geen oorzaak hebben om zig te doen vergaan volgens de 2^e stelling. En omdat het niet is voortgekomen uyt uytterlyke oorzaaken, maar van God, zoo en kan het van de zelve geen veranderinge ontfangen, volgens de 3^e stelling. En aangezien dat God het onmiddelyk heeft voortgebragt, en hy alleen is een innerlyke oorzaak, zoo volgt noodzaakelyk dat het niet en kan vergaan zoo lang deze zyne oorzaak blyft, volgens de 4^e stelling. Nu deze syne oorzaak is eeuwig, ergo het ook.

3. Alle de gevrogte van het verstand die met hem vereenigt zyn, zyn de aldervoortreffelykste, en moeten gewaardeert worden boven alle de andere. Want dewyle zy innerlyke gevrogte zyn, zoo zyn zy de aldervoortreffelykste volgens de 5^e stelling, en daar en boven zyn zy ook noodzaakelyk eeuwig, want zorlanig is haar oorzaak.

4. Alle de gevrogte die wy buyten ons zelve werken, zyn voor zoo veel meer volmaakt, als zy meer mogelyk zyn om met ons te kunnen vereenigen, om een zelve natuur met ons uyt te maaken, want op deze wyze zyn zy de innerlyke gevrogte aldernaast; als by voorbeeld, zoo ik myne naaste leer beminnen de wellusten, de eere, de gierigheid, en ik zelve, of ik bemin die ook, of ik bemin die niet, hoe 't zy, of niet zy, ik ben gehouwen of geslaagen. Dit 's klaar. Maar niet zoo my eenige eynde, dat ik trachte te bereyke is, te mogen smaaken de vereeniging met God, en in my voort te brengen waaragtige denkbeelden, en deze dingen ook aan myn |

i12 naasten bekend te maaken. Want met de zelve gelykheid kunnen wy alle deelagtig zyn aan dit heyl, gelyk het zoo is als dit in hem voortbrengt de zelve begeerte die in my is, maakende alzo daar door dat syn wil en de myne een en de zelve is, uytmaakende een en de zelve natuur, altyd in alles overeen komende.

[9] Uyt al dit gezeide kan nu zeer ligt begreepen worden welke daar zy de menschelyke vryheid^[1] die ik dan aldus beschryf te zyn. Dat het namelyk is een vaste

wezentlykheid, de welke ons verstand door de onmiddelyke vereeniging met God verkrygt, om en in zig zelve te kunnen voortbrengen denkbeelden, en buyten zig zelve gevrogten met syn natuur wel overeen komende zonder nogtans, dat nog syne gevrogten aan eenige uytterlyke oorzaaken onderworpen zyn, om door de zelve te kunnen of verandert, of verwisselt worden. Zoo blykt met eenen ook uyt het geene gezeid is, welke daar zyn de dingen die in onse magt en aan geen uytterlyke oorzaaken onderworpen zyn, gelyk wy hier ook mede en dat op een andere wyze als tevooren hebben bewezen de eeuwige en bestandige duuring van ons verstand, en dan eyndelyk welke gevrogten het zyn die wy boven alle andere hebben te waardeeren.

[10] Zoo is my dan alleen nog overig, om een eynd van alles te maaken, de vrienden tot de welke ik dit schryve te zeggen; en verwondert u niet over deze nieuwigheeden, want zeer wel is u bekend hoe dat een zaake niet daarom en laat waarheid te zyn omdat zy niet van veele en is aangenomen. En dewyle u ook niet onbewust is de hoedanigheid van de eeuwe in de welke wy leven, zoo wil ik u ten hoogsten gebeden hebben wel zorge te draagen omtrent het gemeen maaken van deze dingen aan anderen. Ik en wil niet zeggen dat gy die ten eenen maal zult by u houden, maar alleen zoo gy ooyt aanvangt die aan iemand gemeen te maaken dat u geen ander oogmerk en dryve als alleen het heyl uwens naasten, met eenen door baarblykelykheid van hem verzekerd zynde dat belooninge uwen arbeyd niet en zal bedriegen. Eyndelyk zoo u in het |
i13 doorlezen dezès eenige swaarigheid tegen 't geene ik voor vast stelle mogt ontmoeten, zoo verzoek ik, dat gy u daarom aanstonds niet en verhaast, om het zelve te wederleggen voor en alleer gy het met genoegzaame tyd, en overweginge zult hebben bedagt, en dit doende houde ik my verzekert dat gy zult geraaken tot het genieten van de vruchten dezès booms de welke gy u belooft.

ΤΕΛΟΣ.

⇔ [1] De slaverny van een zaake bestaat in onderworpen aan uytterlyke oorzaaken, de vryheid daar en tegen, aan de zelve niet onderworpen, maar daar van bevryd te zyn.]

APPENDIX

AXIOMATA.

- i114
1. De zelfstandigheid staat wegens syn natuur voor alle syne toevallen (*modificationes*).
 2. De dingen welke verscheiden zyn, worden onderscheiden, of dadelyk of toevallig.
 3. De dingen welke dadelyk onderscheiden worden, hebben of verscheide eigenschappen, gelyk als denking en uytgebreidheid, of worden toegepast aan verscheide eigenschappen, als verstaaning en beweeging, welkers eene behoort tot de denking, en het ander tot de uytgebreidheid.
 4. De dingen welke verscheide eigenschappen hebben, als mede de dingen welke behooren tot verscheide eigenschappen, en hebben in zig geen dink de eene van de ander.
 5. Dat geene 't welk in zig niet heeft iets van een ander dink, en kan ook geen oorzaak zyn van de wezentlykheid van zulk een ander dink.
 6. Dat geene 't welk een oorzaak is van zig zelfs, is onmogelyk dat het zig zelfs zoude hebben bepaald.
 7. Dat geene door 't welke de dingen onderscheiden worden, is wegens syn natuurhet eerste (eerder) in zoodanige dingen.

PROPOSITIO I.

Geen zelfstandigheid wezentlyk zynde, en kan toegepast worden een en de zelve eigenschap, welke toegepast word aan een ander zelfstandigheid, of (het welk het zelfde is) in de Natuur en konnen geen twee zelfstandigheeden zyn ten zy zy dadelyk onderscheiden werden.

DEMONSTRATIO.

- i115
- De zelfstandigheeden twee zynde, zyn verscheiden; en dienvolgende (*axioma 2.*) worden onderscheiden, of dadelyk, of toevallig; niet toevallig, want dan (*axioma 7.*) waren de toevallen door haar natuur eer als de zelfstandigheid, tegens de 1. *axioma*, ergo dadelyk, en volgens dien en kan (*axioma 4.*), van d'eene niet gezeid worden, dat van de ander gezeid word zynde dat geene wy trachten te bewyzen.

PROPOSITIO II.

De eene zelfstandigheid en kan geen oorzaak zyn van de wezentlykheid van een ander zelfstandigheid.

DEMONSTRATIO.

Zoodanigen oorzaak en kan (*prop. 1.*) in zig niet hebben iets van zulk een uytwerking, want het verschil tusschen hun is dadelyk en gevolglyk, zoo en kan zy (*axioma 5.*) die (wezentlykheid) niet voortbrengen.

PROPOSITIO III.

Alle eigenschappen of zelfstandigheid is door haar natuur oneyndig, en ten oppersten volmaakt in zyn geslagt.

DEMONSTRATIO.

Geen zelfstandigheid is veroorzaakt van een ander (*prop. 2.*) en by gevolg zoo ze wezentlyk is, zoo isse of een eigenschap van God of ze heeft buyten God geweest een oorzaak van zig zelfs. Indien het 1^e zoo isse noodzaakelyk oneyndig en ten hoogsten volmaakt in syn geslagt hoedanig zyn alle andere eigenschappen Gods. Indien het 2^e zoo isse noodzaakelyk ook zoodanig; want (*axioma 6.*) zig zelfs en zoude ze niet konnen bepaald gehad hebben.

PROPOSITIO IV.

- i116
- Aan het wezen van alle zelfstandigheid behoort van natuur de wezentlykheid ook zoo zeer dat het onmogelyk is in eenig oneyndig verstand te konnen stellen de Idea*

van het wezen eenens zelfstandigheid, de welke niet en zy wezentlyk in de Natuur.

DEMONSTRATIO.

Het waare wezen van een voorwerp is iets het welk dadelyk onderscheiden is van de Idea des zelve voorwerps, en dit iets is (*axioma 2.*), of dadelyk wezentlyk, of begreepen in een andere zaak die dadelyk wezentlyk is, van welke andere zaak men niet en zal kunnen dit wezen dadelyk, maar alleen wyzelyk (*modaliter*) onderscheiden, hoedanig zyn alle de wezens van de dingen, die wy zien, de welke tevooren niet wezentlyk zynde, in de uytgebreidheid, beweging, en ruste begreepen waren: en wanneer zy wezentlyk zyn niet en worden onderscheiden van de uytgebreidheid dadelyk, maar alleen wyzelyk: en ook het wikkelt zig in tegenstrydigheid, dat het wezen van een zelfstandigheid op deze wyze in een andere zaake begreepen zy; als de welke als dan van de zelve niet dadelyk en zoude onderscheiden worden tegen de 1^e propositie, en ook datze als dan zoude kunnen voortgebragt zyn van het onderwerp 't welk haar begrypt, tegen de 2^e propositie en eyndelyk zoude ze door haar natuur niet kunnen zyn oneyndig, en ten oppersten volmaakt in haar geslagt, tegen de 3^e propo^e. Ergo dan, dewyl haar wezen niet en is begreepen in eenig ander ding zoo isse dan een zaake, die door zig zelve bestaat.

COROLLARIUM.

De Natuur word gekend door zig zelfs, en niet door eenig ander dink. Zy bestaat van oneyndige eigenschappen, een ieder van de zelve oneyndig, en volmaakt in zyn geslagt: aan welkers wezen de wezentlykheid toebehoort, alzoo dat buyten de zelve geen wezen, of zyn meer en is, en zy alzoo naaupuntig overeen komt met het wezen van de alleen heerlyke en gezegende God.

[APPENDIX]
VAN DE MENSCHELYKE ZIEL.

i117 [1] De mensch aangezien hy een geschapen eyndige zaak enz. is, zoo is 't noodzaakelyk, dat het geen hy heeft van denking, en 't welk wy de ziel noemen, zulks zy een wyzing van die eigenschap, die wy denking noemen, zonder dat tot syn wezen eenig ander ding, als deze wyzing behoort: en dat zoo zeer, dat zoo deze wyzing te niet gaat, de ziel ook vernietigt word, alschoon dat de voorgaande eigenschap onveranderlyk blyft. [2] Op de zelfde manier het geen hy heeft van uytgebreidheid, 't welk wy lighaam noemen, en is niet anders, als een wyzing van de andere eigenschap die wy uytgebreidheid noemen; die ook vernietigt wordende is het menschelyk lighaam niet meer, alschoon ook de eigenschap van uytgebreidheid onveranderlyk blyft.

[3] Om nu te verstaan hoedanig deze wyzing zy, die wy ziel noemen, en hoe hy zyn oorsprong van het lighaam heeft: en ook hoe syne verandering (alleen) afhangt van het lighaam ('t welk by my is de vereeniging van ziel en lighaam) zoo moet aangemerkt worden,

1. Dat de wyzing, de alderonmiddelykste van de eigenschap die wy denking noemen, voorwerpelyk in zig heeft het formelyke wezen van alle dingen; en dat zoodanig, dat by aldien men stelde eenig formelyk ding, welkers wezen niet en was voorwerpelyk in de voorgenoemde eigenschap, zoo en waar ze alheel niet oneyndig, nog ten hoogsten volmaakt in haar geslagt, tegen 't geen nu al bewezen is door de 3^e propositie: [4] en zynde het zoodanig, dat de Natuur of God een wezen is, van welke oneyndige eigenschappen gezeid worden, en de welke in zig bevat alle wezens van de geschape dingen; zoo ist noodzaakelyk, dat van al dat geene 't welk in de denking voortgebracht word eene oneyndige Idea, de welke in zig voorwerpelyk bevat de geheele Natuur, zulks als die in zig is, dadelyk is. Waarom ik ook deze Idea in het IX. cap. van het 1. deel, genoemt heb een schepzel onmiddelyk van God geschapen, aangezien ze in zig voorwerpelyk heeft het vormelyk wezen van alle dingen, zonder te nemen of te geven. En deze is noodzaakelyk maar een, in agt genomen, dat alle de wezens van de eigenschappen, en de wezens van |

i118 de wyzingen begrepen in deze eigenschappen, het wezen zyn van een alleen oneyndig wezen.

[5] 2. Staat aan te merken, dat alle de overige wyzingen, gelyk als Liefde, Begeerte, Blydschap haaren oorsprong van deze eerste onmiddelyke wyzing hebben; ook zoodanig, dat in gevalle die niet al voor en ging, daar geen Liefde, Begeerte enz. [6] en zoude kunnen zyn: waar uyt klaarlyk besloten word, dat de natuurlyke Liefde, die in ieder zaak is tot behoudinge syns lighaams niet en kan eenige andere oorsprong hebben, als van de Idea, of het voorwerpelyk wezen, het welk van zoodanig lighaam is in de denkende eigenschap. [7] Verder aangezien tot het wezentlyk zyn van een Idea (of voorwerpelyk wezen) geen ander dink vereyscht word, als de denkende eigenschap, en het voorwerp (of vormelyk wezen) zoo is 't dan zeker 't geene wy gezeid hebben dat de Idea, of 't voorwerpelyk wezen de^[1] alderonmiddelykste wyzing is van de eigenschap. En dien volgende zoo en kanner in de denkende eigenschap geen andere wyzing gegeven worden, de welke zoude behooren tot het wezen van de ziel eenes iegelyken dings, als alleen de Idea, welke noodzaakelyk van zulk een dink wezentlyk zynde, moet zyn in de denkende eigenschap: want zoodanig een Idea sleept met zig de overige wyzingen van Liefde, Begeerte enz. Nu dan aangezien de Idea voortkomt van de wezentlykheid des voorwerps, zoo moet dan ook het voorwerp veranderende, of vernietigende de zelve Idea na graden veranderen of vernietigen, en dit zoo zynde, zoo is zy dat geen, 't welk vereenigt is met het voorwerp.

[8] Eyndelyk indien wy zouden willen voortgaan, en aan het wezen van de ziel toeschryven dat geene, door het welke zy wezentlyk zouden kunnen zyn, men zoude niet anders kunnen vinden als die eigenschap, en het voorwerp van de welke wy nu gesproken hebben, en geen van deze en kan behooren aan 't wezen van de ziel, aangezien het voorwerp van de denking niets en heeft, en van de ziel dadelyk onderscheiden word; en de eigenschap aangaande: wy hebben nu |

i119 ook al bewezen datze tot het voorgenoemde wezen niet en kan behooren, 't welk door 't geene wy daar na gezeid hebben, nog klaarder gezien word: want de eigenschap als eigenschap, en is niet vereenigt met het voorwerp, dewyl ze nog verandert nog vernietigt, alschoon het voorwerp verandert of vernietigt. [9] Ergo dan zoo bestaat het wezen van de ziel alleen hier in namelyk in het zyn van een Idea, of voorwerpelyk wezen in de denkende eigenschap, ontstaande van het wezen eenes voorwerps, 't welk in der daad in de Natuur wezentlyk is. Ik zeg, *van een voorwerp dat dadelyk wezentlyk is* enz. zonder meer bijzonderheid. Om dan hier onder te begrypen niet alleen de wyzingen van de uytgebreidheid, maar ook de wyzingen van alle de oneyndige eigenschappen, de welke mede zoo wel als de uytgebreidheid, een ziele hebben: [10] En om deze beschryvinge wat bezondelyker te verstaan, dient agt geslaagen op 't geene ik nu al gezeid hebbe spreekende van de eigenschappen, de welke ik gezeid hebbe^[2], niet na haar wezentlykheid onderscheiden te worden, want zy zelve zyn de onderwerpen van haare wezens, als mede dat het wezen van een yder van de wyzingen in de nu genoemde eigenschappen begreepen zyn; en eyndelyk dat alle de eigenschappen zyn eigenschappen van Een oneyndig wezen. [11] Maar staat nog aan te merken dat deze wyzingen, in aanmerkinge, dat geen der zelve dadelyk is, zy nogtans gelykmatig begreepen zyn in haare eigenschappen: En dewyl in de eigenschappen geen ongelykheid ter wereld is, nog ook in de wezens van de wyzingen, zoo en kan 'er in de Idea geen bijzonderheid zyn, aangezien die in de Natuur niet zyn; maar zoo wanneer eenig van deze wyze haare besondere wezentlykheid aandoen, en haar door de zelve op eenige wys onderscheiden van haare eigenschappen (dewyl als dan haare besondere wezentlykheid, welke zy in de eigenschap hebben, het onderwerp is van haar wezen) als dan vertoonder zig een bijzonderheid in de wezens van de wyzingen, en gevolglyk in de voorwerpelyke wezens, die van de zoodanige noodzaakelyk begreepen worden in de Idea. [12] En dit is de oorzaak waarom wy in de beschryving gebruykt hebben deze woorden, dat *de ziel een Idea* |

i120 *is ontstaande uyt een voorwerp 't welk wezentlyk in de Natuur is.* En hier mede agten wy dan genoegzaam verklaart, wat voor een dink de ziel in 't algemeen is verstaande onder het gezeide niet alleen de Ideen, welke ontstaan uyt de lighaamelyke wyzingen, maar ook die welke ontstaan uyt de wezentlykheid van een ygelyke wyzing van de overige eigenschappen.

[13] Maar aangezien wy van de overige eigenschappen niet en hebben zoodanige kennisse als wy hebben van de uytgebreidheid, zoo laat ons eens zien, of wy oogmerk nemende op de wyzingen van de uytgebreidheid, kunnen uytvinden een bezonderlyker beschryving, en die meer eigen is, om 't wezen van onse zielen uyt te drukken, want dit is ons eigentlyke voornemen.

[14] Wy zullen dan hier voor onderstellen als een zaake die bewezen is, dat in de uytgebreidheid geen andere wyzinge is als beweging en stilte, en dat ieder bezonder lighaamelyk dink niets anders is, als een zekere proportie van beweginge en stilte, ook zoo zeer, dat by aldien in de uytgebreidheid niet anders was, als alleen beweging, of alleen stilte, zoo en zoude in de geheele uytgebreidheid niet kunnen aangewezen worden, of zyn, eenig bezonder ding: Alzoo dat dan het menschelyk lighaam niet anders is, als een zekere proportie van beweginge en stilte. [15] Het voorwerpelyke wezen dan, 't welk van deze wezentlyke proportie is inde denkende eigenschap, dat (zeggen wy) is de ziele van 't lighaam: zoo wanneer nu een van deze twee wyzingen, of in meer of in min (beweginge of stilte) veranderen, zoo verandert zig ook na graden de Idea, als e.g. zoo de stilte zig komt te vermeerderen, en de beweging te verminderen, zoo word daar door veroorzaakt de pyne of droefheid, die wy koude noemen: zoo dit in tegendeel geschied in de beweging, zoo word daar door veroorzaakt de pyne, die wy hitte noemen. [16] En zoo wanneer het zy (en hier uyt ontstaat de verscheide wys van pyn die wy gevoelen, als ons met een stokje in de oogen of op de handen geslaagen word) dat de graden van beweging en stilte niet en zyn evengelyk in alle de deelen van ons lighaam, maar dat eenige meer van beweging en stilte hebben als andere, hier van daan is de verscheidenheid van gevoelen. En wanneer het zy (en hier uyt ontstaat het |

i121 onderscheid van gevoel, uyt het slaan met een hout of eyser op een zelve hand) dat de uytterlyke oorzaaken, die ook deze veranderingen te weg brengen, in zig verschillen, en niet alle de zelve uytwerkinge hebben, zoo ontstaat hier uyt de verscheidenheid van 't gevoel, in een en 't zelve deel. En wederom indien de verandering welke geschied in een deel, een oorzaak zy datze wederkeeren tot haar eerste proportie, hier uyt ontstaat de blydschap, die wy ruste, vermaakelyke oeffening, en vroolykheid noemen. [17] Eyndelyk dan dewyle wy nu verklaart hebben, wat het gevoel is, zoo kunnen wy ligtelyk zien, hoe hier uyt komt te ontstaan een weerkeerige Idea, of de kennisse syns zelfs, de ervaring, en reedenering: En ook uyt alle deze (gelyk ook omdat onse ziel vereenigt is met God, en een deel is van de oneyndige Idea, van God onmiddelyk ontstaande) kan klaarlyk gezien worden den oorspronk van de klare kennisse, en de onsterfelykheid der ziele. Dog voor tegenwoordig zal het gezeide ons genoeg zyn.

⇨ [1] Ik noem de alderonmiddelycste wyzing van de eigenschap, die wyzing de welke om wezentlyk te zyn, niet van nooden heeft eenige andere wyzing in de.zelfde eigenschap.

⇨ [2] Want de dingen worden onderscheiden, door 't geene het eerste is in haar natuur, maar dit wezen der dingen is voor de wezentlykheid, ergo.